T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
FELSEFE YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NATÜRALİZM VE AKIL DELİLİ

SARE LEVİN ATALAY
14730011

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Osman Caner Taslaman

İSTANBUL
2017

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
FELSEFE YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NATÜRALİZM VE AKIL DELİLİ

SARE LEVİN ATALAY
14730011

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 03.08.2017
Tezin Savunulduğu Tarih: 22.09.2017
Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Osman Caner Taslaman	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Ali Çaksu	
	Yrd. Doç. Dr. Mustafa Emre Dorman	

İSTANBUL
EYLÜL 2017

ÖZ

NATÜRALİZM VE AKIL DELİLİ
Sare Levin Atalay
Eylül, 2017

Aklın bizi gerçeklerle ilgili doğru bilgiye ulaştırdığına dair inancımız her araştırma alanının temelindeki en sarsılmaz ilkedir. Bu inanç o kadar güçlüdür ki o olmadan akıl yürütemeyiz. Onun gerçekliğini dahi sorgulayamayız çünkü bu sorgulama için de aklımıza güvenmek zorundayız. Fakat natüralizm doğruysa bu inanç tehlikeye düşer. Çünkü natüralizme göre akıl, akıldan yoksun doğal süreçlerin bir sonucudur. Eğer akıl, gaye ve mantıktan yoksun fiziksel olayların bir ürünüyse onun güvenilirliğine duyduğumuz inancın, doğal açıklamalarla temellendirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle rasyonel bir görüş olarak sunulan natüralizm kendini çürütür. Buna karşın teizme göre akıl, kaynağını doğaüstü rasyonel bir varlıktan alır. Akıl doğal bir sonuç değil, tüm varlığın ilk sebebidir. Ancak akıl sahibi kişisel bir Tanrı varsa ve gerçeği bilmemizi hedeflediyse aklın doğru bilgiye ulaştıracağına inanmak için bir güvencemiz vardır.

Bu çalışmada insanın gerek günlük hayatını gerek bilimsel çalışmalarını yürütmek için başvurduğu akıl yürütme veya rasyonel çıkarım yetisinin varlığını natüralizm mi yoksa teizm mi daha makul açıklar sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır. Temel iddiamız, akla duyduğumuz güveni temellendirmede natüralist teorilerin başarısız olduğunu savunan filozofların geliştirdiği argümanlar ışığında, aklın ve akıl yürütmek için gerekli koşulların varlığını ancak teizmin tutarlı bir şekilde açıkladığı ve bu nedenle akıl yürütme yetisinin natüralizme karşı güçlü bir delil oluşturduğudur.

Anahtar Kelimeler: Akıl, din felsefesi, zihin felsefesi, natüralizm, teizm.

.

ABSTRACT

NATURALISM AND THE ARGUMENT FROM REASON
Sare Levin Atalay
September, 2017

The belief that reason leads us to true knowledge is the fundamental principle which undergirds every research area. This belief is so certain that we can’t engage in reasoning without it. We can’t even call into question its reality without employing reason. Because we have to rely on reason for this questioning. However if naturalism is true this belief gets into danger. Since according to naturalism reason is a byproduct of mindless physical processes. If reason is the result of nonrational and nonpurposive physical processes, natural explanation of reason can’t serve a foundation for the belief that reason is reliable. For that reason naturalism which is presented as a rational worldview, is self-defeating. In contrast, according to theism reason takes its source from a supernatural and rational being. Reason is not a natural result instead it is the cause of existence and reality. If there is a personal God who wants us to gain true knowledge we have a valid guarantee to rely on reason.

My dissertation addresses the question of whether it is naturalism or theism which plausibly explains the existence of reasoning or process of logical inference that we engage in to conduct both scientific research and daily life. I will argue that reason and the conditions for reasoning support theism in the light of the argument from reason developed by philosophers who argue that naturalism explains away reason and doesn’t serve a foundation for its reliability. My thesis is that the only idea which rationally explains the existence of reason is theism and that is why the faculty of reasoning is a strong evidence against naturalism.

Key Words: Reason, philosophy of religion, philosophy of mind, naturalism, theism.

ÖN SÖZ

Zihin ve din felsefesi alanlarının kesişme noktasında önemli bir tartışma konusu olan akıl delilini incelediğim bu çalışmaya beni yönlendiren, felsefenin karmaşık yollarında bana bilgisiyle rehber olan, kendisiyle tanışmadan evvel de çalışmalarını ilgiyle takip ettiğim, tanıdıkça mütevazi kişiliğine hayran kaldığım danışman hocam Prof. Dr. Caner Taslaman'a çok teşekkür ederim.

Yazılarımı okumak için değerli zamanını ayıran gerek önerdiği kaynaklarla gerek yorumlarıyla bana yeni fikirler veren Dr. Enis Doko'ya, son olarak da tüm yüksek lisans süreci boyunca beni destekleyen, bu tezin de son okuma ve düzenlemesinde bana yardımcı olan eşim Dr. Onur Atalay'a ve aileme bu vesileyle teşekkür etmek isterim.

İstanbul; Eylül, 2017 Sare Levin Atalay

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ

Tanrı'nın varlığının delilleri olup olmadığı çok eskilere uzanan bir felsefi tartışmadır.[1] Ateist iddialara rasyonel cevaplar vermek isteyen tesitler için evrende Tanrı'nın varlığına işaret eden pek çok delil vardır.[2] Bunlardan bazıları bilimsel yöntemlerle incelenen fenomenlerdir. Evrende ve insanın bedeninde nesnel bakış açısıyla gözlemlenebilen fiziksel, kimyasal ve biyolojik olguların hepsi birer delil olarak nitelendirilebilir. Bazıları da ancak sübjektif bir yöntem olan içebakışla bilebildiğimiz, insana içkin olan delillerdir. Bunlar bizi biz yapan ama üzerine pek düşünmediğimiz irade, benlik, bilinç, akıl gibi temel özelliklerimizdir. Bu özellikler çağdaş felsefede zihin kavramıyla ifade edilir. Bu çalışmanın konusunu da söz konusu özelliklerden yalnızca biri olan akıl oluşturacaktır.

Evreni ve varlığı sorgulamaya ve anlamaya uygun özelliklerle donatılmış, basit günlük hayattan en karmaşık bilimsel çalışmalara kadar her alanda mantık yürütme ve fikir üretme kapasitesine sahip akıl, insanı diğer varlıklardan ayıran eşsiz bir yetenektir. Doğru bilgiye ulaşmayı, bilim ve felsefe yapmayı mümkün kılan aklın ne olduğu felsefe tarihinde pek çok filozof tarafından ele alınmış, önemi ve doğasına ilişkin çok çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Burada kısaca birkaç örneğe yer vereceğim.

Aklın bilinçli kullanımına ve rasyonaliteye vurgu Antik Yunan'a kadar uzanır. Sofistler ve septikler akla eleştirel yaklaşsa da birkaç örnek dışında hem Antik Çağ hem de Orta Çağ'da, akılla anlaşılabilen hiyerarşik bir düzenin var olduğu kabul edilen evrende, akıl gerçek bilgiye ulaşmanın tek enstrümanıdır.[3] Fikirleri asırlarca etkisini sürdüren Aristoteles, insan aklını araştırmaya çok önem vermiş onu araştırmayı insanı insan yapan şeyin ne olduğunu anlamanın yolu olarak görmüştür. İnsan zihnine geniş yer verdiği *De Anima*'da, insan aklını, ruhun "bilen ve anlayan" kısmı olarak tarif eder.

---

[1] Caner Taslaman, **Allah'ın Varlığının 12 Delili**, 8. bs. (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015), 11.

[2] Tanrı inancının delil sunmaksızın rasyonel olduğuna ve delil sunmanın bir yükümlülük olmadığına inanmakla birlikte delil getirmenin, rasyonel bir inanç olan teizmi kuvvetlendiren bir felsefi yöntem olduğunu düşünüyoruz.

[3] Edward Grant, **God and Reason in the Middle Ages** (UK: Cambridge Univesity Press, 2001), 12.

Ona göre insan bu tabiatı gereği bilgiyi ve anlamayı arzular.[4] Orta Çağ boyunca, Aristo'nun etkisiyle, teorik bilgiyi ispatlamada zorunlu bir alet olarak kabul edilen mantık, aklın en kusursuz ifadesi ve uygulamasıdır. Bununla birlikte akıl her türlü doğruya ulaşmada kullanılan formel mantıktan daha geniş kapsamlı bir yeti olarak kabul edilmiştir.[5]

Orta Çağ İslam filozoflarından İbni Sina'ya göre bütün varlığın yaratıcı ilkesi olan Tanrı saf akıldır. Zihinler, bedenler ve tüm diğer cisimler bu ilkeden sudur ettiği için varlık alemi, yaratıklar ve Tanrı arasındaki zorunlu ilişki rasyonel ve mantıksal bir yapı sergiler. İnsan da bu yapıyı tasımla tam ve eksiksizce kavrayabilir. Mantık bu açıdan gerçeklikle zihin arasında ilişkiyi temin eden ontolojik bir güçtür. Ona göre, akledilir varlıklar mantıksal bir yapı içinde düzen kazanırlar. Akledilir varlığın, tasımsal mantığa uygun olarak kavranmasıyla bilgi meydana gelir. İbni Sina açısından bu bilgi gerçek varlığın bilgisidir.[6] İbni Rüşd'e göreyse akıl Tanrı tarafından insana ahlak ve idrakte mükemmelleşmesi için vermiştir. Akıl insanın yeni bir şey yaratmasını, ahlaklı olmasını ve evrensel gerçekleri anlamasını sağlayan bir kabiliyettir.[7]

Modern felsefenin kurucularından Descartes, Locke ve Bacon'la batıda 17. yy. felsefesinde beliren yeni insan anlayışında akıl eskiye göre daha da ön plana çıkar. İnsanı insan kılan şey düşünen özüdür. Bu özse matematiği model olarak kabul etmiş akla indirgenir. Bu yeni insan "doğayı akıl aracılığıyla yenecek ve şekillendirecektir".[8] Bilimci ve rasyonalist bir filozof olan Bacon, doğayı doğrulukla bilmenin tek güvenilir yolunun akla dayalı bilimsel yöntem olduğunu ileri sürer.[9] Materyalist filozof Hobbes da modern dünyanın problemlerinin ancak akıl ve bilim yoluyla çözülebileceğine inanmıştır.[10] Akıl yürütmeyi matematik modeline göre bir tür toplama ve çıkarma işlemi olarak tanımlamıştır.[11]

---

[4] Christopher Shields, "Aristotle's Psychology", Stanford Encyclopedia of Philosophy, http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-psychology/ [18.11.2016].
[5] Grant, **age**, 10.
[6] Ahmet Cevizci, **Felsefe Tarihi**, (Say Yayınları), 141, http://www.ekitapcilar.com/ahmet-cevizci-felsefe-tarihi-thalesten-baudrillarda/ [14.10.2016].
[7] H. Chad Hillier, "Ibn Rushd (Averroes) (1126 -1198)", Internet Encyclopedia of Philosophy, http://www.iep.utm.edu/ibnrushd/ [18.11.2016].
[8] Cevizci, **age**, 253.
[9] **age**, 257.
[10] **age**, 266.
[11] **age**, 270.

Aynı yüzyılın önde gelen teist rasyonalistleri Descartes ve Leibniz, insan zihninde doğuştan gelen *apriori* ilkeler bulunduğunu düşünüyorlardı. Bu ilkelerin kaynağı akıldı ve akıl gerçeklik hakkında bilgi verecek doğruları üretebilirdi. Mesela tümdengelimsel yönteme göre yapılan çıkarımların geçerli olup olmadıkları ve matematiğin temel doğruları, deney ve gözlemle değil yalnızca akıl yoluyla bilinebilirdi. Descartes, matematik ve mantığın yalnızca akıl yürütme yetisine bağlı olduğunu düşünürdü. Zihnin matematikteki işleyişinden yola çıkarak insanın, apaçık doğruları ve tartışılmaz ilkeleri doğrudan bilmesine imkân veren entelektüel bir sezgisi olduğunu gördü. Ona göre bu sezgi akıl yürütmelerimizde bize yol gösterir ve bu sayede doğru bir sonuca ulaştığımızdan emin oluruz.[12] Descartes açık seçik doğruların, mükemmel ve sonsuz bir varlık olmadığı takdirde şüpheye açık olduğunu da vurgulamış böylece şüphesiz doğruların kaynağı olan aklın ancak Tanrı olduğu takdirde güvenilir olacağını söylemiştir.[13] Descartes gibi Leibniz de tüm akıl yürütmelerimizin, mantıksal ve zorunlu doğrulara dayandığını söyler. Bu doğrular kaynağını yine akıldan alan rasyonel hakikatlerdir.[14]

Locke da insanın "bilen ve akıllı bir varlık" olmasına özel bir önem atfetmiştir. Bu özelliğinden dolayı insan kendisi dışındaki varlıkların en yetkinidir. Akıl, kaynağını maddeden alamaz. "Bilinç yetenekleri olmayan Madde ve Devinim, Biçim ve Kütlelerin bir sürü çeşidini üretebilir; ama asla Düşünceyi üretemez." Düşünce sahibi olmayan maddenin düşünen ve zeki bir varlık yaratması akıl almaz bir şeydir.[15] Locke'a göre bir varlık kendisinden daha yetkin başka bir varlığın nedeni olamayacağına, bilen ve akıllı bir varlık olarak insan kendisini yaratmadığına göre varlığını Tanrı'ya borçludur.[16] Locke, önceki Tanrı kanıtlarından tamamen faklı olarak geliştirdiği antropolojik delilinde dış dünyadaki tasarımdan değil insandan yola çıkarak Tanrı'yı kanıtlar ve aklın kaynağının ancak rasyonel bir Yaratıcı olabileceğini söyler.

Felsefe tarihi incelendiğinde, yukarıda değindiğimiz gibi, Antik Çağ'dan beri önemli filozoflar her zaman insanın rasyonel yönüne büyük değer vermişlerdir.

---

[12] **age**, 283.
[13] Caner Taslaman, "Arzu Delili: Arzulardan Allah'a Ulaşmak", **Allah Felsefe ve Bilim**, ed. Caner Taslaman, Enis Doko, 12. bs. (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015), 77-78. Caner Taslaman, **Arzulardan Allah'a**, 3. bs. (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016), 46-48.
[14] Cevizci, **age**, 316.
[15] Daniel C. Dennett, **Darwin'in Tehlikeli Fikri**, çev. Aybey Eper, Bahar Kılıç (İstanbul: Alfa Bilim, 2013), 30.
[16] **age**, 343.

Bununla birlikte bazı istisnalar dışında genelde insanı, Tanrı merkezli bir paradigmada konumlandırmak suretiyle aklı açıklamaya çalışmışlardır. İbni Sina ve İbni Rüşd gibi önde gelen İslam felsefecileri, Plato, Aristo, Descartes, Leibniz, Kant, Hegel, Locke ve Berkeley gibi klasik felsefecilerin tamamı evrenin aşkın ve akıl sahibi bir gerçeğe dayandığına inanmışlardır. Bilgiye ulaşmada insan aklına duydukları güven ve evrenin akılla anlaşılabildiğine olan inançları, onları, tüm varlığın ve dolayısıyla insan aklının ancak doğaüstü bir akıl ürünü olması gerektiği sonucuna götürmüştür.[17]

19. yüzyılda etkisini göstermeye başlayan natüralizme kadar, evrenin ve insanın sonsuz bir aklın ürünü olduğu görüşüne yani "önce akıl" tezine pek kimse karşı çıkmadığı gibi Tanrı inancının akılla çeliştiği gibi bir iddia hiçbir zaman felsefede hakim olmamıştır. Akıllı bir Tanrı, tüm tasarımın tek ve kesin kaynağı olarak görülmüş, maddenin akıl üretemeyeceğine inanılmıştır.[18] Kendilerini teizmin karşısında konumlandıran natüralistlerse aklın varlığını açıklamak için Tanrı'ya ihtiyaç kalmadığını düşünürler. Bu görüşe göre evrendeki madde doğaüstü bir aklın ürünü değil, aksine evrendeki akıllar maddenin bir ürünüdür. Yani akıl ve diğer zihinsel nitelikler, akılsız ve amaçsız doğal bir sürecin sonucudur.[19] Bu yeni akıl anlayışı, beraberinde pek çok problem de getirmiştir. Bu problemlerden belki de en önemlisi akla güven problemidir. Çünkü natüralizme göre planlanmamış doğal süreçlerle oluşan basit canlılardan evrilen insanın bilişsel yetilerinin doğru bilgiye ulaştırması imkânsız gözükmektedir.[20]

Bununla birlikte, aklın nasıl ve hangi aşamada ortaya çıktığı, akıl yürütmek için gereken bilinç, yönelimsellik, doğru ve yanlış inancı, mantık kuralları ve onların fizik kurallarından kökten farklı oluşu gibi konular da natüralizm için büyük sorunlar oluşturmaktadır. Buna karşın söz konusu gerçeklerin varlığı tezim açısından bakıldığında problem teşkil etmezler. Bu çalışmada savunacağımız gibi bu koşulları en iyi açıklayan Tanrı'nın varlığıdır. Teizme dayanarak evrenin temel unsurunun Tanrı'nın aklı olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Teizmin temellerinden biri gerçeğin akılla anlaşılabildiği inancıdır. Bu açıdan teizm aynı zamanda *mentalist* yani akıl

[17] John C. Lennox, **Aramızda Kalsın Tanrı Var**, çev. Sare Levin Atalay, Reşit Şahin (İstanbul: Ufuk Yayınları, 2012), 81-82.
[18] Dennett, **age**, 29-32.
[19] Victor Reppert, "The Argument From Reason", **The Blackwell Companion to Natural Theology**, ed. William Lane Craig, J. P. Moreland (UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2009): 345.
[20] Lennox, **age**, 107.

merkezli bir dünya görüşüdür.[21] Akıl dediğimiz şey, başka bir şey hakkında düşünme kabiliyeti, maddeden türemiş ve kaynağını evrenden alan bir şey değil, Tanrı'da var olan ezeli bir unsurdur. Bu nedenle teizm açısından aklın nasıl ortaya çıktığını açıklamak bir sorun teşkil etmez.

Natüralistlerin iki temel iddiası vardır. Bunlardan birincisi kişisel bir Tanrı olmadığıdır. Çünkü böyle bir varlık akla aykırıdır ve bilimsel söylemde yeri yoktur. İkincisi de natüralizmin rasyonel bir görüş olduğudur, çünkü natüralizm bilimsel bulgulardan beslenir. Natüralist ontolojide tüm gerçeklik zaman-uzamsal, kütle ve enerjiden oluşan fiziksel varlıklardır. Biyolojik, zihinsel ve sosyal gerçeklik ise fiziksel parçaların bir araya gelerek oluşturdukları birer düzendir. Zihinsel nitelikler, ancak özel şartlarda fiziksel olandan çıkar dolayısıyla fiziksel bir izahının olduğu varsayılır.[22] Bu nedenle natüralist felsefe hem incelenecek nesneleri hem de kullanılacak metodu bakımından materyalisttir.[23] Materyalizmse tüm araştırma ve incelemeyi ampirik metotla sınırlandırır.[24] Çağdaş filozofların ve bilim adamlarının ezici çoğunluğu farklı şekillerde tanımlasalar da bu felsefeyi benimsemişlerdir.

Aklı konu edinen çağdaş zihin felsefesi de materyalist zihin teorilerinin ağırlığını koyduğu bir alandır. *The Concept of Mind*'da (1949) Descartes'in resmi doktrininin[25] (düalizmin) tabutuna son çiviyi çaktığı söylenen Ryle'ın öncülük ettiği yeni fikirler ve insan beynine ait bilimsel bulgular sayesinde, doğaüstü ya da madde ötesi bir cevhere atıf yapan açıklamalar geniş bir kesimin nezdinde tahtını kaybetmiştir.[26] Böylece zihin felsefesi, Tanrı'nın varlığını ima eden düalist teorilerin deyim yerindeyse aforoz edildiği natüralist söylemin hakimiyetine girmiştir.[27] Materyalist zihin teorisyenleri, insan zihnini anlamanın yolunun ancak fiziksel özelliklerin gözlemlenebildiği beyni anlamaktan geçtiğine inandıkları için zihinsel

---

[21] Reppert, "The Argument From Reason", 344.
[22] David Papineau, "Naturalism", Stanford Encyclopedia of Philosophy, http://plato.stanford.edu/entries/naturalism/ [08.11.2016].
[23] Kemal Batak, **Natüralizm Çıkmazı, Denett'en Dawkins'e Yeni Ateizm'in Felsefi Temelleri ve Teistik Eleştirisi** (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 33.
[24] Anthony C. Thiselton, **A Concise Encyclopedia of the Philosophy of Religion** (Oxford: Oneworld, 2002), 181-181.
[25] Gilbert Ryle, "Descartes' Myth", **The Concept of Mind 60th Anniversary Edition Gilbert Ryle** (New York: Routledge, 2009).
[26] Tabi ki hala cevher düalizmini savunan Swinburne, Eccles, Sherrington gibi çok etkili isimler de vardır. Howard Robinson, "Dualism", Stanford Encylopedia of Philosophy, https://plato.stanford.edu/entries/dualism/ [14.10.2016].
[27] David J. Chalmers, **Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings** (New York, Oxford: Oxford University Press, 2002), 1-10.

özellikleri bilimsel (nörobilim, nöropsikoloji, nörofizyoloji ve yapay zekâ gibi alanlardan gelen) verilere dayanarak açıklama yoluna gitmektedirler. Bilişsel bilimci George Lakoff'a göre, beyinden bağımsız bir akıl fikri, *apriori* bir felsefi düşüncedir ve 2500 yıl sürmüştür. Ama son 15 yılda, nörobilim sayesinde, beyin ve bedene bağımlı bir akıl fikri daha da önem kazanmıştır. İnsan beyninin detayları keşfedildikçe aklın ve akıl yürüttüğümüz kavramsal sistemlerin tamamen beynimize bağımlı oldukları daha iyi anlaşılacaktır.[28] Fakat beynin yapısına dair bilgimiz ne kadar artsa da zihnin mahiyeti anlaşılamamakta ve zihin problemi ilk günkü canlılığını hala korumaktadır.

Akıl yürütmek için gereken zihinsel nitelikler, bilimsel verilerin ışığında gelişen zihin felsefesinde canlı bir tartışma konusu olmakla birlikte, akıl yürütme eyleminin kendisi Tanrı'nın varlığını ispatlamada yakın zamanlara kadar gözden kaçırılmış önemli bir delildir.[29] Akıl özelliğinden Tanrı'nın varlığına geçiş, ancak çağımızda, yeni zihin teorileri ışığında din felsefesinde tartışılan ve böylece din ve zihin felsefesi alanlarına giren disiplinler arası bir konu haline gelmiştir. Bu delilin materyalizm ve determinizme karşı geliştirilmiş bununla birlikte teizmi destekleyen çeşitleri vardır. Burada söz konusu delilleri inceleyeceğiz. Bu deliller ışığında natüralizmin kendini çürüten bir görüş olduğunu ortaya koyacağız ve ardından akıl delilini açıklamada teizmin daha makul olduğunu savunacağız.

Türkçe din felsefesi literatürü incelendiğinde natüralizm eleştirisini konu edinen birkaç bilimsel çalışmaya rastlanmıştır.[30]Akıl deliliyse fikirlerinden büyük ölçüde faydalandığım Taslaman'ın iki kitabında[31] sunulmuştur. Bu çalışmayı oluşturmamda Clive Staples Lewis'in[32] argümanı önemli bir rol oynamaktadır. Türkçe felsefe literatüründe adları pek geçmeyen ve akıl delilinin teizmi destekleyen versiyonlarının öncüleri diyebileceğimiz C. S. Lewis, Arthur Balfour ve Lewis'in argümanını güncelleyen Victor Reppert'in teizm açısından değerli tespitlerine yer

---

[28] George Lakoff, "Bedendeki Felsefe", **Zihin**, ed. John Brockman (İstanbul: Alfa, 2013): 36.
[29] Victor Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous Idea: A Philosophical Defense of Lewis's Argument from Reason** (Illinois: InterVarsity Press, 2003), 45.
[30] Batak, **age**. Elif Kütükçü, "Alvin Plantinga'nın Natüralizm Eleştirisi" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv., 2014).
[31] Taslaman, **Allah'ın Varlığının 12 Delili.** Taslaman, **Arzulardan Allah'a**.
[32] Edebiyatçı kimliği ile öne çıksa da zamanının çok etkili bir din felsefecisi olan Lewis, insanın iç dünyasına ait pek çok özelliği, Tanrı'nın varlığının birer delili olarak ikna edici argümanlarla savunmuştur.

vermiş olacağız. Bu açılardan çalışma Türkçe din felsefesi literatürüne güzel bir katkı sağlayacaktır.

2. bölümde natüralizmin tanımı, insana ve onun aklına yaklaşımı üzerinde biraz duracağız. Ardından aydınlanmanın öncülerinden Kant'a yer vereceğiz. İlk kez Kant, aklın, materyalizmin reddini gerektiren bir özelliğine dikkat çekmiştir. Kant'ın argümanı çağımızda Allison (1989), Jordan (1969), Hasker (1973) tarafından determinizme karşı geliştirilmiştir. Bu nedenle 3. bölümümüzde Kant'tan hareketle aklın, fiziksel nedensellikle açıklanamayan bir özellik olduğunu savunan argümanları ele alacağız.

4. ve 5. bölümlerde aklın hem natüralizmin reddini hem de kişisel bir Yaratıcı'nın varlığını gerektirdiğini gösteren argümanlara yer verilecektir. 4. bölümde mantıksal çıkarsamada ekili olan nedenselliğin, fiziksel nedensellikten farklı olduğuna dayanarak natüralizme karşı Lewis'in (1947) geliştirdiği mantıksal çıkarsama argümanı incelenecek. Ardından akıl delilinin zihin felsefesindeki son tartışmalar ışığında geliştirilen versiyonları bu bölümlerde ele alınacaktır. Bunlar sırayla Reppert'in Lewis'in deliline yaklaşımı ve 5. bölümde Plantinga'nın natüralizme karşı evrimsel argümanıdır.

6. Bölümde, akıl yürütmek için gereken temel zihinsel koşullardan dört tanesi olan, bilinç, yönelimsellik, doğru ve yanlış inancı ve zihinden bağımsız mantık kurallarının varlığı üzerinde durulacaktır. Bu özelliklerin kaynağının madde olamayacağı ve fiziksel sebeplerle açıklanamayacağı tartışılacaktır. 7. bölümde ise akıl deliline dayanarak teizmin natüralizme göre avantajlı ve en makul izah olduğu savunulacaktır.

2. NATÜRALİST FELSEFE VE AKIL

2.1 Felsefede Natüralizm

Günümüzde natüralizm diğer tüm dünya görüşlerine baskındır.[33] Neredeyse bir asırdır felsefecilerin çoğunluğu doğaüstücülüğe karşı olmak anlamında natüralisttir. Herhangi bir doğaüstü failin müdahalesi olmadan, yalnız akılla anlaşılabilen doğa olaylarına dayanan bilginin doğru ve tatmin edici olduğunu[34] ve insan zihnini anlamada da en güvenilir yöntemin bilimsel metot olduğunu düşünürler. İçeriği 1950'lerde tartışılmaya başlanan natüralizm kavramı farklı şekillerde tanımlanmakta ve natüralist anlayış çeşitlenmektedir.[35] Burada konumuz kavram tartışması olmadığı için natüralizmin ne olduğuna dair güncel tartışmaların ayrıntılarına girmeden ilerideki bölümlerde sunacağım delilleri, ne tür bir felsefi anlayışa karşı savunduğumu ifade edebilmek için kavramın içerdiği ana prensiplere genel hatlarıyla değineceğim.

İlk olarak 17. yüzyılın felsefi ve dini tartışmalarında ortaya çıkan natüralizm kavramının zaman içinde *nature*'ın (doğanın)[36] Tanrı ya da *spirit* (ruh) ile karşıt olan özel bir anlamı gelişti. Böylece, natüralist olmak, "olayların doğal nedenlerini incelemeyi savunmak" haline geldi. 19. yüzyılda Darwin'in doğal seleksiyon teorisinin bilim dünyasında kabulüyle birlikte natüralizm hem doğaüstücülüğe itirazın hem de doğal tarihin savunmasını içeren bir kavrama dönüştü. İnsanın tamamen doğal

---

[33] Barry Stroud, "The Charm of Naturalism", **Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association**, c. 70, s. 2 (1996): 43. Çağdaş felsefecilerden pek azı natüralist olmadığını dile getirmektedir. Ayrıca bkz. Papineau, **age**.

[34] Stroud, **age**, 45.

[35] Ilımlı, liberal, radikal ya da agnostik natüralistler vardır. Günümüzde bazen fizikalizmin diğer bir adı olarak bazen de doğaüstüyle bağdaşmayan her türlü görüş olarak tanımlanır. Charles Taliaferro, "Naturalism and the Mind", **Naturalism A Critical Analysis**, ed. William Lane Craig, J. P. Moreland (New York: Routledge, 2001): 134.

[36] Doğanın ne olduğu felsefenin tartışmalı alanlarındandır. Platon'un düşüncesinde doğa, bağımsız bir doğaüstü aleme göre ikincildir ve Aristoteles'e göre madde ve formdan oluşur. Orta Çağ'ın doğa anlayışına Tanrı, melekler ve ölmüş ruhlar da dahil edilebilirken, modern bilimin gelişmesiyle birlikte bu doğa anlayışının yerini Antik Yunan materyalistlerinin düşündüğü gibi maddeden oluşan ve maddi süreçlerle açıklanabilen bir doğa anlayışı almıştır. Bu anlayışa göre doğa mekanik ve değerden bağımsızdır. Batak, **age**, 28-29. Natüralizmin kastettiği doğa, deney ve gözleme konu olan ve nesnel yöntemlerle açıklanan bir şeydir.

terimlerle tanımlanması ve doğa dışında denetleyici bir güç varsayımının terk edilmesi gerektiğini ima etmeye başladı.[37]

Oysa düşünce tarihine bakıldığında insanların çok yakın bir zamana kadar teistik bir evrende yaşadığı görülür.[38] Ancak 17. yüzyılın ortalarından itibaren tüm nedensel ilişkileri açıklamada sadece fizik kanunlarının geçerli olduğu ve Tanrı gibi doğaüstü bir sebebin yanlış olduğu görüşü materyalizm adıyla kabul görmeye başladı.[39] Yine bu asırda ilk kez "mekanik ateist"ten söz edildiğini duyarız.[40] 19. yüzyıldan itibaren doğa bilimleri ile materyalizm arasındaki güçlü etkileşimin bir sonucu olarak natüralist düşünürler materyalizme yönelmişlerdir. Materyalizm ve natüralizm birbirinin yerine kullanılır hale gelmiştir. Doğa bilimlerinin gelişimiyle birlikte natüralizm iyice güçlenmiştir.[41] Bu nedenle natüralizm bilimsel araştırma alanına "doğa" der ve bilimsel yoldan araştırılmayanı dışlar. Materyalizm de doğanın ölçülebilir fiziksel dünya olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla natüralist felsefede "gerçek" denen şey, zamanda belli bir anda ve uzayda belli bir noktada ortaya çıkan fiziksel nesne ve olaylardır.[42] Kendini tam bir natüralist olarak tanımlayan David M. Armstrong'a göre natüralizm "gerçekliğin her şeyi kuşatan tek bir uzay-zamansal sistemden ibaret olduğu doktrinidir". [43]

Teizmle ilişkisi açısından değerlendirmek gerekirse natüralizm, felsefe literatüründe nasıl tanımlanırsa tanımlansın her türü teizmin reddini gerektirmektedir. Tezim gibi doğaüstücü tüm görüşler felsefede natüralizmin antitezidir diyebiliriz.[44] Natüralizmin özünde, zihinsel tözler veya dünyaya aşkın gerçekliklerin varlığına inanmak için geçerli bir sebep yoktur.[45] Sadece bu temel özelliği açısından bakıldığında natüralist ontolojide maddi olmayan bilinçli ve rasyonel bir benliğin var olması ileride tartışacağım gibi izah edilmesi çok zor bir durumdur. Buna karşın

---

[37] Raymond Williams, **Anahtar Sözcükler, Kültür ve Toplumun Sözvarlığı**, çev. Savaş Kılıç, 3. bs. (İstanbul: İletişim, 2007), 261-62.
[38] Taliaferro, **age**, 134.
[39] Her ne kadar materyalist felsefenin kökleri MÖ. 5. yy. Demokritos ve Leukippos gibi Yunan atomistlerine kadar uzanıyor olsa da 17. yy.'dan önce yaygın bir görüş olmamıştı. Williams, **age**, 240.
[40] **age**, 244.
[41] John Herman Randall Jr., Justus Buchler, **Felsefeye Giriş**, çev. Prof. Dr. Ahmet Arslan (Ankara: Big Bang Yayınları, 2014), 278-280.
[42] **age**, 280-281.
[43] David. M. Armstrong, "Naturalism, Materialism and First Philosophy", **Philosophia**, c. 8, s. 2-3 (1978): 261.
[44] Batak, **age**, 34.
[45]Stewart Goetz, Charles Taliaferro, **Naturalism** (Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2008), 9.

teizmin ana prensibi her şeyin tek sebebi olarak mutlak ve mükemmel bir Tanrı'nın zorunluluğudur. İnsan ve ondaki tüm özelliklerin de kaynağı bu zorunlu sebeptir. İnsanın varlığının sadece doğal açıklamasını yapmaya çalışan bir ontolojide kişisel bir (Tanrı) sebep söz konusu olamaz, bu açıdan natüralizm teizm karşıtı bir görüştür.

2.2. Ontolojik Natüralizm

Ontolojik natüralizm, gerçeklik doğaüstü içermez varsayımı üzerine kuruludur.[46] Gerçek varlıkların ya varsayımsal olarak tastamam kabul edilen ampirik bilimlerin onayladığı nesnelerden oluştuğu[47] ya da ontik olarak onlara dayandığı görüşüdür ki girişte değindiğim gibi genellikle gerçeklik hakkında materyalizmi onaylar. Ontolojik natüralizme göre ancak ampirik bilimlerin dili, neyin fiziksel olduğunu belirler. Bu da felsefi açıdan önemli problemler doğurur.

Öncelikle, ampirik bilimlerin fiziksel dünyanın gerçekleri hakkında tastamam bir listesi yoktur ve fiziksel dünyadaki karmaşık yapı yüzünden böyle bir listenin mümkün olup olmadığı da tartışmalıdır. Ayrıca ampirik bilimler matematiği kullanır ki o da fiziksel nesnelere işaret etmez, akıl kaynaklıdır ve ampirik bir dayanağı yoktur. Bir diğer önemli problem de neyin fiziksel olduğuna nasıl karar vereceğimizdir. İnsanın zihin durumlarını ifade eden yönelim, inanç, istek gibi kavramlar maddeye işaret etmemektedir.[48] Tartışmalı olan bu konularda görüşler çeşitlense de çoğu natüralist, tüm biyolojik, zihinsel ve sosyal gerçekleri fiziksel parçaların bir araya gelerek oluşturduğu bütünler olarak görürler.[49] Bu nedenle ontolojik natüralistler Descartes'in ontolojik düalizmine karşı ve monisttirler.[50]

Natüralistler evrenin nedensel olarak kapalı bir sistem olduğuna inanırlar, yani tüm fiziksel sonuçların yalızca fiziksel sebepleri vardır. Bu ilke, natüralizmin ana prensiplerinden biridir çünkü bu prensip reddedildiği takdirde beklenmedik *sui generis* gerçekleri kabul etmek gerekecektir. 20. yüzyılda nedensel kapalılık doktrini bilimsel çalışmalarda iyice kuvvetlenmiş bu da fizikalizmi doğurmuştur.[51] Fizikalizm evreni,

---

[46] Batak, **age**, 43-45.
[47] J. P. Moreland, "The Argument From Counsciousness", **The Blackwell Companion to Natural Theology**, ed. William Lane Craig, J. P. Moreland (UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2009): 288.
[48] Paul K. Moser, David Yandell, "Farewell to Philosophical Naturalism", **Naturalism and A Critical Analysis**, ed. William Lane Craig, J.P. Moreland (New York: Routledge, 2001), 4-5.
[49] Papineau, **age**.
[50] Moser, Yandell, **age**, 6. Ayrıca, Moreland, **age**, 285.
[51] Papineau, **age**.

fizik biliminin tespit ettiği nesnelerden ibaret görür.[52] Fizikalizme göre zihin gibi özel nesnelerin fiziksel etkileri varsa onların da fiziksel olmaları gerekir. Çağdaş natüralistlerin çoğu fizikalist bir bakış açısı geliştirmişlerdir, çünkü onlara göre natüralist prensiplere bağlı kalarak zihinsel süreçleri ve zihin-beyin arasındaki etkileşimi açıklamanın tek yolu budur.[53]

Natüralistler arasındaki güncel tartışma, zihinsel özelliklerin natüralist ontolojide nereye ve nasıl yerleştirileceğidir.[54] Bu açıdan ontolojik natüralizmin, eleyici, indirgemeci ve indirgemeci olmayan türleri vardır. Eleyici natüralist ontolojiye göre her gerçek varlık varsayımsal olarak tamamlanmış kabul edilen ampirik bilimsel yöntemle tespit edilebilir bu nedenle bilimsel dilin dışında kalan her şey elenebilir. İndirgemeci natüralist ontolojiye göre, her gerçek nesne tamamlanmış kabul edilen ampirik bilimsel yöntemle anlaşılır ya da bu ontolojide tespit edilen bir şeye indirgenebilir. İndirgemeci olmayan natüralist ontolojiye göreyse bazı gerçek nesneler ampirik bilimlerin tamam kabul edilen ontolojisinde tespit edilemez ya da tespit edilebilen bir şeye indirgenemez ancak tespit edilebilen şeyin ardından meydana gelir.[55]

2.3. Metodolojik Natüralizm

Natüralizm, bilimsel çalışmalarda bağlı kalınan bir otoritedir. Natüralist ontolojiye dayanan bilimsel yöntem anlayışına metodolojik natüralizm denir.[56]16-17. yy. bilim devriminden beri bilim, doğal olayları açıklamak için doğal sebepleri araştırmakla sınırlandırılmıştır. Bu karar aslında filozofların bilimsel metot dediği ve bilimin ana prensibi olan metodolojik natüralizmdir. Metodolojik natüralizm, bilim adamlarından evreni gözlemlenebilen, test edilebilen ve kanıtlanabilen şeylerle açıklamasını bekler.[57] Felsefe ve bilimin doğal dünya hakkında bilgi üretmekle alakalı olduğu, bunun da ancak *aposteriori* bir araştırma yoluyla elde edilebileceğini varsayar.[58] Fakat

---

[52] Ancak birkaç filozof onun doğruluğunu sorgulamaktadır. Taliaferro, **age**, 134.
[53] 1950'lerden itibaren çeşitli fizikalist zihin teorileri ortaya atılmıştır bunlardan başlıcaları şöyledir: Feigl 1958, Oppenheim, Putnam 1958, Smart 1959, Lewis 1966, Armstrong 1968, Davidson, 1970. Papineau, **age**.
[54] Moreland, **age**, 286.
[55] Moser, Yandell, **age**, 8.
[56] Alvin Plantinga, "Methodological Naturalism", **Philosophical Analysis, Origins & Design**, c. 18, s.1 (1997).
[57] Lennox, **age**, 45-47.
[58] Papineau, **age**.

bu kuralın kendisi *apprioridir*, yani felsefi bir ön kabuldür.[59] Bunun her bilimsel ve felsefi alana uygulanması mümkün değildir. Mesela matematik gibi bir alana nasıl uygulanacağı belirsizdir. Bu alanın farklı bir metodoloji gerektirdiği tartışılmaktadır.[60]

Metodolojik natüralizme göre evren üzerine yapılan bilimsel çalışma Tanrı'nın yaratıcı aktivitesine atıf yapmaz. Çünkü bilimin metodu akla ve deneye dayalıdır, herhangi bir teolojik görüşten bağımsızdır.[61] Bu yaklaşım, bilimsel çalışmaların önünü açan bir tavır olarak kabul edilmektedir. Natüralistler, teist ön kabullerle yapılan araştırma sağlıklı olmadığı için metodolojik natüralizmin ateist dünya görüşünü desteklediğini savunurlar. Doğaüstü bir müdahaleyi, rasyonel izahı olmayan bir duruma denk görürler. Doğaüstü bir anlamda "rasyonel olmamak" anlamına gelir. Aksine bir teist için doğaüstü bir Yaratıcı fikri rasyoneldir. Natüralistler rasyonel açıklamayla doğal açıklamayı bir tutarlar. Bu da aslında kategorik bir hatadır. Bu arada şu önemli noktayı vurgulamak isteriz. Tanrı'nın varlığı, Dennett ve Dawkins gibi popüler natüralistlerin iddia ettiği gibi bilimsel açıklamaya karşı ya da ona alternatif bir açıklama değil tüm açıklamaları mümkün kılan temel dayanaktır.[62]

2.4. Natüralistlerin Bilimciliği

Yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı çağdaş natüralistler bilimcidir. Yani onlara göre bilim her şeyin ölçüsüdür. Fen bilimlerinin üçüncü şahıs gözlemine dayanan metodolojisiyle onaylanmayan nesnelerin varlığından şüphe ederler.[63] Evrendeki her şeyin nasıl ortaya çıktığının sebep-sonuç ilişkisi içinde, bilimsel bulgulara dayalı bir izahını yapmaya çalışırlar. Bu durumda natüralizm doğruysa gerçeklik ancak fizik, kozmoloji ve evrim süreciyle izah edilebilir.[64] Papineau, felsefi araştırmaların da ampirik teorilerin çizdiği çerçeve içinde yürütülmesi gerektiğini söyler: "Felsefecinin görevi ampirik dünyayı izah etmek için kullandığımız varsayımlara düzen ve tutarlılık getirmektir."[65] Bu nedenle natüralistlerin epistemik tavırları genelde ilk felsefenin reddini gerektirir.

---

[59] Lennox, **age**, 45-47.
[60] Papineau, **age**.
[61] Plantinga, "Methodological Naturalism".
[62] Lennox, **age**, 49-64.
[63] Moreland, **age**, 284.
[64] **age**, 282-285.
[65] Moser, Yandell, **age**, 3. Moreland, **age**, 284.

Onlara göre felsefe ve fen bilimleri arasında devamlılık vardır. Bir mantıkçı ve aynı zamanda bir bilimci olan Russell'a göre: "Ulaşılabilir her bilgi bilimsel metotla elde edilen bilgidir ve bilimin keşfedemeyeceği bir şeyi insanlık bilemez". Oysa bu ifadenin kendisi bilimsel değildir. Çünkü Russell, bu yargıya bilimsel bir metotla varmamıştır. Bu yüzden kendiyle çelişen bu ifade doğruysa bile onun doğru olduğunu bilemeyiz.[66] Nihayetinde natüralizm bilimsel yöntemle bilinemeyen her varlığa ve *apriori* bilgiye kapalıdır. Kendi içinde tutarlı olabilmesi için bu sonuca sadece ampirik metotlarla ulaşıldığının da ispatı gerekir. Ama aksine natüralizm *apriori* bir görüş olmaktan kendini kurtaramamaktadır.[67]

Bu örnekte olduğu gibi natüralistlerin en ciddi yanılgısı bilimsel olmayan ifadelerle tek doğru bilginin bilimsel olduğunu iddia etmeleridir. Savundukları "gerçeğe giden tek yol bilimdir" sloganı bilimsel değil meta-bilimsel bir ifadedir. Bu yüzden Lennox'a göre bilimci natüralizmin ana prensibi doğruysa bilimcilik yanlış olmalıdır.[68] Burada bilimi değil bilimciliği eleştirdiğimizi belirtelim. Çünkü bilimcilik kendini bilimmiş gibi sunmaktadır. Natüralist bilim adamları inandıkları felsefeyi bilimsel kimlikleriyle savunduklarında bilimden bahsediyor gibi görünmekteler. Bilimsel bulgulardan hareketle çeşitli açıklamalar üretmek başka, aynı bulgulardan hareketle tek açıklamanın bilimsel olduğunu iddia etmek başka bir şeydir. İkincisi tamamen felsefi bir prensip ve hatta Plantinga'nın deyimiyle bir çeşit inançtır.[69]

2.5. Natüralizme Göre İnsan ve Aklının Kökeni

Natüralistlere göre bilim insan hakkında her şeyi söylemelidir. İnsanın en küçük yapı taşını bile açıklayabiliyorsa onun açıklayamayacağı hiçbir şey yoktur. Quine'a göre insanı insan yapan her şey "bilgi, zihin ve anlam aynı dünyanın parçalarıdır bu yüzden doğa bilimlerine can veren ampirik ruhla incelenmelidir".[70] Armstrong da bilim "insanın yalnız fizikokimyasal terimlerle izahını verebilir" der. Bu nedenle

---

[66] Lennox, **age**, 54.
[67] Batak, **age**, 43-45.
[68] Lennox, **age**, 52-58.
[69] Plantinga, "Methodological Naturalism".
[70] W. V. O. Quine, **Ontological Relativity and Other Essays** (New York: Colombia University Press, 1968), 26.

felsefecilerin işi "insanın fizikokimyasal bir mekanizmadan başka bir şey olmadığı görüşüyle bağdaşan bir zihin kuramı geliştirmektir".[71]

Doğal açıklamaya göre insan, bir takım fiziksel kuvvetlerin etkisiyle hareket eden akılsız madde ve enerjinin şans eseri ortaya çıkardığı bir canlıdır.[72] Russell, natüralist bakış açısından insanı şöyle tarif eder: "... insan, ne oluşturacağından habersiz nedenlerin bir ürünüdür; insanın kökeni, gelişimi, ümitleri ve korkuları, aşkları ve inançları, atomların bir araya gelmesinden başka bir şey değildir..."[73] İnsanın sadece doğal sebeplerle nesnel yoldan açıklanabileceğine inanan G. Gaylord Simpson da insanın "hiç akletmeyen, amaçsız ve doğal süreçlerin bir sonucu olduğunu düşünür".[74] Eleyici natüralist Churchland'e göre insanın kökeni, 4.5 milyar yıllık kimyasal ve biyolojik evrime dayanır ve hakim görüşe göre insana has zihinsel nitelikler "madde ve enerjinin temel özelliklerinin mükemmel bir şekilde bir araya gelerek oluşturdukları bir bütündür".[75]

Konu insan zihni olduğunda natüralistler arasında büyük bir tartışma olmakla birlikte genel eğilim her şey gibi onun da doğallaştırılmasıdır.[76] Armstrong'un hedeflediği gibi, indirgemeci natüralistler insanı, psikolojiye, psikolojiyi biyolojiye, biyolojiyi kimyaya, kimyayı da fiziğe indirgemeye çalışırlar. Onu, fizikçilerin fizik kanunlarını açıkladığı dille açıklamak niyetindedirler. Fakat insan gibi evrendeki en karmaşık sistemin parçalarından fazla bir takım yeni nitelikler sergilemesi fizikalistler için büyük sorun teşkil eder.[77] Bu nedenle anlaşılması güç bilinç ve akıl gibi özellikleri

---

[71] David M. Armstrong, **The Nature of Mind and Other Essays** (St. Lucia: University of Queensland Press, 1980), 295, http://www.thatmarcusfamily.org/philosophy/Course_Websites/Readings/Armstrong%20Nature%20Mind.pdf [02.12.2016].
Armstrong bazı materyalistlerin insanın niyet, amaç gibi zihinsel özelliklerine karşı eleyici tutumlarının çok büyük bir hata olduğunu hatta onları aptalca bir pozisyona düşürdüğünü ifade eder. Fakat amaç sahibi bir organizmanın, amaç sahibi olabilmesi için tamamen sofistike fiziksel süreçlerden ayrı bir şeye inanmanın gereksiz olduğunu düşünür. Amaç ancak amaç sahibi olmayan işlemlerle açıklanmalıdır. Bu, amacın doğasının ne olduğu görüşüdür, onun varlığını inkâr etmek değildir. Buna bağlı olarak materyalizmin kendi hipotezine göre doğru fakat spekülatif bir doktrin olduğunu söyler. Armstrong, "Naturalism, Materialism", 262-63.

[72] Lennox, **age**, 8.

[73] Bertrand Russell, **Mysticism and Logic and Other Essays: A Free Man's Worship** (London: Longmans, 1918), 40 (Aktaran: Lennox, **age**).

[74] George Gaylord Simpson, **The Meaning of Evolution** (rev. ed., 1997), 344-45 (Aktaran: Lennox, age).

[75] Paul M. Churchland, **The Engine of Reason, the Seat of the Soul** (Cambridge: The MIT Press, 1995), 211.

[76] Stroud, **age**.

[77] Akıl ve bilinci, maddeden ayıran indirgeme karşıtı bazı natüralistler onun, zamanla ortaya çıkan maddeden daha yüksek bir fenomen olduğunu düşünürler, bu nedenle aklı maddeye indirgemeye karşı çıkarlar. Çok az sayıda natüralist ise evrenin tamamen zihin hammaddesinden oluşmuş olabileceğini

genelde basitleştirme eğilimindedirler. Natüralistlerin çoğunluğunda görülen ontolojik indirgemeci zihniyeti genelde sözlerinin arasına gizlenmiş "başka bir şey değil" ve "basit" gibi kelimelerde rahatlıkla okuyabiliriz.[78] Mesela meşhur biyolog Francis Crick'e göre, "Sevinçleriniz ve dertleriniz, anılarınız ve hırslarınız, kişiliğiniz ve iradeniz gerçekte geniş bir sinir hücresi ağının ve onlarla bağlantılı moleküllerin davranışlarından başka bir şey değildir".[79] Lennox'un dediği gibi o halde natüralistlerin tüm mantıklı söylemleri de beyinde ateşlenen sinapsların meydana getirdiği (doğruluk değeri olmayan) mantıksız ve doğal olaylardan başka bir şey değildir.[80]

Natüralizmin kendine has bir doğal tarih anlayışı vardır. Söz konusu hikâyeye göre zaman ve mekân kendiliğinden meydana gelmiştir. İlk canlılar, cansız kimyasalların oluşturduğu prebiyotik çorbadan ortaya çıkmıştır. Akıl almaz derecedeki canlı çeşitliliği rastgele genetik mutasyona dayalı doğal seleksiyonla, akıl sahibi insan da akılsız organizmalardan evrilerek meydana gelmiştir.[81] Bu nedenle bilim dünyasının Dawkins, Gould, Provine, Simpson vb. popüler natüralistleri, her fırsatta insanın, şans ve tesadüfe dayanan, amaçsız doğal bir sürecin ürünü olduğunu ve bu nedenle Tanrı tarafından tasarlanmadığını söylerler. Onlara göre insan nedir ve nereden gelmiştir gibi soruların cevabını bu anlatıdan başkası veremez.[82]

Natüralist hikâyede canlılığın kökeni, DNA'daki bilginin ve bilincin nasıl oluştuğu, vb. pek çok bilimsel mesele gibi, insan aklının nasıl ortaya çıktığını izah etmek hiç de kolay değildir. Bunu akıl üzerine yazdığı kitabında Dennett şöyle ifade eder:

> Beynimizi oluşturan milyarlarca nöron "enfeksiyona yol açan mikroplar ya da bira fermantasyonu sırasında fıçı içinde, ekmeğin kabarışı esnasındaysa hamurda çoğalan maya hücreleriyle aynı türden biyolojik varlıklardır... Sınırlı sayıda iş yapabilen birer minik eyleyici olan hücrelerin her biri, aşağı yukarı bir virüs kadar akılsızdır. Acaba bu akılsız homunkulusların -küçük adamların- bir araya getirilip yeterli sayıya ulaşmaları sonucunda sahici bir akla sahip bilinçli ve gerçek bir insan ortaya çıkabilir mi? Modern bilime göre gerçek bir insan yaratmanın başka bir yolu yoktur.[83]

---

savunur. Fakat sonuçta hepsi aklın kaynağı olarak doğaüstü kişisel ve akıl sahibi bir varlığa karşı çıkarlar.

[78] Lennox, **age**, 72-75.

[79] Francis Crick, **The Astonishing Hyphothesis, The Scientific Search for the Soul** (Londra: Simon and Schuster, 1994), 3.

[80] Lennox, **age**, 77.

[81] Moreland, **age**, 285. Plantinga, "Methodological Naturalism".

[82] Plantinga, **age**.

[83] Dennett, **age**, 56.

Kısacası Dennett'e göre nöronların aklı ya da düşünceleri yoktur ama akıl gibi bir fenomen hakkında tek ipucu onlardadır.

Sonuç olarak Dennet'in de dediği gibi natüralistlere göre insan aklının kaynağı akılsız ve bilinçsiz yapıtaşlarıdır. Peki bu yapıtaşları bir araya geldiğinde nasıl olur da bilinç ve akıl meydana gelir? Bilimsel izahtaki en büyük ve kritik boşluk budur. Natüralistler, doğaüstücü bir düşüncenin rasyonel bir açıklama olmadığı gibi bir iddiada bulunurken dayandıkları bilimsel teorilerdeki bu tür boşlukları görmezden gelirler. Oysa teizmin bir açıklama yapamadığını söyledikleri aynı kritik noktalarda kendileri de açıklama yapamamakta sadece varsayımda bulunmaktadırlar. Onlara göre aklın nasıl ve neden ortaya çıktığını açıklamak için doğal nedenlerin dışında bir neden aramak bilim dışında bir dil kullanmaktır. Akıl asla bir başka akıl ile açıklanamaz, aklın varlığından akıllı bir Tanrı'nın sorumlu olduğu kabul edilemez.

Birinci bölümü kısaca özetlemek gerekirse, aklının kökenini sorguladığımızda natüralizmin temel prensiplerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Tasarlanmamış, kendiliğinden ortaya çıkmış bir evren.
2. Mekanik ve nedensel olarak kapalı bir varlık sistemi.
3. Canlılığın maddeden türediği düşüncesi.
4. İnsanın ve zihnin planlanmamış ve kasıtsız bir evrimin sonucu olması.
5. Akıl, mantık gibi üst düzey özelliklerin ancak fizik ve kimya yasalarıyla açıklanabileceği düşüncesi yani fizikalizm.

Bu prensiplere dayalı bir felsefede insan aklının varlığını açıklama ve ona duyduğumuz güveni temellendirme büyük bir problem oluşturmaktadır.

3. DETERMİNİZME KARŞI AKIL

Natüralizm ve determinizm arasında çok sıkı bir bağ vardır, çünkü indirgemeci fizikalizm ve determinizm birbirini ima eden iki kardeş kavramdır.[84] Katı determinizmle bilimsel çalışmalara yerleşen sebep-sonuç ilişkisi içindeki mekanik evren anlayışı evrendeki fenomenlerin maddenin en küçük parçacıklarına indirgenerek açıklanabileceğine olan inancı güçlendirdiği için insan zihnine indirgemeci ve fizikalist bir tavırla yaklaşmanın yolunu açmıştır.[85]

Determinizm doğadaki her bir olayın katı tabiat kanunlarıyla bir önceki olay ve koşullar tarafından belirlendiğine dayanan bir paradigmadır.[86] Determinizme göre doğada ne zaman bir *A* olayı meydana gelse hemen akabinde ya da eş zamanlı olarak *X* olayı meydana gelir yani *A* olayı *X* olayını açıklamak için yeterli bir sebeptir. O halde insan, bu dünyaya gelmezden çok çok uzun zaman önce başlayan olaylar zincirinin bir sonucu olduğu gibi hayatındaki her olayın (sadece gerekli değil aynı zamanda yeterli) bir zaman-uzamsal öncül ya da sebebi vardır.[87] Determinizm insanın benliğini önceki koşullara indirger ve zihinsel olayların nöronların aktiviteleriyle açıklanabileceğini ima eder.[88] Bu nedenle gerek katı gerek ılımlı deterministler, zihin durumları ve beyin durumları arasında gözlemlenen korelasyona dayanarak zihin durumlarını beyne indirgerler. Dolayısıyla insanın açlık ve acı hissetme gibi zihinsel edimlerinin yanı sıra inanma, isteme ve tercih etme gibi zihinsel edimleri nöronların

---

[84] David D. Franks, **Neurosociology**, **The Nexus between Neuroscience and Social Psychology** (New York: Springer, 2014), s.181.

[85] Caner Taslaman, **Kuantum Teorisi Felsefe ve Tanrı** (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015), 38.

[86] Carl Hoefer, "Causal Determinism", Stanford Encyclopedia of Philosophy, http://plato.stanford.edu/entries/determinism-causal/ [07.11.2015]. Fizik, psikoloji, biyoloji v.b. alanlarda determinizme yaklaşımları açısından felsefeciler katı deterministler, ılımlı deterministler ve indeterministler olarak üç ana guruba ayrılabilir. Bkz. Timothy O'connor, "Free Will", Stanford Encyclopedia of Philosophy, http://plato.stanford.edu/entries/freewill/ [07.11.2015].

[87] James N. Jordan, "Determinism's Dilemma", **The Review of Metaphysics**, c. 23, s. 1 (1969): 49.

[88] Franks, **age**, 181.

elektrokimyasal hareket ve sinyallerinden başka bir şey değildir. İndirgemeci fizikalizme göre bu determinizmin getirdiği mantıksal bir sonuçtur.[89]

Her şey fiziksel olanın bir sonucu olduğu için aklı yürütmek de bir araya yığılmış temel parçacıklar arasındaki sebep-sonuç ilişkilerinin makro seviyede ortaya çıkardığı bir zihin durumudur.[90] İnsan beyni mekanik hareket eden atomlar ve moleküllerden oluşan fiziksel bileşenlerden ibaretse akıl yürütmek ancak beynin önceki fiziksel koşullarıyla açıklanabilir. Fakat akıl yürütme olayı, beyindeki fiziksel olayların aksine determinizmle bağdaştırılması mümkün olmayan özellikler göstermektedir. Bilgi, rasyonel çıkarsama ve inanç (*justified belief*) gibi temel epistemolojik unsurların, materyalistlerin savunduğu determinizmle açıklanamayacağı; pratik akıl ve determinizmin bağdaşmazlığını ilk olarak ortaya atan Kant'dan beri determinizmin "transandantal reddi" olarak bilinmektedir.[91] Bu bölümde önce Kant'ın görüşünü ardından Jordan ve Hasker'ın argümanlarını ele alacağız.

3.1. Kant'a Göre Akıl: Özgür Ve Bilinçli

Kant'ın insanın bilişsel yetilerine dair eleştirel felsefesi oldukça karmaşıktır. Ancak çok dikkatli okunduğunda materyalist zihin teorileriyle bağdaşmadığı hatta onları çürüttüğü anlaşılmaktadır. Kant, insanın düşünürken ya da akıl yürütürken, mantıksal olarak özgür bir varlık olması gerektiğini vurgulamıştır.[92] Kant'a göre insan doğal yönüyle biyoloji ve psikolojinin yasalarına tabidir; çünkü bu organik yönünü, kendi dışındaki doğal nedensellik yasaları belirler. Fakat ahlaki açıdan insan, pratik aklın buyruklarına uymak ya da uymamak bakımından özgürdür. Bu yönüyle, aklın buyruklarına tabi olan insan, irade sahibi özgür bir varlıktır.[93] Aklın özgürlüğü, fiziksel neden-sonuç ilişkisine aykırı bir durumdur. Bu nedenle materyalist zihin teorilerini temelden sarsmaktadır.

---

[89] Batak, **age**, 123.

[90] Reppert, "The Argument From Reason", 345.

[91] William Hasker, "The Transcendental Refutation of Determinism", **The Southern Journal of Philosophy**, c. 11, s. 3 (1973): 175.

[92] Henry E. Allison, "Kant's Refutation of Materialism", **The Monist**, **Kant's Critical Philosophy**, c. 72, s. 2 (1989): 190.

[93] Cevizci, **age**, 433.

Kant'a göre tüm kavrama ya da anlama eylemlerini yargılara çeviririz; bu nedenle kavrama eylemi, yargı melekesi (*faculty of judgement*) ile ifade edilebilir. İnsanın algılama kabiliyeti tek başına bir şeyi kavraması için yeterli değildir. Bir objenin kavranması için önce kavramsallaştırılması gerekir. Kavramsallaştırma işlemi "zihnin kendinden temsiller üretme" kabiliyetidir. Bu da zihnin, doğal (*spontaneitat* ya da *selbstatigkeit*) yani içten gelen bir niteliğidir. Zihin, kendinden nesnelerin temsillerini üretir ve bu yolla da nesnel açıdan geçerli ve doğru yargılara varır. Nesnellik de yargı eylemi sayesinde tesis edilir. Bu nedenle kavrama kabiliyeti, bir yargıya varma yoluyla, algılarımızdan gelen çeşitli bilgileri doğasında var olan bir takım içsel (ya da içkin) kurallara göre sentezler. İnsanın bilişsel yetilerinin doğasında var olan bu özellik Kant'ın epistemolojisinde önemli bir rol oynar.[94]

Kant bununla ilgili olarak *Foundations of the Metaphysics of Morals*'da şöyle der:

> Yargılarına bakılırsa, dışarıdan gelen uyarılara bilinçli bir şekilde karşılık veren bir akıl düşünemeyiz; çünkü o zaman insan, yargı yetisinin kararlarını, aklına değil dürtülerine borçludur. Akıl dışarıdan gelen her türlü etkiden bağımsız bir şekilde kendi prensiplerini kendinin koyduğunu görmelidir. Sonuç olarak pratik akıl ya da rasyonel bir varlığın isteği, kendini özgür görmektir.[95]

Herbert J. Paton, Kant'ın argümanını şöyle şerh eder:

> Her yargı, sadece önceki zihinsel olayların sonucuysa yani onu, fiziksel olaylar zincirinden bağımsız olarak, öncüller ve sonuç arasındaki bağı kuran rasyonel içgörü belirlemiyorsa, geçerli ve geçersiz bir çıkarsama arasında hiçbir değer farkı yoktur, o halde doğru da yoktur. Bu durumda determinizm de doğru kabul edilemez, onu savunmanın haklı bir gerekçesi olamaz. Kendisinin bilincinde olan bir akıl kendisini, dışarıdan gelen herhangi bir sebebin etkisiyle değil, rasyonel ve nesnel kanunlara göre mantık yürüten ve kendi sonuçlarını bulan bir akıl olarak görmelidir. … Akıl kendisini hem kendi prensiplerinin kaynağı hem de dış etkenlerden bağımsız, bu prensiplere göre hareket etmeye ehil görmelidir.[96]

Bu açıklamadan anlaşılan, Kant'ın bakış açısına göre, rasyonel aktiviteyi, dış etkenlere, bir dürtü sonucunda meydana gelen zihinsel çağrışımlara verilen cevaplar olarak tanımlamak çok eksik olacaktır. Rasyonel bir varlık, tabiatının gereği, çeşitli argümanları değerlendirip güvenilir kararlara ulaşmasını sağlayan prensipleri kendisinin belirlediğinin ve bu prensiplere göre yargıda bulunduğunun farkında olan kişidir. Herhangi bir yargı ya da inancı dış ekenler belirleseydi, inanç sadece insanın

---

[94] Allison, **age**, 191-192.

[95] Immanuel Kant, **Foundations of the Metaphysics of Morals**, çev. L. W. Beck (Indianapolis, 1959), 66-67.

[96] Herbert James Paton, **The Categorical Imperative: A Study in Kant's Moral Philosophy**, 5. bs. (London: Hutchinson, 1965), 218.

fiziksel sisteminin ve o sisteme girdilerin bir sonucu olsaydı, insan o inancın kendisine ait olduğunun bilincinde olamazdı. Bir argümanın sonucunu kabul etmek, dışardaki olaylara ve içinde bulunduğu şartlara verdiği pasif bir tepkiden başka bir şey olamazdı. Oysa Kant'a göre aklımız, bir yargıyı ancak nesnel ve normatif prensiplerden oluşan bir temele (yani mantık kurallarına) dayanarak belirler ve bu da aklın otonom bir şekilde hareket ettiğini gösterir. O halde akıl yürütme eylemi fiziksel sebep-sonuç süreci tarafından belirlenmemektedir.[97]

Kant'ın akıl yürütme anlayışında, yargı yetisi sadece bir sentezleme yapmaz, aynı zamanda kavrama eyleminin bilincinde olmalıdır. Bu açıdan aklın, yargıya varma işi, doğası gereği kendi kendine işaret eden *(self-referential*) bir eylemdir. Kant'ın düşüncesinde şu önemli noktayı kaçırmamak gerekir: Akıl yürütürken, yani öncüllerden bir sonuç çıkarsarken, sadece öncüller sonuç için yeterli sebepler (ya da tek şart) değillerdir, aynı zamanda akıl yürüten kişi öyle olduklarının bilincinde olmalıdır. Yani akıl yürüten kişi öncüllerinin iyi birer sebep olduğunun farkında olmalıdır. Onları, adeta bir "çıkarsama bileti" gibi işlev gören mantık kurallarına uygun bir sonuca bağlaması gerekir. Bu şekilde bir çıkarsama hatalı olsa bile burada önemli olan husus öznenin, doğası gereği, çıkarsamayı bilinçli bir şeklide yapmasıdır ki bu asla elimine edilemeyecek bir özelliktir. O halde Kant'a göre insan ne yaptığının farkında olmadan ne yargıya varabilir ne de akıl yürütebilir.[98]

Sonuç olarak Allison'ın tespitine göre Kant'ın argümanında materyalizmi en fazla zorlayan nokta şudur: Bir inancın, sebeplerini, sebep olarak kavrama ve anlama eylemi, bir bilinç ya da farkındalık durumunu gerektirir ki bu bilinç ya da farkındalık durumunun kendisi sadece bir başka inanca sahip olmak şeklinde analiz edilemez. Materyalistler bu "farkında olma" durumunu ayrı ve ikinci düzey bir inanç türü olarak kabul ederler. Oysa, *r*'nin doğru olduğuna ve onun *p*'ye inanmak için geçerli bir sebep olduğuna inanabilirim. Ama *r'*nin geçerli bir sebep olduğunun farkında değilsem *p* doğru inancına *r* doğru inançlarım sayesinde varsam da *p*'nin gerçekten ne olduğunu anlamadım demektir. O zaman çıkarsadığım sonucun da bilincinde olamam. Hem öncüllerin hem de sonucun bilincinde olmak, aklın tarif edilmesi çok güç ve hiçbir ampirik kanıtı olmayan *transandantal* bir özelliğidir. Bu nedenle akıl yürütme işinin

---

[97] Jordan, **age**, 51. Allison, **age**, 197-198.
[98]Allison, **age**, 193-194.

bilincinde olan benlik “düşünen bir varlık” olarak materyalist terminolojiyle açıklanabilecek bir gerçeklik değildir. [99]

3.2. Determinizm Doğruysa Nereden Bileceğiz?

Materyalistlerin düştüğü en önemli çelişkilerden biri, insanın hem kendi aklına göre çıkarsamada bulunduğunun bilincinde olduğunu, hem de akıl yürüterek vardığı yargıları, sadece dış uyaranların yol açtığı cevaplar olarak kabul etmeleridir. Jordan'a göre aynı anda her iki durumda bulunmak mantıksal açıdan mümkün değildir. Eğer determinizm doğruysa böyle bir akıl, akıl değildir. Hiçbir akıl, bu durumda determinizmin doğruluğunu kabul edemez, çünkü geçerli ve geçersiz bir çıkarsama arasında hiçbir fark kalmaz, dolayısıyla doğru diye bir şey de olmaz. O halde determinizm doğru olsa bile bunu kimse bilemeyecektir.[100]

Farz edelim argümanlarımızın sonucu, yeterli nedensel (fiziksel) koşulların bir sonucudur; önerme ve sonuç arasındaki bağı gören herhangi bir rasyonel içgörü sayesinde objektif mantık kurallarına göre varılan bir yargı değildir. Eğer bu sonuç mantık kurallarına uygun düşerse bu tamamen bir şans eseri değil midir? O halde vardığımız sonucun güvenilir olduğunu nasıl bileceğiz? O sonucu doğuran yeterli sebeplerin doğruluk kriterine uygun düştüğünü nasıl bileceğiz? Kimi ılımlı deterministler zihinsel olayların fiziksel neden-sonuç ilişkisine aykırı olduğunu bu nedenle pek çok zihinsel olay gibi rasyonel kararların, rastgele sonuçlar olduğunu iddia ederler. Fakat bu yaklaşım, determinizmin akıl yürütmeyle ilgili ortaya çıkardığı problemi çözememektedir. Çünkü rastgele bir sonuç ile geçerli ve geçersiz bir çıkarsama arasında fark yoktur, her ikisinde de rasyonel açıdan doğru ve yanlış yoktur.[101]

Dolayısıyla, Kant'ın tespitine göre, Jordan materyalizmin şüpheciliğe yol açması gerektiğini düşünür. Doğru bir inancımız olabilir ve bu inanç için iyi ve mantıklı nedenlerimiz de olabilir fakat inanç, materyalizm doğruysa beynin fizik durumuna bağlı olduğu için beyindeki fiziksel koşullarla doğru inancın bir araya

---

[99]**age**, 194.
[100]Jordan, **age**, 52.
[101] **age**, 52-53.

gelmesi tesadüf olacaktır. Bu durumda bir inancı doğru bilgi olarak kabul etmek mümkün değildir.[102]

İndirgemeci fizikalistlerden J. J. C. Smart bu argümana şöyle bir itirazda bulunur:

> Programlanmadık mı? Demek istediğim, embriyo halimizden itibaren, genetik yatkınlığımızla birlikte çevresel koşullar, beynimizin belli bir yapı kazanmasına sebep oldu. Bu nedenle beynimiz belli bir şekilde çalışır. Belli yapıdaki beyne sahip insanlar belli kararlar alır, diğer beyin yapısına sahip insanlar başka kararlar alırlar. … Şu iddiayı anlamak çok zor: Özgür seçimler ne determinist olmalı ne de rastgele olmalı... Fiziksel sebeplerle belirlenmemiş bir şey sadece şans eseridir, fakat söylenen o ki rastgele de olmamalı, ancak rasyonel sebeplere göre olmalı… Oysa rasyonel sebeplere göre hareket etmek tam da fiziksel sebeplere göre hareket etmek olduğu için rastgele değildir.[103]

Bu itiraza Jordan şöyle bir örnekle cevap verir. Bilgisayarların elde ettiği sonuçların güvenilir olduğundan emin olabilmek için ya biz sonucu kontrol ederiz ya da onların tüm sorulara doğru cevap verecek şekilde tasarlandıklarına inanmak için rasyonel bir nedenimiz vardır. Bilgisayarların işlemlerini kontrol eden başka bilgisayarlar varsa bu durumda da onların, diğerlerini doğru kontrol ettiklerine inanmamız gerekir. Diyelim ki hepimiz Smart'ın dediği gibi programlandık, bu durumda kontrolü yapacak kimse kalmamıştır, programlanan bizlerin zaman zaman doğru cevaplar bulup bulmadığını hiç kimse anlamayacaktır. Gerçekten programlandıysak ne zaman doğru ne zaman hatalı olduğumuzu asla bilemeyeceğiz.[104]

Rasyonel bir sebebe göre hareket etmenin fiziksel bir sebebe göre hareket etmekle aynı şey olduğunu söyleyen mantıkçı pozitivist A. J. Ayer de şöyle bir eleştiride bulunur:

> Bir insanın bir önermeye şu şu mantıksal nedenler yüzünden inandığını söylemesiyle onun beyninde meydana gelen şu şu olaylar nedeniyle böyle inandığını söylemesi aynı anda doğrudur. 'Neden' kelimesi her iki durumda faklı anlamda kullanılsa da birbirini çürütmez. Çünkü 'benim bu görüşümü oluşturmamın nedensel bir açıklaması vardır; yani beynim farklı bir yapıda olsaydı farklı şekilde düşünüyor olacaktım' demek, ne verdiğim rasyonel sebeplerden başka *sebeplere* inandığımı ya da gerçekten onlara inanmadığımı gösterir; ne de bu sebeplerin iyi ya da kötü olup olmadıklarıyla alakalıdır. Bunu bir hesap makinesiyle açıklayabiliriz. Makinenin işlem yapma şekli onun nasıl dizayn edildiğine bağlıdır, tabi ki aynı zamanda belli mantık kurallarına göre işlem yaptığı da doğrudur. İşlemlerinin nedensel olarak izah edilebilmesi, onların rasyonel olarak yanlış olduğunu iddia etmek için bir dayanak değildir.[105]

Ayer'in sandığının aksine Jordan'ın argümanında rasyonel bir sebebe göre hareketin, fiziksel bir sebebe göre hareketle bağdaşmayacağı iddiası yoktur. Jordan'ın

---

[102] Allison, **age**, 198.

[103] John J. C. Smart, **Between Science and Philosophy** (New York: Random House, 1968), 300-304.

[104] Jordan, **age**, 57-58.

[105]Alfred Jules Ayer, **The Concept of a Person and Other Essays** (London, 1963), 266.

temel iddiası şudur: Rasyonel yargılarımız, sadece nedensel kanunlar tarafından yönetiliyorsa, bazen ya da her zaman doğru olsalar bile bu asla bilinemez. Bu da rasyonel sebeplere göre hareket eden kişinin, her zaman yeterli ve gerekli nedensel koşulları olduğunu savunmakla bağdaşmayan bir söylem değildir. Ancak Jordan'a göre şu ikisi bağdaştırılamaz: 1- Tüm eylemler nedensel kanunlarla yönetilir. 2- Öyle olduğuna inanmak için iyi rasyonel nedenlerimiz vardır. Bu argüman, determinizm doğruysa doğru inançlarımız olmayacağını iddia etmez, sadece determinizm doğruysa doğru inançların ancak şans eseri meydana geleceğini söyler. Bir hesap makinesi doğru cevaplar verir. Çünkü matematik dediğimiz bir alanda doğru olduğuna inandığımız kurallara uygun çalışır. Bunu biliyoruz çünkü onu biz tasarladık. Ama insanların da determinist mekanizmalar olduğunu kabul edersek, doğru işleyen bir beyne sahip insan doğru cevaplar verse de bu gerçeği hiçbir zaman bilemeyeceğiz demektir.[106]

Jordan'a göre, Ayer'in de dediği gibi, rasyonel sonuçların gerekli ve yeterli fiziksel sebepleri olması, bir inancı destekleyen rasyonel sebeplerin iyi ya da kötü, yeterli ya da yetersiz olup olmadığı gibi bir sorunla ilgili değildir. Herhangi bir önermeye inanmak için bir sebebi iyi bir gerekçe yapan kriterlerin ne olduğunu tartışırken, o önermenin o kriterlere uygunluğu meselesiyle, birinin o kriterleri uygun kriterler olarak kabul etmesine sebep olan yeterli fiziksel sebeplerin ne olduğu meselesi mantıksal olarak apayrı sorunlardır. Bu ayrıma dikkat etmek çok önemlidir. Özetle determinizm doğruysa herhangi bir inanç için iyi rasyonel sebeplerimizin olduğunu söylemek doğruluğu ispatlanabilir bir şey değildir. Zira rasyonel gerekçelerimizin doğru gerekçeler olup olmadığını asla belirleyemeyiz. Bir önermenin doğruluğu konusunda şans eseri haklı olmak ayrı, haklı olduğuna dair inancını rasyonel yoldan savunabilmek ayrı şeylerdir. [107]

3.3. Determinizmin Transandantal Reddi

Akıl yürütme işleminin dayandığı kanunlar nedir? Bu işlem aslında doğru çıkarsama prensiplerine uyan rasyonel bir içgörüye mi, yoksa fizik kanunlarına bağlı fiziksel neden-sonuç ilişkisine mi dayanmaktadır? İşte bu sorular karşısında mekanik/determinist açıklamaya dayalı materyalizm cevapsız kalmaktadır.[108] Şu bir

---

[106] Jordan, **age**, 61.
[107] **age**, 62-65.
[108] Hasker, "The Transcendental", 180.

gerçek ki fiziksel sebep-sonuç ilişkisi ve rasyonel sebep-sonuç ilişkisi kökten farklıdır. Kant'ın yukarıda dikkat çektiği gibi, bir insanın kabul ettiği sonucun rasyonel olabilmesi için güvenilir çıkarsama prensiplerine dayanan rasyonel bir sezgiye dayanmalıdır. Fakat materyalistlerin savunduğu gibi determinizm doğruysa, yani insan zihni sadece fizik kanunlarına tabiyse, mantıksal çıkarsama kanunları akıl yürütme sürecinde etkin rol oynayamaz, geçerli bir sonuca ulaşmada düşünme eylemini yönlendirme güçleri yoktur.[109] Bu durumda William Hasker'ın savunduğu gibi akıl yürütme eyleminin hiçbir geçerliliği yoktur. Determinizm aklın çıkarsadığı her sonucu dolayısıyla kendisini çürütmüş olur.

Bu argümana en önemli eleştiri Alvin I. Goldman'dan gelir. Goldman'a göre T1'de beyinde meydana gelen bir C olayı T2'de E'nin ortaya çıkması için yeterliyse T1'deki diğer olayların T2'de E'nin ortaya çıkması için gerekli değildir.[110] O halde Hasker bir inanç için şu açıklamanın yeterli olacağını söyler:

> Herhangi bir t1 zamanında (beynimde gerçekleşen) nöropsikolojik işlem, benim t2'de P'ye inanmam için yeterliyse t1'deki inancım (buna P'ye delil teşkil edebilecek önermelere inancım da dahil) t2'de P'ye inanmam için şart değildir.[111]

Buna karşın Goldman beyindeki fiziksel süreçle, inançlarımızı üreten rasyonel sürecin simültane bir şekilde meydana geldiğine ve eşleştiğine dikkat çeker. Burada Hasker'ın vurgulamak istediği esas mesele, Goldman'ın savunduğu gibi bir eşleşme var mı yok mu sorunu değildir. Çünkü determinizme göre akıl yürüterek ulaştığım bir sonuç şu veya başka bir sebebi kabul ettiğim için olabilir ve bu sebep iyi bir gerekçe de olabilir, ama "iyi bir gerekçe olmak" gerekli bir koşul değildir. İyi bir gerekçe şart değilse ben aynı inancı "iyi olmayan bir gerekçeyle" de elde edebilirim. Ama rasyonaliteye göre bir inancın haklı olması için iyi bir gerekçesi olması kaçınılmazdır. Bir insanın ulaştığı sonucun rasyonel olarak geçerli olması için hem o sonucun gerekçelerinin hem de bu gerekçelerin sağlam olduğunun bilincinde olması, o sonuca inanması için vazgeçilmez bir koşuldur.[112] Hasker'a göre,

> ... Bilinçli bir akıl yürütme faaliyetiyle vardığımız tüm sonuçların, sinir sistemimizin fiziksel durumunu belirleyen fiziksel sebepler zinciriyle tamamen açıklanabilmesi gerekir. Eğer bu fiziksel sebepler, inançlarımın "gerekli ve yeterli" şartlarını sağlıyorlarsa bir önceki zihin durumum yani inancıma temel teşkil eden öncüllerin bilincinde olmam (bilinçli olarak onların içeriğini kabul etmiş olmam) inancım için gerekli bir koşul değildir. Söz konusu sebeplerin

---

[109] **age**, 181-182.

[110] Alvin I. Goldman, "The Compatibility of Mechanism and Purpose", **Philosophical Review**, c. 78 (1969): 473 (Aktaran: Hasker, "The Transcendental", 178).

[111] Hasker, "The Transcendental", 179.

[112] **age**, 179-180

> bilincinde olmam inancım için şart değilse bu sebepler inancımı açıklayamazlar ve eğer inancımı açıklayamıyorlarsa onu gerekçelendiremezler. Gerekçelendirilmemiş bir inançsa bilgi değildir, inanılan şey aslında doğru olsa bile.[113]

Farz edelim S adlı sistemimiz, belli bir t zamanında hem nörofizyolojik hem de zihinsel süreçleri kapsamaktadır. Bu sistemde her bir zihinsel durum fiziksel duruma karşılık gelmektedir. L1 nörofizyolojik kanunların tümünü L2 çıkarsama kanunlarının tümünü içermektedir. Akıl yürütme sürecini sadece L1 yönetiyorsa determinist hipoteze göre bu durumda çıkarsama prensipleri etkisiz değil midir? Ne zaman akıl yürütsem sadece sinir sisteminin işlemlerini yöneten nörofizyolojik kanunların elverdiği sonuçlara ulaşıyorsam, bu sonuçlar tesadüfen mantıksal çıkarsama kanunlarına uygun da olabilir. Fakat ne zaman? Ancak öyle denk geldiği zamanlarda. O halde çıkarsama kanunları, akıl yürütmede etkin değillerdir. Akıl yürütme sürecimi tahmin etmek isteyen bir gözlemci çıkarsama kanunlarının tamamen fuzuli olduğunu görecektir.[114]

Sonuç olarak bir insanın vardığı sonucun rasyonel açıdan doğru olması için onun sebeplerinin "bilincinde" olması gerekir ve bu durum, sonucun doğru olabilmesi için gerekli bir koşuldur. Bu gerçeği reddetmek, Hasker'a göre güvenilir bir akıl yürütme eyleminin can damarını kesmek demektir. O halde akıl yürütürken her bir öncülün ne anlama geldiğinin farkında olarak çıkarsama yapabiliriz. Eğer doğru inanç için delilin farkında olmak şart değilse o inancı destekleyen delili bilsek de bilmesek de fark etmeyecektir. Bu durumda inancımızın nasıl bir rasyonel gerekçesi olabilir? Bir inancın oluşmasında elbette materyalistlerin dediği gibi duyu organlarından gelen girdiler ve sinir sisteminin durumu gibi fiziksel öncüller de vardır. Fakat bunlar yeterli koşullar değildirler. Öyleyse akıl yürütme eylemi sadece fiziksel neden-sonuç ilişkisiyle açıklanamaz.

---

[113] **age**, 177-178.
[114] **age**, 181.

4. MATERYALİZME KARŞI AKIL

Akıl yürütmek, inançlar, teoriler ve çeşitli verilerden çıkarsamalar yapmaktır. Bir zihinsel işlem olarak kabul edilir ve zihnimizden bağımsız olarak var olan mantıksal ilişkileri kavramayı gerektirir. Bunun için fiziksel koşullar tek başına belirleyici olamaz. Zihin felsefesinde nedensel kapalılık prensibiyle ifade edilen, ister fiziksel olsun ister olmasın her şeyin fiziksel süreçlerle tam olarak açıklanabileceği iddiasına dayanan natüralist anlayışlarsa akıl yürütmek gibi insan bilincine ait üst düzey olayların fizik, kimya, nörofizyoloji gibi bilim dallarında "tam olarak" açıklanabileceği varsayımı üzerine kuruludur.[115] Lewis'in bu bölümde ele alacağımız argümanı rasyonel sebeplerin varlığını açıklayamayan natüralizmin mantıkla bağdaşamadığını göstermektedir.

4.1. Lewis'in Mantıksal Çıkarsama Delili

Lewis[116] gençliğinde uzunca bir süre natüralizmi savunmuştur. Fakat natüralizmin yol açtığı problemleri fark ettikçe, natüralistlerin tutarsızlıklarını incelemeye başlamıştır. Bir kitabında, üniversite yıllarında pek çok çalışmasını okuduğu çağdaşı Russell'dan şöyle bir alıntı yapar:

> İnsan, yaptıklarının sonucunu öngöremeyen sebeplerin ürünüdür; onun kökeni, gelişimi, umutları ve korkuları, sevdikleri ve inandıkları atomlardan meydana gelmiş tesadüfi düzenin bir sonucudur.[117]

---

[115] Gregory Bassham, "Introduction: Oxford's Bonny Apologist", **C. S. Lewis's Christian Apologetics: Pro And Con**, ed. Gregory Bassham (Leiden, Boston: Brill and Rodopi, 2015), 11-12.

[116] Lewis'in etkili ve popüler bir apolojist olduğu yıllarda Avrupa'da mantıksal pozitivizm bir hayli saygınlık kazanmıştı. Lewis pek çok filozofla hararetli tartışmalara girmiştir. Çok iyi mantık yürüten ve eleştirel düşünebilen bir felsefeci olmasına rağmen Lewis'in, mantıkçı pozitivistlere detaylı bir cevap geliştirmediği için felsefeciliği eleştirilir. Bkz. Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 19-20. Burada yeri gelmişken, sadece akıl ve ahlak delilleri açısından değerlendirmek gerekirse, Lewis'in bugün pek çok filozofun faydalandığı güçlü argümanlar geliştirdiğini ve etkili bir şekilde savunduğunu belirtmeliyiz.

[117] Russell'a göre insan doğanın bir parçasıdır. Düşünceleri ve bedeninin hareketleri, yıldızların ve atomların hareketlerini tarif eden kanunlara tabidir. Bu nedenle, insan doğaya bağlıdır ve aynı zamanda onun kurbanıdır. Doğa acımasız, akılsız ve amaçsız olmasına rağmen Russell insanın asla böyle olmaması gerektiğine yani onun ahlaklı ve akıllı davranması gerektiğine pek çok yerde vurgu yapmıştır. Bertrand Russell, **Why I am not a Christian** (London: Routledge, 1996), 42-47.

Bu düşünceler için "Birkaç yıl önce benim de inandığım oldukça açık ve asil bir söylem. Fakat esas zorlukla yüzleştiğini göremiyorum"[118] diyen Lewis bu tür bir dünya görüşünde şu dört meselenin birbiriyle örtüşmediğini söyler: 1- Evren temelde akıldan yoksundur. 2- İnsan akıldan yoksun evrenin bir parçasıdır. 3- Ama insan akıl sahibi bir varlıktır. 4- Rasyonalite insanın dünyaya verebileceği en güzel karşılıktır. Bu önermelerin birbirleriyle çelişkili olduğuna pek çok yazısında değinerek akıl gibi bir özelliğin natüralizmle bağdaşmadığını göstermiştir.[119]

Lewis'in düşüncelerinde izlerine rastladığımız ve kendisinden etkilendiği düşünülen Arthur J. Balfour da (1848-1930) natüralizmin çelişkili bir dogma olduğunu daha önce ifade emiştir. Balfour'un dikkat çektiği gibi felsefe tarihinde hakim görüşe göre evreni amaç sahibi doğaüstü bir akıl yaratmıştır ve tüm varlık onun belirlediği makul bir amaca doğru gitmektedir. Böyle bir evrende akıl Kant'ın dediği gibi özgürdür. Natüralizme göreyse ne varlığın başlangıcında ne de sonucunda bir amaç vardır, çünkü hiçbir şey önceden planlanmamıştır, ancak kör nedensellikten bahsedilebilir. Akıl, beyindeki fizyolojik süreçlerin psikolojik ifadesinden başka bir şey değildir. Natüralist teoriyi kabul edenler, bir yandan doğanın akıldan yoksun olduğunu, diğer yandan insan aklının onun son ürünü olduğunu savunurlar. Çünkü evren, akıl ürünü değilse akıl evren ürünü olmak zorundadır. Neden-sonuç arasındaki düşüncesiz etkileşim kazara öyle bir bilinç doğurmuştur ki, o etkileşim bu bilinçli akılla düşünülür ve anlaşılır hale gelmiştir. Bu bakış açısı, doğaüstü aklı tüm varlığın kaynağı olarak gören kadim görüşün yanında çok tuhaf gelmektedir.[120]

Lewis'e göre akıl diğer zihinsel özelliklerimizle kıyaslanmayacak türden bir yetenektir. İnsan üst düzey matematik kullanarak evrenin sırlarını çözer, makineler icat eder, ya da mantığını kullanıp duygularının üstesinden gelir. İster psikolojik ister fiziksel olsun her iki alanda aklı sayesinde pek çok değişiklik yapar. O, bizim doğal olayların seyrini değiştirmemizi sağlayan bir yetenektir. Çünkü akıl yürütme eylemi, tabiatın kapalı sistemine, birbirine bağlı diğer olaylar gibi bağlı değildir. Mantığın, zaman ve mekânı olmadığı için tabiatla farklı bir ilişkisi vardır. Mesela bir makinenin nasıl çalıştığını "anlamak", o makineyle, onun parçaları arasındaki ilişkiden farklı bir

---

118 C. S. Lewis, **All My Road Before Me: The Diary of 1922-1927** (London: Fount, 1993), s.281.

119 Steven J. J. Lovel, "C. S. Lewis' Case Against Natüralism", http://myweb.tiscali.co.uk/annotations/content/csl_vs_naturalism.pdf [18.11.2016].

120 Arthur James Balfour, **The Foundations of Belief, Being Notes Introductory To The Study of Theology**, 8. bs. (New York, London and Bombay: Longmans, Green and Co., 1906), 67-85.

tür ilişki kurar. Bir şey hakkında akıl yürütmek ve onu bilmek o şeyin bir parçası değildir. Ne zaman akıl yürütsek doğaüstü bir şey devreye girmektedir. Bu nedenle doğa ve doğaüstü arasına bir sınır çizmek gerekirse, o sınırı ister psikolojik ister fiziksel olsun tüm akıldan yoksun olaylar ve akıl arasına çizmek doğru olacaktır.[121]

Natüralizm aklı, doğal olguları açıkladığı gibi açıklamaya çalıştığında, bizim anladığımız manada aklı, akıl yapan temel nitelikler açıklama dışında kalmaktadır. İndirgemeci materyalizmin etkili olduğu bir dönemde yaşayan Lewis'e göre natüralizmin düştüğü en büyük hata, tüm zihin durumları gibi, rasyonel çıkarsamanın akıldan yoksun fiziksel sebeplerle tam olarak açıklanabileceğini iddia etmesidir. Materyalistler, akıl yürütme olayını öyle basit sebeplere indirgerler ki artık ona kuşkuyla bakarsınız ve kendi inancınızdan bile şüphe edersiniz. Lewis, bununla ilgili olarak genetikçi ve evrimsel biyolog Haldane'dan şöyle bir alıntı yapar:

> Eğer zihinsel süreçleri sadece beyindeki atomlar belirliyorsa, inançlarımın doğru olduğuna inanmak için hiçbir rasyonel sebebim yoktur... bu yüzden beynimin atomlardan meydana geldiğini varsaymak için de rasyonel bir sebebim yoktur.[122]

Haldane gibi Balfour da aynı şüpheden yakınmıştır:

> Eğer inançlarımın dayandığı önermeler nihayetinde atomlar arası ilişkilerin bir sonucuysa atomların doğruluk hakkında hiçbir görüşü olmadığına göre hatalı önermeleri doğru zannedebiliriz. Önermeler hatalıysa önermelerimizden çıkarsadıklarımız da hatalı olacaktır. Üstelik bu hataları düzeltme şansı da yoktur, çünkü doğru sonuç için en başta kusursuz bir önermeden başlamak gerekir. Bu durumda önermelerimizi meydana getiren sebepler hakkındaki görüşümüz de onlardan çıkarsadığımız için yanlış olacaktır. Öyleyse ne doğru bildiklerimizden güvenilir bir şekilde şüphe edebilir ne de şüphe ettiklerimizi doğrulayabiliriz. Bu öyle bir şüphedir ki, bir inancı ne yaşatır ne de öldürür.[123]

Bu nedenle Lewis'e göre natüralizm, akıl yürütmenin bizi doğru sonuçlara ulaştıracağına duyduğumuz inancı çürütmektedir.[124]

Lewis öncelikle akıl yürütürken başvurduğumuz ilişki türüyle doğa olaylarını tarif ederken kullandığımız ilişki türü arasındaki farka dikkat çeker. Gerçekliği, zaman ve mekâna bağlı olaylardan ibaret gören natüralistler için iki şey arasındaki temel ilişki fiziksel nedenselliktir. Fiziksel bir olayı tarif ederken sebep-sonuç (*cause and effect*) ilişkisi kurduğumuz yadsınamaz. Fakat akıl yürütürken deneyimlerimizden biliyoruz ki bir düşünce diğer düşünceye, fiziksel varlığı yüzünden sebep olmaz. Belli sonuçlar çıkarabilmek için farkında olalım olmayalım bazı gerekçelerin (*reasons*) varlığına

---

121 C. S. Lewis, **Miracles**, (London: Collins, 2012), 37-38.
122 J. B. S. Haldane, **Possible Worlds**, (1927), 209 (Aktaran: Lewis, **Miracles**, 22).
123 Balfour, **age**, 279-80.
124 Lewis, **Miracles**, 22.

inanırız. Tüm akıl yürütme yöntemleri[125] inanç ya da önermeler arasında mantıksal ilişki kurmayı gerektirir. Bu da Lewis'in bahsettiği gerekçe-sonuç (*ground-consequent*) ilişkisidir. Yani inandığımız bir gerekçe, sonuç için zorunlu ve onu ispatlayan bir delil olarak görülür.[126] Akıl yürütürken kurduğumuz ilişkiyi fiziksel olayları tarif ettiğimiz gibi tarif edemeyiz.

Lewis, mantıksal ve fiziksel neden-sonuç ilişkisi arasındaki farkı şöyle bir örnekle ifade etmeye çalışır. Yediği ıstakoz midesine dokunan dedem bu sabah odasından çıkmadı diyelim. "Dedem bugün hasta çünkü dün ıstakoz yedi" dediğimde kullandığım "çünkü" kelimesi fiziksel bir neden-sonuç ilişkisine dikkat çeker. "Dedem hastalanmış olmalı çünkü henüz kalkmadı" dediğimde kullandığım "çünkü" ise bir gerekçeye işaret eder. Yaşlı bir adamın erkenden uyanamamış olması onu hasta etmemiştir, fakat onun hasta olduğuna inanmamızın bir gerekçesidir. İki cümledeki 'çünkü' farklı açıklamalar için kullanılmıştır ve bu çok önemli bir farktır.[127]

Bir insana "Neden böyle düşünüyorsun?" diye sorduğumuzda ondan gerekçe-sonuç açıklaması yapmasını bekleriz. Eğer gerekçesiyle sonucu arasında mantık prensiplerine uygun bir ilişki yoksa açıklaması geçerli sayılmaz ve kulağa mantıksız gelir. Doğadaki sebep-sonuç ilişkisinde mantıksal ilişki yoktur. Her olay bir önceki olayın fiziksel nitelikleri tarafından belirlenir. Olaylar zinciri arasında sadece fiziksel bir etkileşim vardır. Ama mantıksal ilişkide çıkarsadığımız sonuca sebep olan önerme aynı zamanda bir delildir. Materyalist zihin teorilerine göre düşünmek beyimizde gerçekleşen bir olaysa "Neden böyle düşünüyorsun?" sorusu fiziksel sebep-sonuç ilişkisi ile tam olarak açıklanabilmelidir, bu durumda verdiğimiz cevabın gerekçesi olarak "Beynimin şu bölgesindeki nöronlar şöyle ateşlendi" gibi bir fiziksel olayı tarif etmemiz gerekir. Bu durumda cevabımız mantıklı bir cevap olmadığı için rasyonel açıdan geçersizdir.[128]

Lewis'e göre fiziksel sebeple mantıksal sebebin arasında bir korelasyon olsa da onlar birbirinden apayrı şeylerdir. Bir şeyin sebebi olmakla onu doğrulamak aynı şey değildir. Mesela, sanrı da bir olaydır ve ona beyindeki fiziksel olaylar sebep olur,

---

125 Lewis, çeşitli çalışmalarında zihinsel işlem olarak gördüğü akıl yürütme ve çıkarsama yapmayı birbirinin yerine kullanmaktadır. Mümkün bilgimizin akıl yürütmenin güvenilirliğine dayandığını söylerken tüm akıl yürütme yöntemlerini ima etmektedir. Bassham, **age**, 11-13.

126 Bassham, **age**.

127 Lewis, **Miracles**, 22

128 Lewis, **Miracles**, 23.

ama sanrının mantıklı nedenleri yoktur. Yani, bu olaya yol açan fiziksel sebepler onu doğrulamaz. Mesela günlük hayatta bir insanın fikirlerini çürütmek istediğimizde mantıksal bir yöntem izlemek yerine kolaya kaçıp "Böyle düşünüyorsun çünkü sen delisin, senin psikolojin bozulmuş, depresyondasın vb." bahaneler buluruz. Böylece fiziksel bir sebep göstermiş oluruz.[129] Yani o inancın mantıklı bir sebebi olsun olmasın, fiziksel sebeplerin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıktığını ima ederiz. Bu da bir inancın tam olarak fiziksel sebeplerle açıklandığında mantıksal bir gerekçesi kalmayacağına dair bir sezgimiz olduğunu gösterir.[130]

Lewis'in argümanının ilk versiyonunu[131] eleştiren Anscombe İngilizce'deki sebep (*reason, cause*) çünkü (*because*) ve tam açıklama (*full explanation*) kelimelerindeki muğlaklık yüzünden argümanda çeşitli problemler olduğuna dikkat çekmiştir. Anscombe'a göre, fiziksel sebepleri (*cause*), rasyonel gerekçeden (*reason*) ayırdığımız takdirde, iki açıklamadan biri diğerinin yanlış olduğunu gösteremez.[132] Çünkü bir inancın sebepleri, fiziksel, mantıksal ve psikolojik vb. olmak üzere farklı farklı alanlarda tam olarak açıklanabilir. Bunlar zaten farklı alanlar olduğu için birbirlerini dışladığı söylenemez. Ona göre psikolojik ve mantıksal açıklama, (doğal) nedensel bir açıklama değildir. Bu nedenle, her olayın meydana gelmesinde fiziksel sebeplerin etkili olduğu görüşü, bir insanın (ne tür fiziksel sebepler olduğu iddia

---

[129] Burada fiziksel sebeplerin "mantıktan yoksun" olduğu vurgulanmaktadır. Lewis, bu argümanı ilk sunduğunda kullandığı kavramlara, Wittgenstein'ın öğrencisi Anscombe'ın getirdiği eleştirilerin haklı olduğunu kabul ederek argümanı *Miracles* adlı kitabının 2. baskısında geliştirmiştir. Argümanın ilk versiyonunda, Lewis rasyonel sebeplerin dışındaki tüm sebepler için *irrational* (mantıksız/saçma) kavramını kullanmıştır. Anscombe ise bu kavramın fiziksel sebepleri ifade etmek için doğru bir kavram olmadığını onun yerine akıldan yoksun anlamına gelen *nonrational* (akıldan yoksun) sözcüğünün daha doğru olacağını söylemiştir. Bununla birlikte Anscombe'a göre Lewis'in dediği gibi korku, arzu, önyargı, içgüdü gibi yanlış inançlara yol açabilen psikolojik bir olay için mantıksız sebep denilebilir.

Mesela Lewis'in verdiği bir örnekte bir insan, küçükken siyah bir köpek tarafından ısırıldığı için yetişkinliğinde bütün siyah köpeklerin tehlikeli olduğuna inanmaktadır. Siyah köpek görür görmez "Şu siyah köpek çok tehlikeli" dediğinde ona "Neden?" diye sorsak o da korktuğunu gösteren beden diliyle birlikte "Çünkü beni bir keresinde siyah köpek ısırmıştı" dese bunun mantıksız bir sebep olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu inanca itibar etmeyiz, çünkü bir korkunun sonucudur ve korkunun mantıksız bir sebep olduğunu biliriz. Buna karşın, beyi hasarı, tümör, felç gibi fiziksel olaylar elbette aynı kategoride değildir. Bunlar mantıksız inanç ya da davranışlara eşlik ettiklerini gözlemlediğimiz fiziksel koşullardır ama onlar için mantıksız demek doğru değildir. Bu eleştiri Lewis'in daha doğru bir kavram kullanmasını sağlasa da problemi çözen bir eleştiri değildir. Çünkü akıl yürütmek için sadece saçma sebeplerden kurtulmak yetmez. Lewis'in dikkat çektiği gibi rasyonel sebeplerin varlığı zorunludur. C. E. M. Anscombe, "A Reply to Mr. C. S. Lewis's Argument that "Naturalism Self-Refuting", **Metaphysics and Philosophy of Mind** (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1981), 224-225.

[130] Lewis, **Miracles**, 24.

[131] Bu versiyonun sunumu, Oxford Socratic Club'ın o dönemde başkanı olan Lewis ve Anscombe arasında çok popüler bir tartışmaya yol açmıştır.

[132] Anscombe, **age**, 225.

edilirse edilsin) çıkarsama yapmasını tehlikeye sokmaz. Yani bir insan, inancı için iyi rasyonel sebepler gösterdiği takdirde, her ne fiziksel sebeple açıklanırsa açıklansın, o hala mantıklı bir inançtır. İster ardında psikolojik bir motivasyon veya beyinde bir hastalık olsun, bu sebepler iyi bir gerekçesi olan rasyonel inanca engel değildir.[133] Flew da benzer bir eleştiride şöyle der:

> Lewis'in argümanını savunanlar "sebep", "rasyonel gerekçe" "çünkü" kelimelerindeki anlam bulanıklığının tuzağına düşüyorlar. "Sence bu neden doğru?" diye sorsalar bende makul bir şekilde "Çünkü okulda öyle öğrendim" ya da "Şu, şu önermeler doğruysa o da doğru olmalı" derim. Her ikisi de aynı anda doğrudur, çünkü iki farklı anlamda sorulan bir soruya verilen cevaplardır. ... Birinci cevap şekli tarihsel anlamda, ikinci cevap şekli mantıksal anlamdadır... Zihinsel süreçleri, beyindeki nöron değişimlerinin belirlediğine inanma durumu, nöron değişimlerinin sebep olduğu bir durumsa; bu durumun, zihinsel olaylar arasında nedensel ilişki olduğunu düşünmek için bir argüman ya da mantıksal bir gerekçem olup olmadığı meselesiyle alakası yoktur.[134]

Nihayetinde hem Anscombe hem de Flew'ın eleştirileri Lewis'in savunduğu şeyi desteklemektedir: Rasyonel inanç, fiziksel olaydan bağımsızdır. Öyleyse sadece fiziksel sebeplerle açıklanamaz, onun için fiziksel olmayan bir nedensel ilişki zorunludur. Dolayısıyla fiziksel açıklama dışında kalan bir olgu söz konusudur. Lewis'in vurguladığı kritik nokta zaten natüralistlerin fiziksel sebep-sonuç ilişkisinin tek mümkün ilişki olduğunu iddia etmeleridir.[135] Reppert'e göre elbette bir olay için pek çok farklı açıklama yapılabilir. Mesela "soda şişesi neden kitaplıkta duruyor?" sorusuna "çünkü onu oraya ben koydum", "çünkü yerçekimi kanunu var", gibi cevaplar verilebilir.[136] Beversluis'un dediği gibi Beethoven'ın senfonisinin ortaya çıkmasında pek çok etken olabilir. O senfoninin nasıl yazıldığına dair müzikolojik açıklamalar, psikolojik nedenlerin yanlış olduğunu göstermez. Her senfoninin ardında hem mantıklı hem de mantıktan yoksun (psikolojik) açıklamalar vardır. Bunların her biri ayrı ayrı bir eseri açıklar ama birbirini dışlamaz.[137]

Zaten Lewis, iki açıklamanın birbirinden ayrı olduğunu kabul etmiştir, ama fiziksel nedenselliğin diğerlerini dışladığını ima edenlerin natüralistler olduğunu söyler. Argümanı çağdaş zihin teorileri ışığında yeniden yorumlayan Reppert konuyla ilgili şu hususa dikkat çeker: Yaptığımız açıklamaların ontolojik temelini düşünürsek, materyalist bir evrenin ontolojisi gereği tek ilişki türü olan neden-sonuç ilişkisi

---

[133] **age**, 229-230.

[134] Anthony Flew, "The Third Maxim", **The Rationalist Annual**, 72 (1955): 65.

[135] Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 62-64.

[136] **age**, 66-69.

[137] John Beversluis, **C. S. Lewis and the Search for Rational Religion** (Grand Rapids, Mich.: Eardmans, 1985), 73-74.

fizikseldir ya da zihinsel bir neden-sonuç ilişkisi varsa o da ancak fiziksel ilişkinin bir sonucu olmalıdır. Ateist materyalizmin evrenin başlangıcından itibaren anlattığı nedensel hikâyede, materyalist olmayan herhangi bir ontolojiyi gerektirecek açıklamalar yapmak tutarsızlıktır.[138] Bu nedenle Anscombe, Flew ve Beversluis'in yaptığı gibi, sadece bir olay için farklı açıklamalar olduğunu söylemek yeterli değildir.

Daha sonra gelen benzer eleştiriler de nihayetinde natüralizmle mantıksal çıkarsamanın nasıl bağdaşacağını gösteremedikleri için Lewis'in iddiasını çürütememişlerdir.[139] Bu argümanda dikkat çekilen temel sorun: İki farklı ilişki türü nasıl olur da düşünce sürecinde tesadüfen aynı anda meydana gelmektedir? Rasyonel gerekçelerle, bir inancın, fiziksel ya da psikolojik bir olay olarak beyinde ortaya çıkması arasında nasıl bir bağ vardır? Bu soruya yanıt verilemediğini Lewis'in çağdaşı Anscombe da itiraf etmiştir.[140] Gellner da bu yüzden Flew'un eleştirisinin onu kurtarmadığını söyler:

> ... Flew'un yaptığı ayrım, yani gerekçe ve fiziksel sebep arasında herhangi bir zorunlu ilişki olmadığını söylemesi Flew'u, savunduğunun aksine, eleştirdiği görüşe daha fazla yaklaştırmaktadır. ... Önemli olan nokta şudur: Eğer (natüralizm) doğruysa, her zaman inandığımızın da doğru olması, yani aslında inandığımız sebebin, geçerli mantık yürütme şekliyle uyuşması basit bir tesadüftür.[141]

Lewis'in kritik sorusuna ateist materyalist bir cepheden cevap vermek güçtür. Eleyici materyalistler bu sorunla uğraşmamak için en başta inancı reddederler hatta onun bir yanılgı olduğunu ileri sürerler.[142] İnancın varlığını kabul eden materyalistlere göreyse gerekçelerle, beyindeki fiziksel olaylar arasında kanıtlanmış bir ilişki olmadığı için inançlar ancak epifenomenaldir. Çünkü beyindeki fiziksel süreçleri incelediğimizde inançların meydana gelmesinde gerekçelerin nasıl etkili olduğunu göremeyiz.[143]

Johnson'a göre Anscombe ve çağdaşlarının cevap veremediği bu problem son bilimsel bulgular sayesinde açıklığa kavuşmuştur. Bu nedenle Lewis'in iddiasının artık geçerli olmadığı görüşündedir. Nörobilimdeki bulgular, zihinsel ve fiziksel durumlar arasında doğrudan bir bağ olduğu düşüncesini doğrulamaktadır. Beyin süreçlerini engellediğimizde zihinsel süreçler dolayısıyla akıl yürütme de engellenir. Mesela,

---

[138] Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 66-69.
[139] **age**, 66-71.
[140] Anscombe, **age**, X.
[141] Ernest Gellner, "Determinism and Validity", **The Rationalist Annual**, (1957): 74 (Aktaran: Lovell, **age**).
[142] Bkz. Paul M. Churchland, **Madde ve Bilinç**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
[143] Reppert, "The Argument From Reason", 376.

ciddi bir kazada beyni hasar gören bir insan artık doğru düşünme yeteneğini kaybedebilir. Bu nedenle beyindeki fiziksel olaylar ve akıl yürütme arasında bir bağ (*supervenient relationship*) vardır. Bu teoriye göre gerekçeler, nörolojik neden-sonuç ilişkisine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Lewis'in savunduğunun aksine, gerekçeleri ortadan kaldırmak için neden-sonuç ilişkisine dayanan fiziksel süreci değiştirmeniz gerekir, bu da o sürecin sonucunda çıkarsanan rasyonel sonucu değiştirecektir. Fiziksel duruma müdahale ettiğinizde nöronları etkilediğinizde gerekçeleri de ortadan kaldırabilirsiniz.[144] Fakat bu açıklama, Lewis'in vurguladığı meseleyi aydınlatmamaktadır. Hasker'a göre nedensel olarak kapalı bir sistemde tüm fiziksel durumlar fiziksel sebeplerin sonucudur. Diyelim ki zihinsel durumlar fiziksel durumlara indirgenemez ama onlardan sonra belirir. Buna rağmen materyalizme göre fiziksel gerçekler kendilerinden sonra beliren zihinsel gerçeklerden daha temel gerçeklerdir. Onlara bağlı olarak beliren zihinsel gerçeğin fiziksel nedensellik üzerinde hiçbir tesiri olmayacaktır. Bu durumda iki ilişkinin birbirine bağlı olduğunu ortaya koymak inancımız için neden rasyonel bir sebebin zorunlu olduğunu açıklamaz.[145]

Lewis'e göre bir şeyi bilmek için pek çok fiziksel koşulun varlığı şarttır. Elbette sağlıklı bir beyin, duyular, sinir sistemi, dikkat, algılama vb. fiziksel koşullar olmadan düşünemeyiz. Fakat bu koşulların tastamam olması, güvenilir bir sonuç için yeterli değildir. Bilme eyleminde sonucu geçerli kılan şey doğruluktur:

> Düşünmek de bir olaydır fakat çok özel türden bir olaydır. Düşünmek, kendisi dışındaki bir şey 'hakkındadır' bu nedenle doğru ya da yanlış olabilir. Diğer olaylarsa bir şey 'hakkında değildir' bu yüzden doğru ya da yanlış olamazlar. 'Bu olaylar ya da olgular yanlış' demek elbette 'birinin onları anlatımı yanlış' demektir. Bu yüzden çıkarsama iki açıdan dikkate alınmalıdır. Çıkarsama hem öznel bir olaydır, bir insanın psikolojik geçmişinde cereyan eder, hem de kendisi dışındaki bir şeyi bilmek ya da kavramakla alakalıdır.[146]

Bilinen şey tamamen fiziksel koşullarla açıklandığında bilgi diye bir şeyden bahsedemeyiz. Natüralizm beynimizde meydana gelen olayların hepsini açıklayacağını savunur. Fakat çok dikkatli incelendiğinde bilme eylemini açıklamak için alan bırakmaz. Oysa bizi gerçeğe götüren yol olarak tanımlayabileceğimiz düşünme olayının tüm değeri bilmeye bağlıdır. Sadece bilinen şey tarafından

---

[144] David Kyle Johnson, "The Argument From Reason: Lewis's Fundemental Mistakes", **C. S. Lewis's Christian Apologetics: Pro And Con**, ed. Gregory Bassham (Leiden, Boston: Brill Rodopi, 2015).

[145] William Hasker, **Emergent Self** (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1999), 70-71.

[146] Lewis, **Miracles**, 25-26.

belirlenen bilme eylemini açıklamadan akıl yürütmeyi açıkladığını iddia eden bir teori mantıksal olarak geçerli değildir.[147]

Natüralistler için bilme eylemi fiziksel bir varlık olan insanda ortaya çıkan tamamen doğal bir olaydır sadece insan psikolojisiyle açıklanmalı ve *apriori* ilkelerin yerine ampirik tanımlamalar geçmelidir. Natüralist bir epistemolog, bilgi için hadiselerin kendisine ve beyne bakılmasını yeterli görmektedir. Bizi dünya resmine duyu alıcılarının uyarımı ulaştıracaktır.[148] Mesela Quine'a göre buna "girdi-çıktı ilişkisi" demek doğrudur. Bu ilişkide delil, içeriğin meydana getirdiği "gerekçe" değil "duyular"dır. Kurduğumuz gözlem cümlelerinin anlamları, Lewis'in savunduğunun aksine, sadece duyu deliline dayanmalıdır.[149] Mesela yağmur yağarken duyu alıcılarımızın uyarılması sayesinde gördüğümüz olayı "yağmur yağıyor" cümlesi ile ifade etmeyi öğreniriz. Böylece "yağmur yağıyor" önermesine inanmamızın nedensel açıklamasını yapmış oluruz.[150] Dış uyaranlar sayesinde beyinde meydana gelen nedensel süreç, gözlem cümlelerinin öğrenilmesini sağlar. İhtiyacımız olan tek şey bu duyusal uyarımla ilgili cümlelerdir. Bunun dışında Lewis'in zorunlu gördüğü bir gerekçelendirmeye ihtiyacımız yoktur. Delil ve gerekçelendirme gibi normatif boyut neredeyse elimine edilir.[151] "Böylece natüralizme uygun olarak bütün bir bilimsel sistem içinde akıl yürütüyorum, bir şekilde onun üstünde ya da ötesinde değil"[152] diyen Quine'nın açıklaması doğru bilgiye nasıl ulaştığımızı açıklamak için yeterli midir? Bilimsel ve psikolojik bir tasvir, bilginin gerçeğe uygunluğu (Lewis'in tabiriyle *veridicalness*) için tastamam bir açıklama mıdır?

Lewis'e göre kesinlikle hayır, çünkü akıl yürütürken, gerekçe-sonuç ilişkisinde objektif geçerlilik ve normatiflik olmalı, sübjektif bir tercih olmamalıdır. Bunun için mantık yürütürken zihnimizden bağımsız olarak var olan mantıksal bağı sezmemiz (*insight*) gerekir. Bizi gerçeğe doğrudan bağlayan bu içgörüdür.[153] Bu yüzden, Lewis'e

---

[147] Lewis, **Miracles**, 27.

[148] Kemal Batak, **Felsefenin Sonu? W. V. O. Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve A Priori Bilgi**, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 23-35.

[149] Çağdaş natüralistlerden Quine ve epistemolojiyi doğallaştırma çabasındaki diğer natüralistler bilimci bir epistemoloji benimsenmesi taraftarıdırlar. Onlara göre bilim kendi kendini gerekçelendirir ve ispatlar. Bkz. Batak, **Felsefenin Sonu?.**

[150] **age**.

[151] **age**, 35.

[152] W. V. O. Quine, "Reply to Stroud", **Midwest Studies in Philosophy**, s. 6 (1981): 475 (Aktaran: Batak **Felsefenin Sonu?**).

[153] Lewis, **Miracles**, 23.

göre akıl, akılsız neden-sonuç zincirinden bağımsız ve özgürdür, sadece gerçeği bilmeyi hedefler ve sadece bildiği doğrulara tabidir. Bilmek, geçmişte olan bir şeyi hatırlamaktan ibaret değildir, bir şeyin "her zaman öyle olması gerektiğini" anlamaktır; buysa belli bir zaman ve mekân içinde kısıtlı bir varlığın gösterebileceği bir davranış değildir. Tüm bilgimizin doğruluğu, akıl yürütmenin güvenilir olup olmadığına bağlıysa en başta aklımıza güvenmek zorundayız. Tüm teoriler akıl yürüterek elde edildiğine göre, akıl yürütmenin doğru bilgiye ulaşma yolu olduğunu tehlikeye düşürecek her teori kendi kendisini çürütmüş olur, bu nedenle natüralizm kendini çürüten bir iddiadır.

Lewis'e göre aklı mekânsal olarak bir yere koymak mümkün değildir ama onun, tabiatın üstünde ya da ötesinde bir yerde değil, bizimle tabiat arasında olduğunu varsayabiliriz. Akıl, tabiattan önce verilmiştir ve bizim tabiat anlayışımız ona dayanır. Çıkarsama eylemini, tabiatın sınırları içine sokmaya çalışan her çalışma başarısızlıkla sonuçlanır. Çünkü tabiatın kapalı sisteminde tanımlamaya çalıştığımız ve psikolojiye indirgenen akıl, şu anda kullandığımız akıldan başka bir şey olacaktır.[154] Nihayetinde, bilgimize güvenebilmek için aklın tabiatla ilişkisinde ona bağımlı olmadığını kabul etmek zorundayız. Eğer tabiattan bağımsız bir akıl varsa o ya kendi kendine var olmuştur ya da tabiat dışında bir sebebin, yani başka bir aklın sonucudur.

Natüralistler tüm tabiatın, teistlerse sadece Tanrı'nın varlığının başkasına muhtaç olmadığını, varlığının kendinden olduğunu iddia ederler. Bir varlığın bir sebebi dolayısıyla bir başlangıcı varsa onun varlığı kendinden olamaz. Varlığı kendinden olanın başlangıcı olmamalı ve varlığı kesintiye uğramamalıdır. Eğer aklımız doğumumuzla başlıyor, sonra gelişiyor, uyurken ya da hastalık halinde kesintiye uğruyorsa varlığı kendinden olamaz. Fakat bir düşüncenin doğru olabilmesi için, varlığı kendinden bir akıl olmalıdır ki bizim kusurlu ve geçici aklımızın kaynağı olabilsin. O halde insan aklı doğaüstü bir varlık değildir, yokluktan kendi ortaya çıkmamıştır. Ama her bir aklın kaynağı ezeli, ebedi, mutlak ve rasyonel varlık Tanrı'dadır. Akıl ancak O'nun bize verdiği bir yetenek olabilir.[155] Bu argümana dayanarak Lewis aklın varlığının en iyi teizmle açıklanabileceğini söyler:

---

[154] **age**, 35-36.
[155] **age**, 41-43.

> Akıl -Tanrı'nın aklı- tabiattan eskidir, ezeli ve ebedidir, tabiattaki düzenin kaynağı da odur ve ancak bu sayede tabiatı tanırız. Onun için insan aklı bilmek istediğinde İlahi akıl tarafından aydınlatılır.[156]

4.2. Lewis'in Argümanına Reppert'in Yaklaşımı

Anscombe'ın Lewis'i eleştirisi[157] akıl yürütme konusunda tamamen septik olmanın çelişki doğuracağını ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Bu nedenle Reppert'e göre argümana akıl yürütmenin genel anlamda güvenilir olduğunu belirterek başlamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Lewis'in argümanı, şayet septik bir argüman (*skeptical threat*)[158] olsaydı yani "materyalizm doğru olsaydı, mantığın temellerine dair şüpheleri çürütemezdik" demek isteseydi Anscombe'ın argümanı onu çürütürdü. Materyalist bir itirazcı, "zaten mantığın temellerinden şüphe eden birinin çürütülmesi mümkün değildir" diyebilirdi. Çünkü, mantığın temellerinin doğru olduğunu ispatlamak mümkün değildir. Mantık kurallarının güvenilirliği konusunda şüpheci birini çürütmek, ancak bilişsel yetilerimizin güvenilirliği konusunda onu tam olarak ikna etmekten geçer. Hume'un da işaret ettiği gibi endüksiyonun temel prensiplerini ispatlama gibi bir girişimde bulunmak, bizi yine başa döndürür ve endüksiyonun geçerliliğini kabul etmek zorunda kalırız. Bu hem natüralistlerin hem de teistlerin ortak problemidir.

Bu nedenle epistemolojik sonucu bir felaket olan septisizmden kurtularak "Rasyonel çıkarsama mümkün mü?" diye sormadan; en başta doğru bilgiye ulaşmak için akla güvendiğimizi kabul ederek argümana başlamalıyız. Böylece Reppert'e göre sadece materyalist varsayımlar yüzünden mantıktan şüphe edileceğini göstermiş olacağız. Anscombe'ın eleştirisi sayesinde Lewis'in argümanının mantıksal

---

[156] **age,** 34.

[157]Anscombe, Oxford Socratic Club'da ki tartışma esnasında Lewis'in kullandığı "natüralizm doğru ise hiçbir inanç geçerli (*valid*) değildir" önermesini eleştirmiştir. Anscombe'a göre bu "geçerlilik" belli bir argüman içinse, doğru ya da yanlış demek mümkündür, fakat genel olarak mantığın yanlış olduğunu söylemek anlamsız ve imkansızdır. Geçerli ya da geçersiz kavramlarını ancak her iki türde mantık yürütülebildiği takdirde anlayabiliriz. Doğru ve yanlış, ancak doğru ve yanlış inançları ayırt edebildiğimiz bir dilde mümkündür. Bu durumda doğru ve yanlış inancın mümkün olduğu bir paradigmada natüralizmin doğruluğundan şüphe etmek anlamlıdır. Çünkü tek bir doğru akıl yürütme şekli görsek, insanın tüm akıl yürütmesi yanlıştır diyemeyiz. Dolayısıyla tüm inançların yanlış olduğu bir paradigmada (yani materyalizm doğruysa) tüm inançlar yanlış olabilir demek anlamsızdır. Anscombe, **age**, 226-227. Bu nedenle natüralist bir dünyada da doğru ve yanlış akıl yürütme ayrımı olabilmeli ki Lewis'in argümanı başarılı olabilsin.

[158] Descartes'in "kötü cin" ya da modern zihin teorisinde kullanılan "kavanozdaki beyin" argümanı gibi mantığımızdan şüphe ederek başlayan argümanlar da natüralizm gibi septisizme düşürmektedir. En başta aklımızdan şüphe edersek bir önermeyi ispatlamak mümkün değildir. Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 27.

çıkarsamayı en iyi açıklama argümanı olarak geliştirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.[159]

Bu tespite dayanarak Reppert, Lewis'in argümanını şöyle sunar:

1. İnanç tamamen akıldan yoksun sebeplerle açıklanırsa, hiçbir inanç akıl yürüterek çıkarsanamaz.
2. Materyalizm doğruysa tüm inançlar tamamen akıldan yoksun sebeplerle açıklanabilir.
3. O halde hiçbir inanç akıl yürüterek çıkarsanamaz.
4. Hiçbir inancın akıl yürüterek çıkarsanamayacağını söyleyen bir tez varsa, bu tezin reddedilmesi ve bu tezi reddeden tezin kabul edilmesi gerekir.
5. O halde materyalizmin reddedilip onu inkâr eden tezin kabul edilmesi gerekir.[160]

Reppert'e göre ateist-materyalist bir evrende amaç, hakkındalık, normatiflik ve öznellik gibi özelliklerden yoksun mekanik bir sistem vardır. Temel fizikte normatif hiçbir şey yoktur. Bir parçacığın şu an yaptığı şeyi öyle yapması gerektiği ya da öyle istediği için yaptığını söyleyemeyiz. Flew'un Lewis'i eleştirisinde dediği gibi atomda ne ahlak ne de mantık aranır. Böyle bir şey aramak zaten saçmadır: "Neden atomlar, nöron sistemleri ya da zihinsel süreçlerimi tarif eden bilimsel açıklamaların herhangi biri mantıklı ya da mantıksız olsun?... Lewis elbette atomlar ahlaksız diyemez. Zaten ahlaklı mı olmaları gerekir? Tabi ki hayır..."[161] Bununla birlikte temel parçacıkların bir amacı ve öznel bir deneyimi de yoktur. Her şey işleviyle açıklanır, mesela kalp kan pompalamaya ve hayatı devam ettirmeye yarar, temel parçacıklar bu işlevler için bir araya gelmiştir, aslında böyle bir planları ve kasıtları yoktur. Mekanik evren nedensel olarak kapalıdır. Yani bu sisteme fiziksel olmayan hiçbir unsur etki edemez. O halde fiziksel olmayan ne varsa fiziksel olanın bir sonucudur. Bu nedenle zihinsel bir olayın bu sisteme hiçbir etkisi yoktur. Bu özellikler, eleyici, indirgemeci ve indirgemeci olmayan materyalist görüşlerin ortak özellikleridir.[162]

Lewis böyle tarif edilen bir evreni "boş bir evren" olarak kabul eder. Çünkü insan hayatına anlam kazandıran ve bilgiyi mümkün kılan tüm zihinsel niteliklerden yoksun bir varlık anlayışı söz konusudur. Böyle bir dünya görüşünde akıl yürütmeyi mümkün kılan koşulların varlığını temellendirmek imkansızdır. Eğer varlığın temel seviyesi mekanik, fakat maddeden ibaret değilse materyalist olmayan bir

[159] Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 57-60.
[160] **age**, 57-58.
[161] Flew, "The Third Maxim", 64.
[162] Reppert, "The Argument From Reason", 345. Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 52-53. Hasker, **Emergent Self**, 59-64.

natüralizmden, eğer temel seviye maddeden oluşuyor fakat fizikte açıklanamıyorsa (ki böyle bir şeyin olması mümkün değildir) fizikalist olmayan bir materyalizmden bahsediyoruz demektir.[163] Hepsinin ortak görüşüne göre eğer varsa bilinç, düşünce ve akıl kendi kendilerini organize ederek bir araya gelmiş bilinçsiz ve amaçsız temel parçacıkların makro seviyede gözlemlenen bir yan ürünü olmalıdır. Fakat böyle tanımlanan mantıksal çıkarsama, en temel seviyede tanımlanabilen bir mantıksal çıkarsama değildir. Çünkü bu temel seviye de mantık, bilinç ve amaç yoktur.[164]

Mantıksal çıkarsamanın bilgiye ulaşmada doğru bir yöntem olduğuna inanıyorsak ki buna ateist-materyalist filozoflar da inanmakta ve natüralizmin güçlü argümanlar üzerine kurulduğunu savunmaktadırlar; o halde bu durum, pek çok koşulu baştan kabul ettiğimizi gösterir. Bunlardan en önemlilerini Reppert şöyle sıralar:

1. Zihnin dünyayla ilgili olma durumu yani hakkındalık ya da yönelimsellik vardır.
2. İnançlarımız doğru ya da yanlış olabilir.
3. İnsan, önermeleri, kabul edebilir, askıya alabilir ya da reddedebilir.
4. Mantık kanunları vardır ve insan mantık kanunlarını anlayacak kapasitededir.
5. Bir önermenin doğruluğunu kabul eden zihin durumu diğer inançların üretilmesi için şarttır ve zihin durumlarının önerme içeriği zihinsel bir sebep olarak önemli rol oynar.
6. Öncüller ortaya konur, ardından sonuç çıkarılır.
7. Akıl yürütme işlemi dünyayı anlamada bize güvenilir bir yöntem sağlar.[165]

Fakat bu koşulların hepsi, natüralizme göre ampirik bilimlerle temellendirilemediği için problem teşkil eden unsurlardır. Bu nedenle Reppert'e göre bir insan aktivitesi olarak doğa bilimlerini destekleyen ve güvenilir kılan mantıksal akıl yürütmenin zorunlu koşulları, hem fizikalist hem de fizikalist olmayan natüralizmin reddi için çok güçlü ve çürütülemez birer gerekçedir ve tüm materyalist dünya görüşlerinin reddini gerektirmektedir.[166] Bunlardan birkaçına 6. bölümde yer vereceğiz.

---

[163] Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 47.
[164] **age**, 48-51.
[165] **age**, 73.
[166] Reppert, "The Argument From Reason", 344.

5. NATÜRALİZME KARŞI EVRİMSEL ARGÜMAN

Plantinga'nın bu bölümde inceleyeceğimiz argümanı Lewis, Balfour ve Reppert'in argümanları gibi "önce akıl" tezine dayanır. Akıl yürütürken başvurduğumuz, hafıza, algı, *apriori* sezgi, mantık yürütme, içe bakış dediğimiz sübjektif gözlem türü gibi bilişsel yetilerimiz argümanın dayanak noktasıdır. Bu özellikler Plantinga'nın epistemolojisinde ilk ilke (*first principle)* olarak adlandırılan; güvenilirliği için bir gerekçe ya da çıkarsamaya ihtiyaç duymadığımız yeteneklerdir. Mesela *apriori* sezgiyle temel aritmetik ve mantığın doğrularını kavrarız ve tümdengelimsel ilişkileri çözeriz. Bu yeteneklerimiz sayesinde, günlük hayattan karmaşık bilimsel ve felsefi teorilere kadar pek çok alanda akıl yürüterek çeşitli inançlara ulaşırız. Bu inançların bizi doğru bilgiye ulaştıracağını düşünürüz. Farkında olmasak da bu yeteneklerimizin, herhangi bir işlev bozukluğu (mesela psikolojik bir hastalık, beyin travması, sarhoşluk vb.) ya da işlevsizlik olmadığı takdirde güvenilir olduklarına inanırız. Aslında bu inancın, normal olduğu ya da olması gerektiği, ancak teizm perspektifinden bakıldığında anlamlı ve savunulabilirdir. Tanrı, sahip olduğumuz tüm bilişsel yetileri, bizim gerek evren gerek O'nun hakkında doğrulara erişmemiz için vermiştir. Bu yeteneklerin kaynağı akıl sahibi kişisel bir varlıksa onlara güvenmek için güçlü bir güvencemiz var demektir.[167]

5.1. Plantinga'nın Natüralizme Karşı Evrimsel Argümanı

Şayet bir natüralistseniz, en başta canlılığın cansız maddeden ortaya çıktığını, insanın diğer tüm canlıların doğal seleksiyon ve rastgele genetik mutasyon gibi mekanizmalar sayesinde tek hücreli canlılardan geliştiğini kabul edersiniz. Bu teoriye göre bilişsel yeteneklerimiz, kılavuzsuz ve amaçsız evrim sayesinde tesadüfen oluşmuştur. Bu süreci tasarlayan, idare eden ve hedefini belirleyen doğaüstü bir akıl yoktur. Bu

[167]Alvin Plantinga, "Natüralizme Karşı Evrimsel Argüman", **Allah Felsefe ve Bilim**, ed. Caner Taslaman, Enis Doko, çev. Fehrullah Terkan, 12. bs. (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015): 180-183.

durumda bilişsel yeteneklerimizin güvenilir olduğunu söyleyebilir miyiz?[168] Eleyici materyalistlerden Churchland'e göre evrimin hedeflediği şeyin doğru bilgi üretmekle hiçbir alakası yoktur:

> … bir sinir sistemi, organizmaya dört konuda başarı sağlar: Beslenme, kaçma, savaşma ve üreme. Sinir sistemlerinin temel vazifesi, organizmanın hayatta kalabilmesi için vücudun bütünlüğünü muhafaza etmektir. ... Duyu-motor kontroldeki gelişmeler evrimsel bir avantaj sağlar: daha karmaşık gelişmeler, *bir organizmanın hayat tarzına uyum gösterdiği ve organizmanın hayatta kalma şansını arttırdığı için* (italik Churchland'in vurgusudur) avantajlıdır. Doğru, her neyse, kesinlikle beklenen en son şeydir.[169]

Bu sözlerden anlaşılan o ki, evrim uyum sağlayan davranış ya da fiziksel işlevsellikle ilgilenir. Neye inandığına değil nasıl davrandığına bakar ve adaptasyonu geliştiren belli başlı davranışları seçer. Yani evrim sadece atalarımızdan genler yoluyla miras aldığımız belli davranış kalıplarını, yaşamın devamını ve üremeyi garantiler. Churchland haklıysa doğal seleksiyon doğrularla değil canlının adaptasyonuyla ilgilenmektedir.

O halde Plantinga'ya göre bilişsel yetilerimizin temel işlevi, doğru inanç üretmek değil hayatta kalmayı sağlamaktır. Bu durumda, bilişsel yetilerimizin doğru inanç üreteceğinin bir garantisi yoktur. İnançlarımız doğru olsalar bile onların doğru olduğunu düşünmek için rasyonel bir gerekçemiz kalmamaktadır. Natüralizm, böylece aklımızdan şüphe etmemize yol açan bir problem ortaya çıkarmaktadır.[170] Bu problemi Plantinga şu önermeyle ifade eder: Bizim evrim yoluyla varlığa çıktığımız önermesini (E) natüralizmle (N) birlikte kabul edersek (N&E), bu inancın doğru olma şartına bağlı olarak bilişsel yeteneklerimizin güvenilir olduğu (R) ihtimali çok düşüktür. Yani: P (R/N&E) düşüktür.[171]

Argümanı biraz daha detaylı incelemeden önce natüralizme göre inanç ve davranışlar arasındaki ilişkinin nasıl açıklandığına dikkat etmemiz gerekir. Çünkü davranışlara inançlar yol açmıyorsa, inançlar doğal seleksiyonun görüş alanı içinde değildir. Bu durumda bilişsel mekanizmamızın güvenilir olabilmesi için gereken şart, yani doğru inançların yanlışlara üstün gelmesi durumu beklenemez. Bunun aksi doğruysa az çok bize benzeyen ve uyumlu davranışlar üreten diğer canlıların

---

[168]Alvin Plantinga, "Introduction", **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**, ed. James Beilby (New York: Cornell University Press, 2002): 2-3.

[169] Patricia S. Churchland, "Epistemology in the Age of Neuroscience", **Journal of Philosophy**, c. 84, s.10 (1987): 548.

[170] Plantinga, "Introduction", 3-5.

[171] Plantinga, "Natüralizme Karşı Evrimsel Argüman", 187.

çoğunlukla yanlış inançları olabileceğinin de ihtimal dışı olması gerekir. Mesela tarih öncesinde yaşayan insansı bir maymun türü ele alalım. İnsansı maymunların da bizim gibi inançlar geliştirdiklerini kabul edelim. Plantinga'ya göre materyalizm ve evrime göre düşünürsek, bu maymunların inanç ve davranışları arsında dört çeşit ilişki mümkündür:

1- Bir olasılığa göre, insansı maymunların inançları davranışlara sebep olmaz, yani inancın nedensel ilişkide davranışa sebep olma açısından bir yeri yoktur. Davranışlara ancak nöral olaylar sebep olur. Buna zihin felsefesinde *epifenomenalizm* denir. Mesela J. M. Smith'e göre biyologlar, ekseriyetle inançların, bir organizmanın yaşamının devamı için şart olan biyokimyasal fenomenlerin yol açtığı etkisiz gölgeler ya da izler olduğunu düşünürler.[172] Bu durumda, R'nin ihtimali çok düşüktür.

2- Diğer olasılığa göre, *semantik epifenomenlizm* mümkündür. Yani inançlar davranışa neden olabilir, ama içeriğinden (semantiğinden) değil sadece sentaksı açısından. Materyalist açıdan bakıldığında inançlar uzun süreçli nöral aktivitelerdir. Bir inancın nörofizyolojik (NF) ve içerik olmak üzere iki niteliği vardır. Sentaksı, onun nörofizyolojik özelliklerini, semantiği ise içerik özelliklerini (inancın doğruluk ya da yanlışlığı) belirler. İçerik özelliklerinin davranışa nedensel bir etkisi yoktur. Bu olası ilişkide de R ihtimali çok düşüktür.

3- Üçüncü olasılığa göre inançların hem içerik hem de sentaksı açısından davranışla nedensel ilişki halinde olduğu kabul edilebilir ama bu durumda davranışları uyumsuz canlılar gelişebilir. Yani R ihtimali yine düşük olacaktır.

4- Son olarak evrimin inançları ve davranışları arasında hem nedensel ilişki olan hem de uyumlu davranışlar üreten insansı bir maymun geliştirebileceğini söyleyebiliriz. Fakat bu ihtimali inanç ve davranış arasında bir ilişki olduğuna dair inancımıza dayanarak kabul ediyoruz, bunun da altını çizmek gerekir.

Şimdi can alıcı soruya geliyoruz. Bu canlının bilişsel mekanizmaları ne derece güvenilirdir? Doğa, inançların davranışa neden olduğu canlıları seçse de bu canlıların inançlarının neden doğru olduğunu varsayıyoruz?[173] Bu insansı maymun türünün uyumlu davranışlarına inançların yanı sıra istek, korku, şüphe gibi başka faktörler de sebep olabilir. Pek çok davranışın ardında inanç ve istek kombinasyonu olabilir ve bu

---

[172] Plantinga, "Introduction", 6.
[173] **age**, 7-8.

kombinasyonda inancın doğru olma ihtimali düşüktür. Diyelim ki bir yırtıcının yaklaştığını gören bu canlı, yanlış inançları yüzünden de parçalanmaktan kurtulmuş olabilir. Onun zihnine girmek mümkün olmadığı için böyle bir ihtimalin yüksek olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yanlış inançların, uygun davranışlar üretmesinin pek çok yolu vardır. Natüralistler de insanlığın tarih boyunca pek çok yanlış dini inançlar geliştirdiğini ama bu inançların birer savunma mekanizması gibi onun hayatta kalmasına yardım ettiğini iddia ederler.[174] Plantinga inanç ve davranışlar arasındaki tüm bu ilişkilerin olasılığını düşündüğümüzde P (R/N&R)'nin düşük olacağını gösterir.[175]

Burada üzerinde durmak istediğimiz kritik sorulardan biri "bir nöral olay nasıl olur da bir önerme taşır" sorusudur.[176] Lewis'in dikkat çektiği gibi bir parça maddenin bir şeyle ilgili bir inanca sahip olması çok garip bir durumdur. Plantinga'ya göre bu materyalizmin ana problemlerinden biridir. Materyalizm, inanç adını verdiğimiz zihin durumlarını beyin durumlarına[177] indirger. İnanç, sadece nörofizyolojik bir olaysa fiziksel durumları incelemek yeterlidir. Beyindeki fiziksel olayları kabaca şöyle tarif edebiliriz: Nöronlar ateşleme yaparlar, yani elektriksel dürtü üretirler ve diğer nöronlarla olan bağlantıları sayesinde bu dürtü efektör sinirleri oluşturan nöron telleri üzerinden kaslara aktarılır ve bu da kasların kasılmasına ve harekete sebep olur. Bu açıdan bakıldığında inanç, sinir sistemine verilen girdiyi ve kaslara giden çıktıyı içeren, uzun süreli bir nöral olay olmalıdır. Fakat nöral olayların, nörofizyolojik niteliklerinden (nöronlar arası bağlantılar ve ateşleme derecelerinden) bahsederken, inancın içerik niteliğini yok sayarız. Oysa bir p inancı için bir p önermesi vardır. İnançlarımız, içerdiği önermelerden dolayı değer taşırlar. İnancın içerdiği önerme doğruysa inancımız doğru, yanlışsa inancımız yanlıştır. Peki, fiziksel bir olayın bir içeriğe sahip olması nasıl mümkündür?[178]

---

[174] **age**, 8-9.

[175] **age**, 9-12.

[176] Alvin Plantinga, "Reply to Beilby's Cohorts", **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**, ed. James Beilby (New York: Cornell University Press, 2002): 213-217.

[177] Beyin durumlarının sayısı hayret vericidir. İnsan beynindeki yaklaşık 100-200 milyar nöron birbirleriyle bağlantılıdır. Tek bir nöronun ortalama 1000 tane nöronla bağlantılı olduğunu düşünürsek bu inanılmaz derecede büyük sayıda (evrendeki elektronların sayısından daha fazla) beyin durumları olduğunu göstermektedir. Bkz. Plantinga, "Natüralizme Karşı".

[178] Plantinga, "Natüralizme Karşı", 191-193.

Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda bir nöral yapının bir içeriği nasıl kazandığına ve onunla nasıl ilişki kurduğuna dair net bir açıklama yoktur. Anlatılan senaryolar Plantinga'ya göre hiç ikna edici değildir.[179] Natüralistler arasında inançların semantik özelliklerinin ontolojik statüleri konusunda anlaşmazlık vardır.[180] İndirgemeci fizikalistlere göre sadece fiziksel durumlar var olduğu için içerik nitelikleri, nörofizyolojik (kısaca NF) niteliklere indirgenmeliyken; indirgeme karşıtı natüralistler, NF özellikler aynı kalsa bile içeriğin değişebileceğini söylerler. İnancın doğruluk değeri, kısmen beyinde meydana gelen olaylara bağlı olsa da inancın içeriğinin onlara indirgenemeyeceğini kabul ederler. Fakat bir inancın içerik kazandığı kabul edilse bile bu içeriğin nedensel ilişkide bir davranışa nasıl yol açtığını görmek çok daha zordur.[181] Bu durum doğru inanç ve uyum sağlayan davranış arasında ilişki olduğunu savunanlar için büyük bir problem teşkil eder. Jerry Fodor'un dediği gibi doğruluk değerinin, inancın nedensel etkisiyle bir ilgisi yoksa doğru inancın uyumlu bir davranış üretmekle de alakası yoktur. Buysa onun gibi indirgeme karşıtları için gerçekten tüm entelektüel faaliyetin, hatta "dünyanın sonu" anlamına gelir.[182] Sonuçta tüm çıkarsamalarımız ve eylemlerimiz anlamını yitirecektir.

Burada argümanın dikkate aldığı husus, her iki materyalist yaklaşımın da özünde, inancı NF niteliklerinin belirlediğini varsaymasıdır. İndirgemecilere göre mesela "Natüralizme gereğinden fazla değer verilmektedir" önermesi NF niteliklerinin karmaşık bir kombinasyonu olabilir. Bu niteliklerin her türlü kombinasyonu nihayetinde yine NF niteliği olacaktır. Öyleyse içerik nitelikleri en fazla NF niteliklerin özel bir türü olabilir. Dolayısıyla "Natüralizme gereğinden fazla değer verilmektedir" önermesine bir içerik olarak sahip olmak aslında bir NF niteliğidir. İndirgeme karşıtları bu önermenin NF'ye indirgenemeyeceğini ama yine de NF'nin sebep olduğunu savunurlar. Her bir içerik niteliği için bir NF niteliği varsa, her beyinde bir önerme için bir fiziksel durum vardır. O nöral durum içerik niteliğine sahipse aynı

179 Plantinga, "Reply to Beilby's Cohorts", 213-217.

180 William Ramsey, "Naturalism Defended", **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**, ed. James Beilby (New York: Cornell University Press, 2002).

181 Plantinga, "Reply to Beilby's Cohorts", 213-217.

182 Jerry Fodor, "Making Mind Matter More", **A Theory of Content and Other Essays** (Cambridge: MIT Press, 1990), 156.

zamanda NF'ye de sahiptir. Bu durumda her bir inanç için yine NF'yi dikkate almak gerekir.[183]

Akıl yürütürken kullandığımız önermelerin hepsi birer inanç durumudur. Birbiriyle bağlantılı inanç durumlarıysa ancak belli bir gelişmişlik düzeyine sahip karmaşık beyinlerde ortaya çıkar. Yani nöral yapılar belli bir karmaşıklık düzeyine ulaşınca NF nitelikleri içerik kazanmaya başlar böylece doğru ya da yanlış dediğimiz zihin durumları ortaya çıkar. Plantinga'ya göre natüralizm ve evrim doğruysa bu şekilde ortaya çıkan içerik niteliklerinin doğru olma ihtimali düşüktür.[184] Plantinga'nın verdiği basit bir canlı formu örneği üzerinde düşünelim. Mesela canlılar skalasının en ucunda bulunan basit bir canlı, çok basit bir beyne ve dolayısıyla herhangi bir inanca sahipse bu çok ilkel bir inanç olacaktır. Bu inancı üreten nörolojik sistem ne kadar basit olursa olsun, o canlının milyonlarca yıl hayatta kalmasını sağlıyorsa, evrim açısından uyum sağlayıcı davranışlar üretiyor demektir. İndirgeme karşıtlarına göre bu sistem, inanç içeriklerini de belirlemektedir. Bu basit canlıdaki nörolojik sistemin belirlediği bir içeriğin doğru olduğunu varsaymak için bir sebebimiz var mıdır? Hayır. Çünkü hayatın devamı için, nörolojinin sadece adaptasyonu sağlayan davranışı üretmesi beklenir. NF nitelikleri, doğru içerik niteliklerine de yol açabilir, ama doğru inanca neden oldukları için değil ancak uyum sağlayan davranışa neden oldukları için seçilirler.[185]

Nihayetinde ister indirgemeci olsun ister indirgeme karşıtı olsun her iki yaklaşımda da nöroloji uyum sağlayıcıdır ve inanç içeriğini belirler. Sebep olduğu içeriğin doğru olup olmadığı, nörolojinin ya da sebep olduğu eylemin uyum sağlayıcılığı açısından bir önem taşımaz.[186] Bu durumda P(R/N&E)'nin düşük olduğunu anlayan bir natüralistin, "kendi bilişsel yetilerinin güvenilir olduğu" şeklindeki önerme için bir (rasyonalite ve değer azaltan rasyonalite) çürüteni var demektir. Yani hem natüralizmi kabul eder hem de P(R/N&E)'nin düşük olduğunu anlarsa R için bir çürüten ortaya çıkar. Plantinga argümanının 2. önermesini şöyle

---

183 Plantinga, "Natrüalizme Karşı", 193-195.
184 Plantinga, "Natüralizme Karşı", 195-96.
185 **age**, 198.
186 **age**, 212.

formüle eder: N&E'yi kabul eden ve P (R/N&E)'nin düşük olduğunu gören herkes için bir çürüten vardır.[187]

O halde bir natüralist, R hakkında ya agnostik olmalı ya da onun yanlış olduğu kabul etmelidir. Bunu şöyle bir örnekle daha iyi açıklayabiliriz. Bilişsel yeteneklerimize zarar veren X adında bir ilaç hayal edelim. X'i yutanlar iki saat sonra doğru akıl yürütemiyorlar. Yanlış şeylere inanıyorlar. Ben hem iki saat önce X'i yuttuğuma hem de P(R/ben iki saat önce X'i yuttum)'nin düşük olduğuna inanıyorum. Aynı anda bu iki inanca sahip olmak R için bir çürütendir. Üstelik bilişsel yeteneklerimin güvenilir olduğunu ispatlamak için başka argümanları ya da inançlarımı delil olarak gösteremem. Mesela eskiden aklım güvenilirdi hala öyledir diyemem. Bu türden herhangi bir inanç da bilişsel yetilerimin bir ürünüdür ve tıpkı diğerleri gibi yanlış olma olasılığı vardır. Bu durumda 3. bir önerme olarak Plantinga "R için bir çürüteni olan herkesin inandığı N&E de dahil diğer herhangi bir inanç için çürüteni vardır" der. Ona göre bu evrensel bir çürütendir ve kurtulmak imkansızdır.[188]

Sonuç olarak "N&E'yi kabul eden biri N&E için bir çürüten elde ediyorsa, N&E kendi kendini çürütendir ve makul bir şekilde kabul edilemez" diyebiliriz. O halde N&E'den kuşkulanmak için güçlü bir nedeniniz vardır. Peki bu çürüten, bilişsel yetilerin güvenilirliği bilimsel olarak ispatlanırsa çürütülebilir mi? Bu da Plantinga'ya göre işe yaramaz çünkü hangi yolla olursa olsun akıl yürüterek aklımızın doğruluğunu ispatlamak mümkün değildir. Natüralizm aklımızdan kuşkulanmak için güçlü bir sebep ortaya çıkarır. Bu noktadan sonra akıl yürütmenin genelde doğru olduğunu iddia etmek başarısız olacaktır. O halde N&E'ye inananın N&E için çürütülemez bir çürüteni var demektir.[189]

5.2. Gelen İtirazlara Plantinga'nın Verdiği Cevaplar

Evrim teorisi, bilişsel mekanizmanın sistematik şekilde nasıl uyumlu davranışlar ürettiğini göstermektedir. William Ramsey'e göre şayet bilişsel mekanizmanın uyum sağlayıcı olduğunu biliyorsak bir sonraki soru bunun nasıl gerçekleştiğini sormaktır. Evrime göre bu, daha doğru göstergelerin üretilmesini sağlayan modifikasyonlarla

---

[187] **age**, 214-215.
[188] **age**, 216-219.
[189] **age**, 218-221.

gerçekleşir.[190] Plantinga'ya göreyse doğru gösterge ve inanç farklı şeylerdir. Uyumlu davranış için bir inanca gerek yoktur. Doğal seleksiyon için uyum sağlayan davranış önemli olduğu için inanç doğal seleksiyona bir katkı sağlamaz. Doğal seleksiyon uyum sağlayan NF niteliklerini (ister doğru ister yanlış olsun) seçer. Afrika'da bir aslanın bir zebraya yaklaştığını düşünelim. Zebra'nın aslanı fark etmesi ve ondan tam zamanında kaçıp kurtulması için nöral sisteminin dışarıda ki olgulara tam karşılık gelecek şekilde işlev görüyor olması gerekir. Eğer Zebra yeterince iyi görüyor ve beyninin optik bölgesindeki nöronlar, aslan belli bir uzaklıktayken zamanında ateşleniyorsa bu sistem hatasız çalışmaktadır. Böylece zebra hayatta kalır, aksi takdirde aslana yem olacaktır. Zebranın hayatta kalması için kaçmasını mümkün kılacak kaslarla bağlantılı nöral yapılardan oluşan bilişsel yetileri olması gerektiği doğrudur; bu nöral yapılar o yırtıcının yaklaşmakta olduğunun güvenilir bir göstergesidir; fakat bu sistemin içerik niteliğinin olması gerekmez. Zebranın nöral yapısının yırtıcının varlığını göstermesi bir inanç değildir. Materyalizme göre düşünürsek bir inancın bu göstergeyi takip etmesi beklenemez. Nöral yapının gösterdiği şeyle, bir içeriğin ilişkili olması gerektiğine dair bir sebep yoktur. İçeriği oluşturan bir önermenin ne o yırtıcı hakkında olması ne de doğru olması gerekmez. Mesela, insanın vücudunda pek çok hücre ve organ ilişki halindedir ama birbirleri hakkında, yaptıkları işler hakkında hiçbir inançları yoktur. Yani natüralist açıklamaya göre işlevsel bir nöral sistemin varlığı ve işlevselliği yaşamın devamı için gereklidir, uyumlu davranışın nasıl geliştiğini de açıklayabilir ama doğru bir inanç içermesi şart değildir.[191]

Hayatın ve üremenin devamı mümkün olduğu sürece NF niteliklerinin hangi içeriği ortaya çıkardığı önemli değildir. Bu da bize sadece NF nitelikleri sayesinde uyum sağlayıcı bir davranış üretildiğini gösterir. NF niteliklerinin neden olduğu inancın doğruluğu hakkında hiçbir şey göstermez. Bu içerik, nesnel açıdan bakılırsa 0.5 ihtimalle doğru da olabilir yanlış da olabilir. Güvenilir bir bilişsel yeteneğin en azından ¾ oranında doğru inanç üretmesi beklendiği için; yapılacak bir olasılık hesabına göre bir zebranın doğru inançlarının yanlış inançlarından fazla olma ihtimali düşüktür ve bilişsel yetilerinin güvenilir olması ihtimal dışıdır. Bizim için de P (R/N&E) düşük olacaktır. İndirgemeci materyalizm açısından bakarsak bir nöral yapının uyumlu bir davranışa sebep olması için onun doğru bir içeriğe sahip olması

---

190 Ramsey, "Naturalism Defended", 20-24.

191 Plantinga, "Natüralizme Karşı", 200-203.

şart değildir. NF niteliklerinin doğru bir içeriğe sahip olması ancak bir tesadüf olabilir. Uyum sağlayıcılığı açısından bakıldığında içerik yanlış olsa da aynı nedensel etkiye sahip olacaktır.[192]

Ramsey'e göre bu mantıklı bir çıkarsamadır. Fakat, Ramsey inancın doğruluğunun, davranışın uyumluluğunu açıklamaya yardım ettiğini düşünür. İnanç ve eylem arasındaki ilişki çok kompleks ve anlaşılması güçtür. Buna rağmen, inanç üreten bilişsel mekanizmaların, zamanla daha doğru bilişsel durumlar üretebileceğini düşünür. Bu bilişsel durumların doğrulukları, sonuçta onları, uyumu artan davranışların üretilmesine daha yatkın hale getirecektir. Bir yandan doğruluk değeri, epifenomenaldir ama diğer yandan ondaki değişimler davranışın başarı şansını etkileyecektir.[193] Bu yüzden Ramsey'e göre kritik soru, doğal seleksiyonun sistematik olarak yanlış inanç üreten ama adaptasyonu sağlayan bilişsel mekanizmalar üretip üretmediğidir. Plantinga'ya göreyse kritik soru, hedefi doğru inançlar üretmek olmayan, doğrunun ne olduğunu bilmeyen bir mekanizmanın doğru inanç üretmesinin beklenip beklenmeyeceğidir. Aslında Plantinga'nın argümanına baktığımızda onun meselesi evrim teorisinin açıklama başarısına meydan okumak değil, natüralist bir evrim yorumunun doğru inanç ve eylem arasında normalde varsaydığımız türden bir ilişki olduğunu ispatlayamayacağıdır. Evrim teorisi ancak doğrulara ulaşma hedefi olan bir tasarım varsa doğru inançlar üreten bir mekanizmanın nasıl meydana geldiğini açıklayabilir.

Fodor da Ramsey'e benzer şekilde Plantinga'yı çoğunlukla yanlış inanç üreten canlıların uyumlu davranışlar üretebildiğini iddia ettiği için eleştirir. Ona göre davranışları en az bizimki kadar uyumlu olan bir canlının çoğu inancının yanlış olacağı sonucuna varmak kolay değildir. En başta elimizde, doğal seleksiyonun, doğru inançtan çok yanlış inanç üreten bir mekanizmayı seçeceğine dair apaçık bir kanıt yoktur. Eğer böyle bir bilişsel sistem mümkün olsa bile (yani uyumlu ama yanlış inançlar üreten) bu gerçek Fodor'a göre bilimciliği (yani natüralizmi) çürütmez. Bu ihtimal, evrimin doğru inanç üreten bir bilişsel sistemi seçtiğini varsaymaya engel değildir. Diyelim ki evrim tarihinde sadece uyumlu oldukları için yanlış inançlı canlılar da seçildi, ama bu ancak "şanslı" bir "kaza" olabilir. Kısa vadede işe yarasa da uzun vadede yaramayacaktır. Geçmişten edindiğimiz pek çok tümevarımsal delil

192 **age**, 202-207.
193 Ramsey, "Natrualism Defended", 15-19.

de aksini gösterir. Ancak doğru inançlar başarılı bir davranışa sebep olur. İnanç ve eylem arasındaki bu ilişki Aristo'dan beri bilinen bir gerçektir.[194] Dennett'in dediği gibi "İnanç, doğrulara inanma yeteneği değilse hayatta kalmaya hiçbir faydası yoktur."[195]

Evan Fales'a göre akıl, eylemle uygun bir ilişki kurduğu takdirde, onun seçilim üstünlüğü yadsınamaz. Akıl bizde, biyolojik bir avantaj olarak gelişmiştir. Aksi halde gelişmiş büyük bir beyne yapılan biyolojik yatırımın, hiçbir pratik yararı olmayan, karmaşık bir inanç üretme mekanizması için boşa harcandığını söylemek zorundayız. Bu da makul bir neo-Darwinci senaryonun destekleyebileceği bir olasılık değildir.[196] Fales, Plantinga'nın bahsettiği 4 olasılık dışında bir olasılığın daha altını çizer. O olasılık, evrimin, eylemleri, doğru inanç ve geçerli çıkarımlarla içerik kazanmış, yapıcı ve yaratıcı isteklerin yönlendirdiği canlılar üreteceğidir. Yanlış inançla uyumlu davranış arasında kanıtlanmış bir algoritma yoktur.[197] Ama doğru inancın uyumlu davranışa yol açma ihtimali daha yüksektir. Çünkü doğru önermeler doğru sonuçları garantiler, böylece çıkarsamaları yöneten doğru girdilere dayalı bir sistem daha doğru davranışlar üretecektir. Neden bu olasılığı var saymayalım?[198]

İnsanın pek çok canlıdan farklı bir hayatta kalma stratejisi olarak akıl yürütmede üstünlük kazandığını Plantinga da kabul eder. Doğru inançların başarılı eylemler üretme olasılığı elbette yüksektir. Aslanların sevimli kediler olduğunu düşünen bir gazel fazla yaşamaz ya da bir uçurumdan atlamanın aşağıya doğru hoş ve yumuşak bir iniş olduğunu düşünmek de ömrü uzatmaz. Doğru inançların uyum sağlayıcılığı yanlış inançlara nazaran daha kuvvetle muhtemeldir.[199] Fakat Fodor ve Fales'in varsaydığının aksine, doğal seleksiyonun yanlış inançtan çok doğru inanç seçeceğinin bir garantisi yoktur. Eğer böyle olduğunu varsayıyorlarsa (doğru inanç her

---

[194] Jerry Fodor, "Is Sceince Biologically Possible?", **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**, ed. James Beilby (New York: Cornell University Press, 2002): 34-41.

[195] Daniel C. Dennett, **Brainstorms** (Cambridge, MA: MIT Press, 1978), 17.

[196] Evan Fales, "Darwin's Doubt, Calvin's Calvary", **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**, ed. James Beilby, (New York: Cornell University Press, 2002): 45-49.

[197]Ama yanlış inancın uyumlu bir davranışa yol açabileceğine dair örnek verebiliriz. Natüralistlere göre her şeyi Tanrı'nın yarattığını kabul eden insanlar yanlış inançlıdır. Buna rağmen uyumlu davranışlar üretebilirler. Bu inanç onların hayatta kalmalarına hizmet edebilir. Önemli olan gereken yerde gereken nesnelere gerekli özellikleri atfedebilmeleridir. Mesela kaplanı, kaplan olarak ve tehlikeli görmek gibi.

[198] Fales, "Darwin's Doubt", 51.

[199] Plantinga, "Natüralizme Karşı", 209-212.

zaman başarılı ya da yanlış inanç her zaman hatalı eylem üretmediğine göre) tüm alternatif olasılıklara karşı avantajlı olan güvenilir inanç üretme mekanizmasının nasıl meydana geldiğini izah etme sorumluluğunu üstlenmiş olurlar. Plantinga'nın amacı zaten, doğru inanç ve başarılı eylem arasında bir ilişki olduğuna dair inancımızı yanlışlamak ve bu konuda bizi felsefi bir şüpheye düşürmek değildir. Demek istediği, eleştirmenlerin evrime göre inançların çoğunun yanlış değil doğru olduğunu varsayması bizi kurtarmayacaktır. Evrim ve natüralizm doğruysa neden öyle olması gerektiğini düşünüyoruz? Neden uyumlu/başarılı davranışları, inancın doğruluk değeri belirlesin? Bunun gerekçesi nedir? Çünkü aksi olması da peki hala muhtemeldir.

İnsanlar doğru inançların başarılı eyleme sebep olduğunu varsayarlar.[200] Bunun sebebi Lewis'in de rasyonel çıkarsama delilinde üzerinde durduğu gibi, içerik niteliklerinin eylemler için gerekçe olduğuna inanmamızdır. Ama bu içeriğin doğru ya da yanlış olması, uyum sağlayıcılık açısından önemli değildir. Plantinga'nın en mühim vurgusu doğal seleksiyonun, doğrudan (öncelikli tercihi) doğru inancı seçmesinin beklenemeyeceğidir. Esas mesele "Hem evrim hem de natüralizm doğru olsa ne olurdu?" sorusuna cevap aramaktır. Materyalizmin doğru olması halinde yanlış inançlardan çok doğru inançların başarılı eylemler doğurmasının daha muhtemel olduğunu varsayamayız. Çünkü hem doğru inançların başarılı eylem hem yanlış inançların başarısız eylem doğurması ihtimal dışı olurdu.[201]

Plantinga'ya gelen diğer eleştirilerde, bilişsel yeteneklerimize güvenmek için teizmin daha avantajlı bir gerekçe sağlamadığı savunulur. Çünkü pek çok bilimsel çalışma insanın bilişsel yetilerinin sınırlı ve hata yapmaya meyilli olduğunu göstermektedir. Bilişsel psikolojiye göre bazı şartlarda doğru çıkarsama yapmak mümkün değildir. İnsanın iki tür akıl yürütme kapasitesi geliştirdiği gösterilir. Bunlardan biri yavaş işleyen, esnek olan ve evrensel çıkarsama kanunlarına uyan; diğeri de hızlı ve sınırlı şartlarda çoğu zaman işe yarayan yaklaşık doğruları üretendir. İkinci tür akıl yürümede hataya düşmeye sebep olan pek çok etken mevcuttur. Bilimsel alanda teorik çıkarsamalara ulaştıran birincisinin güvenilir olup olmadığına gelince, bu son derece karmaşık bir meseledir ve bu tür akıl yürütmedeki yanılma payının da çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır.[202] Bu bulgulara dayanan Ramsey'e göre belki de

---

[200] Bu varsayım natüralizme göre açıklanamaz.
[201] Plantinga, "Natüralizme Karşı", 207-210.
[202] Fales, "Darwin's Doubt", 52-58.

çıkarsamalarımızın küçük bir kısmı doğrudur. Bu da hem ateist hem teist için sorun teşkil eder. Şayet hatasız bir Tasarımcı güvenilir bir bilişsel mekanizma tasarladıysa böyle bir bilimsel sonucun beklenmemesi gerekir. O halde sadece natüralistin değil teistin de insanın bilişsel yetilerinin neden güvenilir olduğuna dair bir açıklaması olmalıdır.[203]

Fales, Cleve ve Sosa'ya göre aklımıza güven konusunda teistin de natüralistler gibi şüphe girdabından kurtulması mümkün değildir. Tanrı insanı bilgide sınırlı yarattıysa, Tanrı'nın varlığı doğru inanç üretmenin garantörü değildir. Çünkü insan onun gibi mükemmel değil, sınırlı ve hatalı bir varlıktır. Tanrı'nın gerçekte ne dilediğini, neyi doğru ve yanlış olarak seçtiğini asla bilemez. Fales'a göre mesela kötülükleri ele alsak, kötülüklerin gerekçesinin Tanrı açısından ne olduğunu kavrayamayız. Bu bile bir teistin aklından şüphe etmesi için iyi bir sebeptir.[204] Sosa benzer bir eleştiriyle teistlerin, natüralistlerle aynı tehlikede olduğunu söyler. Descartes'in stratejisi[205] dediği yöntemin aynısını natüralistler de teoloji yerine bilime dayanarak takip edebilirler. Doğrular üretecek rahatlatıcı bir epistemik temel elde etmek için, doğaüstücüler gibi çeşitli bilişsel yetenekleri kullanılabilirler. Fakat sonuçta her ikisi de insanın kendi bilgi üretme kapasitesine güvenmek söz konusu olduğunda döngüsel şüpheden kurtulamaz.[206] Cleve göre "N&E doğruysa R ihtimali düşük olduğu için N&E'ye inanmıyorum" önermesi insana güvence vermez. Tanrı'nın yanında, iyilik, kuvvet vb. özellikler açısından çok aciz olan biri, kendi aklının güvenilir olduğundan nasıl emin olabilir? Aklının Tanrı gibi her şeyi kavramaya yetmediğini ve hataya düşeceğini kabul etmelidir. O halde insan, aklından şüphe etmek zorunda değil midir? Bu şüphe en az ateist kadar teist için de içinden çıkılması imkansız bir kısır döngüdür.[207]

---

[203] Ramsey, "Naturalism Defended", 28-29.

[204] Fales, "Darwin's Doubt", 52-56.

[205] Üst düzey teorik bilgi, bilişsel yetilerimize güvenmeyi gerektirir. Descartes, algılarımızın yanılacağından hareketle (inancın kaynağı olan algı, hafıza, içebakış ve sezgisel akıl yürütme gibi) bilişsel yetilerimize güveni tehlikeye atan şüphelerin üstesinden gelmeye çalışmıştır. Bu şüpheleri bertaraf etmek için bu kaynaklar yoluyla edindiğimiz inançların güvenilir olduğunu göstermeye çalışır. Descartes, açık ve seçik doğrulara ulaştıran bu yetenekleri garanti altına almak için teolojik bir perspektif geliştirmiştir.

[206] Ernest Sosa, "Plantinga's Evolutionary Meditations", **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**, ed. James Beilby (New York: Cornell University Press, 2002): 101-102.

[207] James Van Cleve, "Can Atheists Know Anything?", **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**, ed. James Beilby (New York: Cornell University Press, 2002):123-125.

Bu eleştirilerde doğru tespitler olmakla birlikte hatalı bir yöntem takip edilmiştir. Söz konusu yöntem, bilişsel yetilerimizin güvenilir olmadığı varsayımı üzerine akıl yürütmektir. Bu varsayımdan hareketle bir argüman kurulmaktadır. Aklın güvenilirliğini, yine akıl yürüterek ispatlamamız beklenir, fakat bu mümkün değildir. Burada meselemiz akıl yürütmenin güvenilir olduğuna dair temel varsayımımızın doğru ya da yanlış olduğunu göstermek değil, natüralizm doğru olsaydı nasıl bir dünya olurdu sorusuna cevap aramaktır. Çünkü en başta hata yapma olasılığımıza rağmen, prensipte aklımıza güvenmeden akıl yürütemediğimizi kabul etmek zorundayız. Plantinga tıpkı Reppert gibi, bu gerçeğin altını çizmektedir. Tüm akıl yürütmelerimizin bu tespit üzerine kurulu olduğunu savunduk. Plantinga akla güven konusunda şüpheci değildir bilakis, bu güveni ancak natüralizmin sarsacağını, teizmin temellendireceğini savunur. Plantinga'nın doğru işlevsellik[208] anlayışına göre bizi Tanrı yarattıysa bilişsel mekanizmamız gerektiği gibi kullanıldığı takdirde güvenilirdir. Teist böylece varsayımını temellendirmiş olacaktır aksi takdirde N&E doğruysa, R'den şüphe etmesi için çürütülemez bir şüphe ortaya çıkacaktır. Bu yüzden N&E'yi kabul eden ve P (R/N&E)'nin düşük olduğunu gören herkes için bir çürüten vardır. Bu önerme, R'ye inanmak için yeterli kanıt olmadığı anlamına gelmez. R, Plantinga'ya göre temel ve rasyonel bir inançtır, çünkü başka delillere dayanmaz.[209] Reppert'in de dediği gibi kuşkucu biriyseniz R'yi kanıtlamak mümkün değildir. Hiçbir argümanı R'nin doğruluğunu varsaymadan kuramazsınız.

Talbott ise, Anscombe'ın Lewis'e yönelttiği eleştiriye benzer bir eleştiri getirir. Bilişsel yetilerimizin, bireysel ya da toplumsal olarak, güvenilir oldukları kabul edilmişse artık onların güvenilmez olduğunu düşünmek için bir neden yoktur. Eğer alternatifler düşünülebiliyorsa, yani bir insan kendisinin güvenilir ya da güvenilmez olduğuna karar verebiliyorsa ya da güvenilirliğini sorgulayabiliyorsa, bu bilişsel yetilerimize güvenmek için en güçlü gerekçedir. Talbot, bunun döngüsel bir sonuç olduğunu düşünmez.[210] Bergmann ise Thomas Reid'in "ilk ilkesi"ni hatırlatarak aklımızın güvenilir olduğunu herhangi bir delile ve çıkarsamaya başvurmadan kabul ettiğimizi söyler, bu da R için yeterli bir gerekçedir. Aynı tavrı bir natüralist de

[208] Plantinga'ya göre bir inanç ancak doğru inançları üretmek üzere tasarlanmış bir planda elverişli koşullarda, doğru şekilde işleyen bilişsel yetilerin ürettiği bir inançsa ve bu inancın doğru olması için yüksek bir olasılık varsa bir güvenceye sahiptir. Bkz. Alvin Plantinga, **Warrant and Proper Function** (New York: Oxford University Press, 1993).

[209] Plantinga, "Natüralizme Karşı", 214-215.

[210] Plantinga, "Reply to Beilby's Cohorts", 229.

takınabilir ve bunun kendisi için temel ilke olduğunu söyleyebilir. Bu durumda "N&E tüm inançlar için bir çürüten olamaz" der.[211] Fakat Plantinga'ya göre bu kısmen hatalıdır. Çünkü herhangi bir sebepten bir konuda şüpheye düşsek bile aslında bilişsel yetilerimizin güvenilir bir şekilde işlediğini varsayarız. Zihnin bu hali zaten doğal ve tam olması gerektiği gibidir. Fakat bu varsayımın kendisi bile, N&E kabul edildiği takdirde R için güvenilir bir gerekçe değildir. Mesela günün birinde tüm dünyayı saran küresel bir şüphe, aklımızın güvenilir olup olmadığından şüphelenmemize neden oldu. Bu şüphe, akıl yürüterek giderilemez, çünkü bu şüphe, hem akıl yürütmenin, hem önermelerin hem de sonucun doğru olup olmadığıyla ilgilidir. Bu nedenle benim bilişsel yetilerim "kendilerinin güvenilir olduklarını söylüyor" demek onların güvenilir olduğuna inanmak için iyi bir gerekçe değildir.[212]

Timothy O 'Connor, Plantinga'nın verdiği bir örnek üzerinden şöyle bir eleştiri yapar: Mesela işyerinizden önemli bir mektubu sizin çaldığınıza dair güçlü bir delil var diyelim. Mektup sizin çekmecenizde bulunmuş olsun. Belki o mektubu almak için gerekli motivasyonunuz ve fırsatınız, hatta bu eylemi sizin yapabileceğinize dair bir algı da vardı diyelim. Tüm delillere rağmen siz o mektubu çalmadığınıza inanıyorsunuz. Çünkü hafızanızın yanılmadığını biliyorsunuz ve mektubu gördüğünüzde onu almamaya karar verdiğinizi de biliyorsunuz. Bu kanıt karşısında inancınızı değiştirir misiniz? Bu örnekten hareketle şöyle bir soru sorabiliriz: Bir teist kötülük argümanına dayanarak Tanrı'nın varlığı konusunda agnostik olabilir mi? Eğer teizmin temel prensipleri doğruysa dünyadaki kötülükler bir çürüten değildir. Plantinga'nın epistemolojisinde bu delil, temel ilkeleri çürütemez. O'Connor'a göre bir mümkün evrende, herhangi bir yaratığın R için bir çürüteni olamaz. Bu çok güçlü bir ilkedir. Natüralist bu ilkeyi temel aldığında P(R/N&E)'nin düşük olduğunu görmesine rağmen R'ye inanmaya devam edebilir.[213] Fakat Plantinga'ya göre bu durumda R'nin bir güvencesi yoktur. Çünkü natüralist için doğru inançlar üretmeyi hedefleyen bir tasarım planı yoktur, doğanın yaptırımı vardır. İçerikler nörofizyolojik olayların bir sonucudur ve bu sonuçlar hedeflenmemiş, öngörülmemiş yan ürünlerdir.

---

[211] Michael Bergmann, "Commonsense Naturalism", **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**, ed. James Beilby (New York: Cornell University Press, 2002): 66-69.
[212] Plantinga, "Reply to Beilby's Cohorts", 229-230.
[213] Timothy O'Connor, "A House Divided against Itself Cannot Stand", **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**, ed. James Beilby (New York: Cornell University Press, 2002): 130-134.

Böyle bir yaptırımda neyin doğru neyin yanlış olduğunu kavramak mümkün değildir. Plantinga'ya göre kötülük argümanı bir teistin, teizm inancı için çürüten değildir. Ama N&E, natüralist için bir çürütendir.[214]

Sonuç olarak hem natüralizme hem de evrime aynı anda inanıyorsanız, bilişsel yetilerimizin güvenilir olduğuna dair sezgisel varsayımımızı çürüten bir inanç terkibi ortaya çıkmaktadır. Bu durumda bilişsel yeteneklerimiz sayesinde ürettiğimiz her inanç için bir çürüten oluştuğundan bu terkibin kendisi de aynı tehlikeye düşmekte ve çürütülmektedir. Eğer aynı anda iki inancı birden kabul etmek mümkün değilse, natüralizm ve bilimsel gerçekler (bu gerçeklerden biri evrim teorisi olduğu için) arasında çok derin bir uyuşmazlık söz konusudur. Bununla birlikte Plantinga'ya göre bilimsel bir teori olarak evrim, teizmle bağdaşabilir, yani bir kılavuz olarak Tanrı, evrimin seyrine rehberlik ediyor, onu planlıyor ve yönlendiriyorsa bunda bir sorun yoktur. Bunu savunan teistler de vardır. Fakat burada kastedilen natüralist evrim teorisi, herhangi bir teleoloji sergilemeyen, tasarlanmamış, yönlendirilmeyen dolayısıyla kılavuzsuz bir mekanizmadır. Bu söylem, bilimsel değeri olan evrim teorisinin bir yorumlanma şeklidir; yani natüralizmle bağdaşan ama bilimsel teorinin bir parçası olmayan felsefi bir eklentidir. Burada yorum ve bilimsel tespiti birbirinden ayırt etmek çok önemlidir. Kılavuzsuz bir evrimin hedefi doğru inançlar üreten bir akla sahip varlıklar değildir. Bu nedenle Plantinga'ya göre, natüralizmle bilimsel evrim teorisi aynı anda makul bir şekilde kabul edilemez; evrimin natüralist yorumu akla güveni sarsmaktadır.[215]

[214] Plantinga, "Reply to Beillby's Cohorts", 234-238.
[215] Plantinga, "Natüralizme Karşı", 177-183.

6. AKLIN TEİZME GÖTÜREN YÖNLERİ

Materyalist natüralistler, her şeyin fen bilimleri tarafından gelecekte eksiksiz olarak açıklanacağına yürekten inanırlar. Fakat akıl yürütmek için gereken bilinç, yönelimsellik, anlam ve mantık gibi kökten farklı bir mahiyete sahip niteliklerin "sadece fiziksel olgulardan oluşan evrene dahil edilip edilemeyeceğine dair şüpheler vardır."[216] Darwinci bir filozof olan Michael Ruse, zihinde meydana gelen olayların bilimsel paradigma içine oturtulamadığını şöyle dile getirir:

> Bir tutam atomun niye düşünce kabiliyeti olsun ki? Niye ben, şu yazıyı yazarken bile, ne yaptığım üzerinde düşünebiliyorum; ya da niye siz, yazdıklarımı okurken, ileri sürdüğüm fikirler hakkında, benimle aynı fikirleri paylaşarak ya da onları reddederek, hoşnutlukla veya canınız sıkılarak, bana karşı çıkmaya hazırlanarak veya fikirlerimizin buna değmeyeceğini düşünerek kafa yoruyorsunuz ki? Kimsenin hele de bir Darwinistin bu sorulara bir cevabı yoktur. Mesele şu ki bu sorulara bilimsel bir cevap verilemez.[217]

Bizim bu bölümde ele alacağımız mesele tam olarak Ruse'un ifade ettiği konudur. Akıl yürütmeyi mümkün kılan zihinsel özellikler gerçekten bilimsel açıklama konusu olabiliyor mu? Bu konuda bir başarısızlık var mı? Eğer öyleyse bu natüralizm ve teizm açısından ne ifade eder?

Akıl deliline gelen eleştirilerin önemli bir kısmında materyalistler insan beynini bilgisayar beynine benzetirler.[218] İnsan zekâsının, yapay bir zekâdan farklı olmadığını vurgularlar. Söz gelimi tekno-kâhin olarak kabul edilen bol ödüllü bilim adamı Ray Kurzweil bu yüzyıl başında yapay zekânın insan aklını geçeceğini tahmin etmişti. 2050'de bin dolarlık bir bilgisayarın işlem kapasitesinin bütün insan beyinlerinin toplam işlem kapasitesine eşit olacağını hatta bununla kalmayıp bu makinelerin insanın sahip olduğu tinsel ve duygusal tecrübelere de sahip olabileceğini ileri sürdü.[219] Bu görüşünde yalnız da değildir. Burada ele alacağımız delillerse bunun

---

[216] Thomas Nagel, **Zihin ve Evren, Materyalist Neo-Darwinci Doğa Görüşü Neden Neredeyse Kesinlikle Yanlış**, çev. Özge Çağlar Aksoy (İstanbul: Jaguar Kitap, 2015), 10-18.

[217] Michael Ruse, **Can a Darwinian Be a Christian?** (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 73.

[218] Bkz. Dennett, **Darwin'in Tehlikeli Fikri**. Reppert, "The Argument From Reason".

[219] Lee Strobel, **Hani Tanrı Ölmüştü?** çev. Sare Levin Atalay, Reşit Şahin (İstanbul: Ufuk Yayınları, 2011), 336.

dayanaksız bir felsefi varsayım olduğunu ve insanın mantığının bir bilgisayar mantığından neden farklı olduğunu vurgulamak açısından önemlidir.

Akıl yürütme olayının meydana gelebilmesi için evrende gözlemlenen sayısız hassas ayarla[220] birlikte insanda bilinç, irade, dil, hafıza, yönelimsellik, doğru ve yanlış inancı, zihinden bağımsız mantık kuralları vb. özellikler görülür. Burada, 3. 4. ve 5. bölümlerde ele aldığımız argümanların dayandığı zihinsel nitelikleri dikkate alarak bunlardan sadece dört tanesi üzerinde duracağız.

6.1. Akıl Yürüten Bilinçli Bir Benlik

Bilinç olmaksızın bir yaşamı hayal bile edemeyiz. Bir bilince sahip olmadan benlik, benlik olmadan yönelimsel düşünce, yönelimsellik olmadan mantıksal çıkarsama ve bilimsel çalışma yapmak mümkün değildir. Bu niteliklerin hepsi birbirine bağlı aynı zamanda biri diğeri olmadan düşünülemez bir bütündür. Natüralistler, bilinci, fiziksel evrende tesadüfi süreçlerin ortaya çıkardığını iddia ederken, teistler evreni yoktan var eden bilinç sahibi bir Yaratıcı'nın insana bilinç verdiğini savunurlar. İki görüş arasındaki ana fark evren dışında bilinçli bir varlığın söz konusu olup olmadığıdır. Böyle bir varlık baştan kabul edildiği takdirde bilinci açıklamak daha kolay ve makul görünmektedir. Çünkü maddeden başka bir varlığı reddetmek son noktada bilincin elenmesini gerektirecek ve dolayısıyla aklın varlığını imkânsız hale getirecektir.[221]

Bilinci kısaca tanımlamak gerekirse, kişinin, tanıma, anımsama, anlama, kavrama, öğrenme, imgeleme gibi öznel deneyimlerinin farkında olma sürecidir. Bilinç hem bu zihinsel olayları deneyimler hem de bu deneyimin farkındadır.[222] Bilince sahip olan benlik ya da "ben" denilen şeyin ne olduğu henüz bilimsel olarak anlaşılamamıştır. Ryle'ın dediği gibi adeta "birinin kendi gölgesini yakalamaya çalışması gibi" tarif edilmesi çok güç ve hiçbir ampirik kanıtı olmayan *transandantal* bir yöndür. Tamamen mekanik bir sistem olan insan beyninin nasıl ve hangi aşamada bilinç ve benlik kazandığı, günümüzde materyalistlerin uğraştığı en büyük problemdir. Descartes'in deyimiyle "düşünen bir varlık" olarak benliğin materyalist terminolojiyle

---

[220] İnsanın dolayısıyla aklın meydana gelmesinde zihin dışında, fen bilimlerine konu olan sayısız delil vardır. Mesela bkz. Robin Collins, "Tanrı, Tasarım ve İnce Ayar", **Allah Felsefe ve Bilim**, ed. Caner Taslaman ve Enis Doko, çev. Fehrullah Terkan, 12. bs. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.

[221] Moreland, "The Argument From Consciousness", 284.

[222] Alıcı, **age**, 12-13.

açıklanabilmesi mümkün gözükmemektedir.[223] Natüralistler, kartezyen düalizmini bilimsel resme uymadığı için eleştirirler[224] ve monist bir tavır alarak bilinci beyin durumlarına indirgerler.[225]

Akıl yürütmek, insan bilincine özgü bir eylemdir. Ancak bilinçli bir benlik akıl yürütebilir, akıl yürütmenin bilimsel izahını yapabilmek için en başta bilinç bilmecesinin çözülmesi gerekir. Bilimsel materyalizm, prensipte akıl yürütmenin materyalist bir izahını verebileceğini iddia eder. Bu iddianın ispatlanabilmesi için materyalist prensiplere göre tek bir karmaşık düşüncede geçen her bir temsilin, beynin ayrı ayrı fiziksel bölümleriyle özdeşleştirilmesi gerekir. Mesela bir P önermesinden Q'yu çıkarsamak, hem P'nin hem Q'nun hem de aralarındaki mantıksal ilişkinin bilincinde olmayı ve buna dayanarak bir sonuca ulaşmayı gerektirir, buysa son derece karmaşık bir işlemdir. Önermelerin hem anlamlarının hem doğruluklarının, hem önermeler arasındaki mantıksal ilişkinin aynı anda farkında olmak basit bir girdi-çıktı ilişkisi olamaz. Bu olayların hepsi beynin farklı bölümlerinde meydana gelen ayrı ayrı fiziksel süreçlerse, bu süreçleri bir çıkarsamaya neden olacak şekilde birbirine bağlayan nedir? Her olay birbirinin farkında mıdır ve içeriğini bilir mi ki birbirine bağlanır? Bu bütünlüğü sağlayan nedir?

Reppert'e göre fizikalistlerin önerdiği gibi bilinç bütünlüğünü beynin, bilinci olmayan farklı parçalarına bölmek ve onlarla özdeşleştirmek makul bir açıklama değildir. Öznel perspektifinden baktığımızda, bir benlik olarak her şeyin eş zamanlı farkında olabiliyor, aynı anda hem eski bilgileri hatırlıyor, hem doğruları kavrıyor, hem sayısız kavramları kullanabiliyor, hem onlardan çıkarsama yapabiliyorsak, bu işlemlerin hepsinden beynin farklı bölgelerinin sorumlu olduğunu söylemek birinci şahıs tarafından tecrübe edilen bu bütünlüğün bir açıklaması değildir. Buna henüz bilimsel açıdan verilebilen bir cevap yoktur. [226]

Bilincin ve akıl yürütmek gibi onunla bağlantılı tüm zihinsel olayların, materyalizmi çıkmaza sokan en can alıcı yönü, üçüncü şahıs tarafından gözlemlenememesidir. Benliğin, bilinç durumlarına kendine özel ulaşımı vardır, buna

---

[223] Allison, "Kant's Refutation", 195-196.

[224] Eleştirinin esas nedeni fizik ötesi bir gerçekliğin reddedilmesi olsa da eleştiriler düalizmin beden ve zihin arasındaki ilişkiyi açıklayamadığı üzerinde yoğunlaşır. Fakat aynı problem, bilinci beyin durumlarına indirgeyen materyalistler için de ilk günkü canlılığını korumaktadır.

[225] Moreland, "The Argument From Counsciousness", 304.

[226] Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 82-84.

öznellik denir. Bu satırları okuyan biri onları önce algılar, kavrar ve yalnız kendisinin farkında olduğu zihinsel dünyasında birtakım düşünceler tecrübe eder. Bunlar ancak içebakışla gözlemlenebilen niteliklerdir.[227] Bir insanın doğrudan kendisine tanıklık etmesi, kendinin farkında olması mekanik bir sistemde olmayan bir özelliktir. Mesela bir bilgisayar çok karmaşık işlemler yaparken çözüm bulma sürecine tanıklık etmez, bunu otomatik olarak yapar, yani bilgisayarın işlem yaparken bilinci yoktur. İnsan daha basit işlemler yapabilir ama bunu yaparken, düşünürken, akıl yürütürken ve çözüm yolu seçerken bu sürecin farkındadır, yani hem bu işlemleri, hem de bu işlemleri yapan kendisini gözlemler.

Moreland'e göre materyalizmin doğru olduğunu kabul ediyorsak bunun kaçınılmaz mantıksal sonuçları vardır. En başta bilinç ve benlik denen şeyden bahsedemeyiz. Çünkü bunlar üçüncü şahıs değil birinci şahıs gözlemine konu olur. Bu metot ise bilimsel değildir.[228] Doğa bilimleriyle uğraşan natüralistler ister ılımlı ister katı bir bilimcilik anlayışına sahip olsalar da ortak paydaları, bilimsel yöntemlerle ispatlanamayan gerçekliğin ya da olguların varlığından daima şüphe etmektir. Birinci şahsın bakışına doğrudan erişilemediği için onun söylemleri daima şüpheciliğin gölgesinde kalır. Bu nedenle üçüncü şahıs izahını üstün görürler.[229] Bu da bilincin ve yine içsel tanıklıkla bildiğimiz akıl yürütme eyleminin bilimsel olarak açıklanmasını zorlaştıran en önemli engellerden biridir.

Maddeden tamamen farklı olan bilinç, benlik ve akıl gibi zihinsel özelliklere geçiş yapılmasının mümkün olmadığını düşünen Dennett ve Churchland gibi eleyici materyalistler apaçık bir gerçek olan benliği, yani öznelliği eler. Bu da, bizi şöyle bir paradoksal duruma düşürmektedir: Materyalizmin doğru olduğunu varsaysak bile bunu ispatlamak mümkün değildir, çünkü bu felsefeyi üretirken varsaydığımız bilinç ve akıl yürütme gibi zihinsel süreçler gözlemlenemez dolayısıyla bilimsel yoldan ispatlanamaz. Oysa Taslaman, içsel tanıklıkla bildiğimiz "bilinçli ben"in, en açık deneyim olduğuna dikkat çeker. Bu deneyim 2+2=4 gibi en basit akıl yürütmeden çok daha açıktır. Böylesine apaçık bir deneyimin varlığını reddettiğimiz takdirde hiçbir önermenin doğruluğundan bahsedemez ve hiçbir inancın doğruluğunu savunamayız. Bilincin gerçek olmadığını söylemek de bir önermedir. Bilincimiz yoksa bu önermenin

[227] Taslaman, **Allah'ın Varlığının 12 Delili**, 190.
[228] Strobel, **age**, 343-348.
[229] Moreland, "The Argument From Consciousness", 284.

doğruluğunu nasıl kabul edebiliriz? Bu nedenle eleyici materyalizm kendini çürütmektedir.[230]

İndirgemeci materyalistler ise varlıkları temel bileşenlerine ayırarak, bileşenler arasındaki etkileşimlerle onları anlamaya çalışırlar. Bu yaklaşım su gibi bir maddeyi açıklamaya elverişliyken bilinç gibi bir alanda işe yaramaz. Nagel'a göre bir sıvıyı oluşturan moleküllerin etkileşimlerine bakarak akışkanlığı açıklanabilir. Ancak beyin gibi karmaşık bir yapı belli bir seviyeye geldiğinde otaya çıkan bilincin bu yolla anlaşılması mümkün değildir çünkü bilinçlilik yepyeni bir şeydir. Onu anlamaya materyalist kavramlar yetmez.[231] Mesela Su=H2O gibi basit bir fiziksel özdeşlikte suyun sadece H2O olduğu ifade edilir. Suyu algılarımızla tanısak bile çevrede onu tadabilecek kimse olmasa da su H2O'dur. H2O'nun yoğunluk, elektrik iletkenliği, akışkanlığı vb. özellikleri suyu tanımlamak için yeterli ve tamdır çünkü su daha fazlası değildir. Oysa bilinç ve beyin bu açıdan özdeş değillerdir. Bilinç dünyası bilimsel olarak tanımlanamayan, daha fazla bir şeydir.[232]

Bu nedenle pek çok bilim adamı ve filozof artık fizik ve kimyanın bilinci açıklayamadığını itiraf etmektedir. John Searl beynin bilinçli durumları nasıl oluşturduğuna ve bilincin evrenin sınırları içerisinde nereye oturduğuna dair natüralist bir açıklama olmadığını söyler.[233] Ona göre bilinç nöronlara indirgenemez. Ama bu, bilincin fiziksel dünyanın bir parçası olmadığını iddia etmeye de dayanak değildir. Dolayısıyla hem indirgemeciliğe düşmeden hem de düalizme girmeden bilinci açıklamak gerektiğini düşünür. Searl, düalizme mesafeli olsa da fiziksel dünyada fizik ötesi (fiziğe indirgenemeyen) bir sonuca işaret etmektedir.[234] Bir başka ateist ve fizikalizm karşıtı Nagel'a göre bilincin ne olduğu hala bilimin dolayısıyla onun metodolojisi olan natüralizmin önündeki en büyük sorundur. Bu olgu merkeze alındığı takdirde varlığa dair tamamen natüralist bir dünya resminin ortaya çıkması mümkün

---

230 Taslaman, **Allah'ın Varlığının 12 Delili**, 182.

231 Nagel, **age**, 56-57.

232 **age**, 41-42.

233 Strobel, **age**, 341.

234 Searl hem düalizm hem de materyalizmden farklı bir duruşa sahip olduğunu söylese de bilincin "biyolojik bir süreç" olduğunu savunur. Zihin teorisini biyolojik natüralizm adını verdiği bir konumda tanımlar. Ona göre zihni mekanik süreçlerle tanımlamak yetersizdir, çünkü o biyolojik beynin üst seviyede ortaya çıkardığı bir durumdur. Düalist ve materyalist kavramlarla açıklamak mümkün olmadığı için yeni bir kavramsal şema çizilmelidir. Bu görüşüne rağmen nihayetinde o da zihnin doğal olayların bir ürünü olduğunu fakat özel bir yapı sergilediğini düşünür. John R. Searl, **Zihin, Dil ve Toplum**, çev. Alaatin Tural, 2. bs. (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015).

değildir.[235] Yine ateist ve indirgeme karşıtı Colin McGinn de bilincin mucizevi ve gizemli bir şey olduğunu görüşündedir. Canlılık ve zihin gibi özelliklere sahip olmayan maddeden (fizik kanunlarına ilaveten yeni bir prensibin eklenmesiyle) evrim sayesinde canlılığın ortaya çıktığını; bu canlılardan en çok uyum sağlayanın hayatta kalması sonucunda insan bilincinin oluştuğunu söylemek aslında bir açıklama değeri taşımaz. Çünkü bilinçle birlikte maddeye yepyeni bir gerçeklik eklenir. Madde nasıl organize olup bilinç meydana getirebilir? Bu soru cevaplanmayı bekleyen bir sorudur.[236] Bu açıklamalar aslında, evrenin en temel gerçekliği olan bilinç noktasında materyalizmin tıkandığını açıkça gördükleri için yeni bir bakış açısı arayan felsefecilerin itiraflarıdır. Tabiatüstü bir müdahale fikrine karşı olmanın verdiği refleksle tabiat içinde bir çözüm arayışı önerirler.[237]

Zihinsel nitelikler nihayetinde fiziksel niteliklerden farklıdır ve bu nitelikleri açıklamak için fiziksel açıklama dışına çıkmak zorunda kalırsınız. Moreland'e göre:

> Fiziki bir maddeyi fiziki bir işlemden geçirirseniz, fiziki maddelerin değişik bir düzenlemesini elde edersiniz. Mesela bir tas suyu, ısıtma işlemine tabi tutarsanız, yeni bir ürün -buhar elde edersiniz ki bu da suyun değişik bir formudur, ama hala fizikidir. Ve dünyanın geçmişinde yalnızca fiziki maddelere uygulanan fiziki işlemler varsa, sonunda elinizde yine çok daha karmaşık da olsa fiziki maddeler kalır. Ama kesinlikle tamamen gayri fiziki bir şey elde edemezsiniz. Bu tamamen değişik bir türe sıçramak olur.[238]

O halde Tanrı yoksa tüm evrenin tarihi bilinçsiz ve akılsız bir maddenin tarihi olacaktır. Yani bir fiziksel olayı bir başka fiziksel olay takip edecektir. Tarihi parçacıklar başka karmaşık parçacıklara yol açacaktır, akıl ve bilince değil. Peki neden tarihin bir yerinde hem canlı hem de bilinçli varlıklar ortaya çıkmıştır. Bilinçsiz bir maddenin aniden canlanması, bilinç ve akıl kazanması olağandışı ve materyalizm açısından anormal bir durumdur. Bu Moreland'e göre adeta bir şeyin yokluktan ortaya çıkmasıdır, zaten materyalist ateistler için temel sorun budur.

6.2. Zihin Durumlarının İçerik Niteliği: Yönelimsellik

Natüralizmin kendini ispatlamak için varsaydığı ama aynı zamanda varlığı konusunda çıkmaza düştüğü en önemli bilinç niteliklerinden biri yönelimselliktir (*intentionality*). Zihnimiz, genellikle diğer varlıklar, olaylar ve özellikler ya da bir başkasının zihin

---

[235] Nagel, **age**, 36.

[236] Colin McGinn, **The Mysterious Flame: Conscious Minds in a Material World** (New York: Basic Books, 1999), 13.

[237] Mesela Nagel, teizm karşıtıdır ama materyalist olmayan nötr monizmi savunur.

[238] Strobel, **age**, 356.

durumuyla alakalıdır. Zihnin, dış dünyadaki bir şeye yönelme, onun hakkında olma, yerine geçme ya da onu temsil etme yeteneği olmadan akıl yürütmek mümkün değildir. İnanç, gaye, karar, yargı, istek, sevgi, nefret vb. pek çok zihin durumu "bir şey hakkında olma" özelliği taşır. Zihin dışında başka hiçbir yerde, bir şey hakkında düşünme özelliğine, yani objesini düşünerek ona yönelebilme özelliğine rastlamayız.[239] Franz Brentano (1874) bu yeteneği açıklarken şöyle der:

> ... Her zihin durumu içerisinde bir obje bulunur. Bir yargıda bir şey ya kabul edilir ya da reddedilir; sevgide sevilen, nefrette nefret edilen bir şey vardır... Bu nesne soyut olabilir, somut olabilir, gerçek dışı olabilir, hayali olabilir. Bu sadece zihin durumlarına özgü bir şeydir, fiziksel olaylar böyle bir şey içermez ...[240]

Plantinga ve Lewis'in argümanlarında dikkat çektikleri gibi, zihin bir şey hakkındayken doğru ya da yanlış olan bir önerme ya da anlam içerir. Buna önerme içeriği ya da içerik niteliği diyebiliriz. Mesela "Tüm insanlar ölümlüdür" önermesinin zihnimizde ifade ettiği anlam, fiziksel parçacıklarda yoktur. Buna rağmen parçacıklardan oluşan beyin öyle bir durumda bulunur ki, bir şey hakkında bir önerme düşünür, onun ne anlama geldiğini bilir, doğru ya da yanlış olduğuna karar verir ve birtakım önermeleri art arda getirerek yeni doğrular üretir. Böylece fiziksel seviyede gözlemlenemeyen bir ilişkiye kaynaklık eder. İndirgemeci materyalizmi çıkmaza sokan şey bir parça maddenin diğer maddeyle bu tarz bir ilişki kurmasıdır. Natüralizm açısından bakıldığında fiziksel koşulların beraberinde, A şahsının, P'nin önerme içeriğinden şüphe etmesi, doğruluğunu arzu etmesi, ona inanması gibi zihinsel durumları meydana getirmesi beklenemez. [241]

Lewis yönelimselliğe dikkat çekerken, hayvanların zihnindeki basit bir temsille, insanın zihnindeki "anlaşılan ya da kavranan temsil" arasındaki farka değinir:

> Dikkat ederseniz çoğu köpek *işaret etmek*ten anlamaz. Yerdeki yiyeceğe işaret ettiğinizde gelip parmağınızı koklar ama yemeğe bakmaz. Parmak onun için sadece bir parmaktır, başka bir şey değil. Dünyası gerçeklerden ibarettir, anlam yoktur.[242]

Burada vurgulanan nokta, köpeklerin, işaret parmağının yemeği temsil ettiğini anlayamaması ve aralarında bağ kuramamasıdır. Köpekler çok iyi iz sürerler, mesela bir tilkinin geçtiği yerleri onun kokusunu takip ederek hemen bulabilirler. Fakat köpek, tilkinin bıraktığı kokunun, tilkiyi temsil ettiğinin bilincinde değildir, çünkü tilkinin

---

[239] Taslaman, **Allah'ın Varlığının 12 Delili**, 186.

[240] Pierre Jacob, "Intentionality", Stanford Encylopedia of Philosophy, https://plato.stanford.edu/entries/intentionality/ [23.02.2017].

[241] Reppert, "The Argument From Reason", 364.

[242] C. S. Lewis, **The Weight of Glory and Other Essays** (New York: Macmillan,1962), 71.

izini sürerken, bu iz sürmeyle, aranan tilki arasında bir bağ kuramaz. Tilkinin kokusu, köpeğin zihnindeki basit bir temsildir. Basit bir temsille, özne tarafından "anlaşılan temsil" arasında büyük bir fark vardır. Akıl yürütürken insan ancak "anladığı temsiller"e başvurur. Çünkü bir iddiadan başka bir iddiayı çıkarsayabilmek için düşündüğümüz şeyin ne anlama geldiğini bilmek zorundayız. Kullandığımız kavramların ve temsillerin anlam içeriğinin bilincinde olmazsak mantıksal çıkarsama yapamayız.[243]

Bir şey "hakkında olan" nesneler vardır, ama bu hakkında olma durumu, onların fiziksel yapısına ait değildir; insanın amaç ve isteklerine göre onlara yüklediği anlamlarla o nesnelerin kazandığı bir özelliktir. Mesela bu sayfa üzerinde mürekkep izlerinden oluşan cümleler bir şeyler hakkındadır ama karşısında onu okuyan ve yorumlayan bir insan yoksa sadece mürekkep izleridir. Beynimiz de tıpkı bu mürekkep izleri gibi yapısı itibariyle anlamdan yoksun bir takım kimyasal bileşenlerden oluşur. Ama düşünürken, cümleler, resimler, temsiller vb. şeylerle diğer varlıklar hakkında olur. Mesela bir manzara hayal ederken beynimizin fiziksel yapısında o manzaraya ait hiçbir şey yoktur. Matematikteki işlemleri düşünelim. Bir işlem yaparken sayıları kelime anlamıyla çarpıp, bölüp, toplayıp, çıkarmıyorsak, gerçekliğin yalnızca fizik olduğunu iddia eden fizikalizm tehlikede demektir. Çünkü matematik işlemleri beyin durumlarıyla özdeş olamazlar.[244]

Eleyici materyalistler beyin durumlarında yönelimsellik olmadığı için yönelimsel zihin durumlarının varlığını reddederler. Churchland'e göre zihnin önerme içeriği yoktur.[245] Önerme içeriği yoksa, bir önermenin doğruluğu ya da yanlışlığına inanma, ondan şüphe etme durumu da yoktur. İnanç, Churchland için halk psikolojisi olarak tanımlanabilecek bilimsel açıklaması olmayan bir zihinsel niteliktir. Hatta gelecekte sinirbilimcilerin çalışmaları sayesinde nöron guruplarının faaliyetleri tamamen çözümlenecek ve inancın beyinde fiziksel bir duruma karşılık gelmediği anlaşılacaktır. Halk psikolojisiyle konuşursak, inanç olmadan akıl yürütemeyiz. İnancın olmadığını iddia ederken bile inanç diye bir kavramı varsaymanız gerekir. Çünkü bu iddianın kendisi bir inançtır, hem de umuda dayanan bir inançtır.

---

[243] Reppert, "The Argument From Reason", 363-64.
[244] Reppert, "The Argument From Reason", 365-366.
[245] Paul M. Churchland, **A Neurocomputational Perspective: The Nature of Mind and the Structure of Science** (Cambridge, MA: MIT/Bradford Books, 1989).

Churchland bu iddiaya inanmamızı nasıl bekleyebilir? Onu dikkate almak için yönelimsel bir zihin gerekir.[246]

Akıl yürütmek, Quine'nın dediği gibi basit bir girdi-çıktı ilişkisi ya da Dennett'in dediği gibi bir bilgisayarın işlem yapmasıysa sadece fiziksel nedensellikten bahsedebiliriz. Fiziksel nedenselliğe göre yönelimsel durumların dayandığı nesneler zihin dışındadır. Eğer ben şu anda karşımda bir bilgisayar olduğuna ve onda yazı yazdığıma inanıyorsam bunun nedeni gerçekten karşımda duran bilgisayar ile görme merkezim arasındaki nedensel ilişkidir, beynim bu ilişkiden etkilendiğinde yeni bir durum ortaya çıkar. Peki beyin ve dış dünya arasındaki sebep-sonuç ilişkisini teknik yoldan izah etmek, zihnimdeki bir anlamın varlığını açıklamak için yeterli midir? Bu açıklama köpek örneğinde gördüğümüz türeden basit bir temsili açıklamak için kullanılabilir. Fakat dışarda maddi karşılığı olmayan bir şeyden bahsediyorsak bu teoriye göre açıklamak mümkün değildir. Mesela bir Süpermen olmadığı halde ondan nasıl anlamlı bir şekilde bahsedebiliriz? Bu sorun natüralistler arasında önemli bir tartışma konusudur.[247]

Natüralistler, zihindeki basit temsillerden, yönelimsel bir temsile geçtiğimizde fiziksel ilişkinin neden bir anlama yol açması gerektirdiğini açıklayamazlar. Hatta açıklayamadıkları gibi anlamların yani içerik niteliklerinin varlığını reddederler. Quine ve Dennett, kavramların gönderme yaptıkları şeylerin belirsiz olduğunu savunurlar. Quine'a göre maddi dünyada kelimelerimizin atıfta bulunduğu bir gerçeklik yoktur.[248] Dennett de ona benzer bir çizgide felsefi natüralizmin böyle bir sonuca götürmesinin kaçınılmaz olduğunu savunur. Çünkü biyolojik evrimden, bir başkasının bizim anladığımız şekilde anlamasına olanak veren içeriklerden oluşan anlamları ortaya çıkarmasını bekleyemeyiz.[249] Anlamlar belirsizse Dennett ve Quine'ı anlamamız, hangi argümanın geçerli hangisinin geçersiz olduğunu bilebilmemiz mümkün değildir. Bu tespitler, bilimsel çalışmalar için bir felakettir. Çünkü zihnimizdeki kavramların neye atıfta bulunduğunu bilmeden aralarında bağ kuramaz ve çıkarsama yapamayız. Bu özellikle matematik ve fizik için vazgeçilemez bir koşuldur. Matematikteki bir kavramın, mesela X'in neye gönderme yaptığını

---

[246] Reppert, "The Argument From Reason", 369-371.
[247] Reppert, **age**, 366-367.
[248] W. V. O. Quine, **World and Object** (Cambridge, MA: MIT Press, 2013), 113-124.
[249] Daniel C. Dennett, **The Intentional Stance** (Cambridge, MA: MIT Press, 1987), 313.

kavrayamazsak asla matematik, dolayısıyla bilimsel çalışma yapamayız.[250] O halde Reppert'e göre şöyle bir argüman kurabiliriz:

1. Natüralizm doğruysa anlamlar belirsizdir.
2. Anlamlar belirlidir. (Anlamların belirli olması bilimsel çalışmanın ön koşuludur.)
3. O halde natüralizm yanlıştır.[251]

İndirgeme karşıtı materyalistlere göreyse, yönelimsel durumlar ne elenebilir ne de fiziğe indirgenebilir. Onlar beyin durumlarının ardından beliriverir. Lewis'in argümanına getirilen itirazlardan biri de akıl yürütmenin bu teoriyle açıklanabileceğidir. Bu teoriye göre (*supervenience*) fiziksel deneyimler, mesela bir gün batımı görmek insana, bir bilgisayardan farklı olarak yeni bir şey katar. Bu deneyim fiziksel durumla açıklanamaz. Bu nedenle fiziksel durumlar ve zihinsel durumlar özdeş değildir ama zihin durumları ancak beyin durumlarına bağlı belirir. Bu çok sorunlu bir açıklamadır. Öncelikle bir olayın nasıl, aynı anda hem fiziksel bir nedenin sonucu hem de fiziksel olmayan zihinsel bir durum olduğunu izah etmek gerekir. Çünkü fiziksel olandan farklı bir tür gerçeklikten ve farklı bir tür ilişkiden bahsediyoruz demektir. Beliren nitelikler artık fiziksel nitelikler olmadığına göre, bu yeni nitelikler fiziksel olarak açıklanamaz. Fiziksel nitelikle fiziksel olmayan yeni niteliğin arasındaki açıklama boşluğunu[252] materyalizme dayanarak kapatmak mümkün değildir.

Neden yönelimsellikle fiziksel durum arasında bir bağıntı vardır? Bu fiziksel bir ilişki değilse şans eseri mi ortaya çıkmaktadır? Reppert ve Moreland'e göre sinirbilimin keşifleriyle alakalı felsefi tartışmaların çoğunda aynı kafa karışıklığı görülmektedir. Genelde belli bir zihin durumuyla, beynin belli bir bölgesindeki nöron faaliyeti arasında bir bağıntı keşfedilir ve bu bağıntının zihin durumunun açıklaması olduğu zannedilir. Oysa bu bir açıklama değildir çünkü Moreland'e göre bilimsel bir açıklama bir olayın, belli sebeplere bağlı olarak "neden meydana gelmek zorunda olduğunu" açıklamalıdır. Bilim adamları zihin ve beyin arasında zorunlu bir ilişki olmadığı için en başta hakkındalığın "niçin"ini açıklayamazlar.[253] Burada dikkat edilmesi gereken diğer husus, zihin durumlarının fizik durumlarına bağlı ortaya

---

[250] Reppert, "The Argument From Reason", 368-369.
[251] **age**, 369.
[252] Levine, bu boşluğu "fiziksel olgular ile öznel deneyim arasındaki metafizik aralık olarak tanımlamıştır". Joseph Levine, **Purple Haze: The Puzzle of Consciousness** (New York: Oxford University Press, 2001), 78 (Aktaran: Alıcı, **age**, 25).
[253] Strobel, **age**, 363.

çıkması değil iki durumun özdeş olmamasıdır. Reppert'e göre fiziksel durumların aynı zihinsel durumlara yol açacağının garantisi yoktur. Çünkü fiziksel seviyedeki bir tanım zihinsel seviyede birbirinden çok farklı hikâyeye karşılık gelebilir. Örneğin İstanbul'da yaz aylarında dondurma satışları ile cinayetlerin aynı anda arttığı gözlemlense, dondurma satışlarındaki artışın, cinayetlerin artışından kaynaklandığı ya da bu iki farklı olayın, şehirdeki sıcaklık artışına bağlı iki sonuç olduğu söylenebilir mi? Böyle bir bağıntı olduğunu göstermek bir açıklama değildir. Bir fiziksel durumun aynı zihinsel duruma yol açacağının garantisi yoksa ve bu durum öngörülemiyorsa bir natüralist neden böyle bir ilişki olması gerektiğini izah edemez. Bu noktada yapacağı her açıklama felsefe ya da teolojiye doğru kayacaktır. Nihayetinde eleştirdikleri düalistlerin durumuna düşeceklerdir. *Supervenience* teorisi aslında natüralistleri fiziksel ve zihinsel durumlar arasında materyalizm açısından kabul edilmesi mümkün olmayan bir ilişkiyi kabule zorlamaktadır.[254]

Fizikalistlerin yönelimsellikle ilgili gözden kaçırdığı önemli bir husus, akıl yürütmeyi beyinde açıklama arayışının kendisinin yönelimsel bir istek olmasıdır. Doğadaki fiziksel ilişkiyi kuran da doğaya yönelmiş ve onun hakkında fikir yürüten bir akıldır. Neden-sonuç ilişkisini nasıl kurduğumuzu, zihnin yönelimsel özelliğini açıklamadan anlayamayız. Mesela Lewis'in verdiği ateş ve duman örneği üzerinden düşünürsek, duman gördüğümüzde ateşi beklemek basit bir temsildir. Çünkü genelde önce dumanı sonra ateşi deneyimleriz. Fakat ateş ve duman arasındaki nedensel ilişkiyi incelediğimizde ateşin dumana sebep olduğunu görürüz, bu da yönelimsel bir temsildir. Böylece gerçekte dumanın ateşe değil ateşin dumana sebep olduğunu kavrarız ama bu bağı aklımızla kurarız. Neden-sonuç ilişkisi kurabilmek için bir nedeni başlangıç noktası olarak seçmek zorundayız ve bu seçimi de ancak yönelmiş bir zihin yapabilir. Doğadaki olay akışını deneyimlerken yönelmiş bir zihin yoksa başlangıç noktası olarak alabileceğimiz bir sebep ve bitiş noktası olarak alabileceğimiz bir sonuç yoktur.[255] Fiziğin temel parçacıkları ya da beyindeki nöronlar bizatihi, bir başka parçacık ya da nöronla ilişkili olduklarını göstermez. Aralarındaki bağı kuran ve birbirleriyle ilişkili olduğunu söyleyen yine hakkındalık dediğimiz zihin durumumuzdur. Bu durumda fizikalistler açıklayamadıkları zihinsel bir nitelik sayesinde bir teori ortaya koyabilmektedirler.

---

[254] Reppert, "The Argument Form Reason", 372-373.
[255] **age**, 367.

Sonuç olarak şu bir gerçek ki biz kendimizi gerek dış gerek iç dünyamıza yönelmiş bilinçli varlıklar olarak bulduk. Yukarıda tartıştığımız problemlerden dolayı insandaki yönelimselliğin kaynağının madde olmadığını yönelimselliğin ancak yönelimsel bir kaynağa atıfla açıklanabileceğini düşünüyoruz. Ürettiğimiz tüm bilgi türleri ve tasarladığımız her şey yönelimselliğin sonucudur. Birçok nesne onlara yüklediğimiz amaç ve anlam gibi özelliklerden dolayı insandan türemiş bir yönelimsellik taşırlar. Bir bilgisayardaki yönelimselliği ancak insandaki yönelimsellikle açıklayabiliriz. Bilgisayardaki işlemlerin kendisi, monitör karşısında o işlemleri anlamlandıran bir insan yoksa fiziksel olaylardan ibarettir. Aynı şekilde insandaki yönelimselliğin kaynağı beynimizdeki karmaşık süreçler olamaz. Bu olayların hiçbirinde bilinç, yönelimsellik ve akıl gibi kökten farklı nitelikler gözlemlenemez. Bu niteliklerin gözlemlenemediği bir sebep, yönelimselliğin açıklaması olamaz. O halde zihindeki yönelimselliğin kaynağı evrene ve insana yönelmiş bir akıl olmalıdır. Bu da teizme göre kişisel bir Tanrı'dır.

6.3. Doğru ve Yanlış İnancı

Doğru ve yanlış, bilinç sahibi insanın doğrudan kavradığı kavramlardır. Çünkü sadece insan bilinci bir şey hakkındadır ve ancak bir şey hakkında olan şey doğru ve yanlış olabilir. Madde bir şey hakkında olmadığı için doğru ya da yanlış olamaz. Mesela beynin belli bir bölgesindeki nöron faaliyetleri bir şey hakkında olmadığı için doğru ya da yanlış değildir. Bir bilgisayar, programındaki işlemleri uygular bu işlemlerin sonucunun doğru ya da yanlış olduğu gibi bir sorunla uğraşmaz. İnsanda ise doğruya ulaşma kaygısı vardır çünkü insan bilinçli bir varlıktır. İnsanda doğruya ulaşma arzusu olmasaydı hiçbir zaman bilimsel çalışma yapamaz ya da felsefeyle uğraşamazdı. Doğruya ulaşma isteği akıl yürütmeyi mümkün kılan önemli bir koşuldur.

Bir insan, çok küçük yaşlardan itibaren *apriori* bir sezgiyle doğru, yanlış, iyi kötü gibi normatif kavramları kolayca hiç düşünmeden kullanabilir.[256] Doğru ve yanlış önermeleri birbirinden rahatça ayırt edebilir, doğrunun ne olduğunu anlamak için herhangi bir akıl yürütmeye başvurmaz, onu doğrudan ve apaçık şekilde kavrar. Zihnimizde doğru ve yanlış olduğuna inandığımız anlam içerikleri olmasaydı akıl

[256] İyilik, doğruluk gibi değerler ideal objeler veya müstakil özlerdir. Bkz. Recep Kılıç, "Olgu ve Değer Problemi", **Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XXXV (1996): 360.

yürütmek mümkün olmazdı.[257] Mesela kitap kelimesini duyduğumuzda bu kelimenin havada oluşturduğu ses dalgalarının kulak zarını titreştirmesi, o titreşimlerin iç kulaktaki sıvıya oradan da beyne ulaşması sonrasında onu kitap olarak işitmek, akıl yürütmek için yeterli bir işlem değildir. Kelimenin hangi seslerden oluştuğu, kitabın ne olduğunu tarif etmez. Kitabın ne olduğunu tarif eden şey onun içerdiği anlamdır; o anlam ise fiziksel yapısının ötesinde bir kavramdır. Kitap dediğimizde neyin kitap neyin kitap olmadığını ayırt etmemizi sağlayan şey de, zihnimizdeki kitap kavramının doğru olduğuna duyduğumuz inançtır. Her bir kavram için böyle bir inanç yoksa akıl yürütmek mümkün değildir.

Reppert'e göre tamamen tutarlı olmak isteyen bir materyalistin, akıl yürütmek için şart olan doğru ve inanç gibi zihin durumları konusunda eleyici olması gerekir. Çünkü beyinde "inanç" diye bir durum gözlenmemektedir. Doğru ve yanlış kavramları Churchland'e göre halk epistemolojisinin ürettiği normatif teorilerin elementidir.[258] Doğruyu elemenin, doğrunun peşinde koşmaktan daha iyi bir şey olduğunu savunur. Halbuki epistemolojide doğrunun yerine koyabileceğimiz başka bir kriter yoktur. Doğru ve yanlış kavramlarını kaldırdığımızda fikrimizi nasıl savunacağız? Bu iddianın doğru olduğunu nasıl anlayacağız? İnsanın, tüm yanlış fikirlere rağmen, dünya hakkında mümkün olduğu kadar çok doğruya ulaşma gayreti vardır. Bu, yadsınamaz epistemolojik bir hedeftir. Bu nedenle doğruyu elemeye hazır olan bir anlayışın bedeli ağırdır, çünkü bilimsel çalışmaların özündeki gayeyi ortadan kaldırmış olur. [259]

İndirgemeci fizikalist yaklaşıma göre inanç durumu bir beyin durumudur.[260] Fakat doğuştan sahip olduğumuz doğru ve yanlış kavramlarının fizik, kimya ve biyolojinin anlattığı dünyada kendilerine yer bulması mümkün değildir. Çünkü beyindeki biyo-kimyasal bir yapının doğru veya yanlış olduğundan bahsedilemez.[261] Doğayı incelediğimizde doğadaki hiçbir şeyin "doğru" veya "yanlış" kavramlarına karşılık gelmediğini, bu kavramların sadece zihne özgü değerler olduğunu anlarız. Olguların dünyasında hiçbir değer yoksa doğruluk bu olgulardan çıkarsanamaz. Doğru, doğal olayları açıklarken kullandığımız foton, ışık, hız, gibi matematiksel dille ifade ettiğimiz bileşik bir kavram değildir. Bu nedenle herhangi bir doğal kavramı

[257] Taslaman, **Allah'ın Varlığının 12 Delili**, 153.
[258] Churchland, **A Neurocomputational Perspective**, 150-151.
[259] Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 76-77.
[260] **age**, 52.
[261] Taslaman, **Allah'ın Varlığının 12 Delili**, 154.

açıklar gibi bilimsel dille tanımlanabilecek bir kavram değildir. "Doğru" ve "yanlış" kavramları, fiziğin tarif ettiği maddi dünyada anlaşılamayan, zihne ait temel kavramlardır.[262] Sonuç olarak natüralistler doğru ve yanlış kavramlarını açıklayamadıkları için onları ya eler ya da doğal bir olayı izah eder gibi açıklamaya çalışarak beyin durumlarına indirgerler. Bu nedenle Reppert'e göre,

1. Natüralizm doğruysa insanın fikirleri doğru ya da yanlış değildir.
2. (Rasyonel çıkarsama yaptığımızı kabul edersek) İnsanın bazı fikirleri doğru ya da yanlıştır.
3. O halde natüralizm yanlıştır.[263]

6.4. Zihinden Bağımsız Mantık Kuralları

Rasyonel çıkarsama yaparken çeşitli mantık prensiplerine uyarız. Mesela çelişmezlik (bir önerme aynı anda hem doğru hem yanlış olamaz) ve özdeşlik (A ise A'dır) ilkeleri tutarlı bir düşünce üretebilmek için zorunlu totolojilerdir. Felsefeciler, *modus ponens, modus tollens* gibi prensipleri norm olarak kabul ederler. Gerekçe ve sonucu birbirine bu prensipler bağlar. Çıkarsamalarımız, evrensel geçerliliği olan bu mantık kurallarına uyduğu takdirde doğrudur. Bu nedenle akıl yürütmek, çıkarsama prensiplerinin varlığını zorunlu olarak gerektirmektedir. Peki mantık kuralları ya da çıkarsama prensipleri nereden gelmektedir? Bu kuralların varlığı fiziksel olaylarla açıklanabilir mi? Diğer olaylar gibi sadece bir tür içgüdü ya da psikolojik bir yetenek midir, beyindeki nörokimyasal olaylar tarafından belirlenen zihin durumları mıdır?[264] Mantığın kökeni ve ontolojisine ilişkin tüm sorular natüralistler için pek çok problem ortaya çıkarmaktadır. Bu bölümde birkaç problem üzerinde duracağız.

Bir insanın zihninden geçen mantıksal ve aritmetiksel düşüncenin diğer tüm akılları da bağlayan evrensel bir kuşatıcılığı vardır. Mesela 2+2=4'ün doğruluğundan bir an bile şüphe duymayız.[265] Ya da P'ye inanırız ve P doğru olduğu için P'nin Q'yu gerektirdiğine ve bu nedenle Q'nun da doğru olması gerektiğine inanırız. Tüm akıllarda bu inanca yol açan gerçeklik ne olabilir? Materyalistlerin dediği gibi mantık yürütmek sadece düşüncelerin birbirleriyle ilişkisiyse nasıl olur da bir insanın beyninde meydana gelen düşünceler arası bir ilişki, tüm zaman ve mekânlarda ortaya

[262] **age**, 155.
[263] Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 77.
[264] Bassham, **age**.
[265] Thomas Nagel, **The Last Word** (Oxford, New York: Oxford University Press, 1997), 55.

çıkan düşünceler üzerinde bir otorite kurabilir? Bu kavrayış tamamen fiziksel bir süreç midir?[266]

Mantık yürütmek, sadece nörokimyasal bir olaysa Lewis'e göre mantığın bizi doğruya ulaştırdığını düşünmek için hiçbir nedenimiz yoktur. Bir önerme "bu durumda doğru olmalıdır" derken yaşadığımız kesinlik, zihnimiz dışındaki dünyanın nasıl olması gerektiğine dair derin bir kavrayıştır. Bu kavrayış, beynimizin işleyiş tarzına özgü herhangi bir psikolojik/fiziksel olay olduğu takdirde zihnimizin ötesindeki gerçekliğe ulaşmak için güvenilir değildir. Bu yolla edindiğimiz bilgi doğru olamaz. O halde mantık kuralları, insan beyninde meydana gelen fiziksel olaylardan bağımsız olmalıdır.[267]

Mantık ve aritmetik kurallarının doğruluğunu bir akıl yürütmeye başvurmaksızın Lewis'in dediği gibi doğrudan ve apaçık şekilde kavrarız. Onların herhangi bir rasyonel doğrulamaya ya da delile ihtiyaçları yoktur. Çünkü mantık kanunlarının deney ve gözleme dayanmayan bir doğası vardır. Ayer'e göre

> … tecrübelerimizden bağımsız olarak dünya hakkında bildiğimiz bazı doğrular vardır; her şeyin bu doğruları içerdiğini gözlemlemek mümkün değildir. Ama düşüncelerimizin, nesnelerin hiçbir zaman gözlemleyemediğimiz doğasını bize bildiren bir gücü vardır. Bunun gizemli ve anlaşılması güç bir gerçek olduğunu kabul etmeliyiz.[268]

Adams'a göre gelecek düşüncelerimiz hakkında bazı gerçekleri bildiğimiz kesindir:

> Mesela *modus ponens*in geçerli bir argüman şekli olduğunu biliyorsam onun hem bugün, hem de yarınki düşüncelerim için geçerli olduğunu da biliyorum. Bu düşünceler arası ilişkiler ve düşünceler hakkında bir bilgiyse henüz düşünmediğim bir şey hakkında nasıl bilgim olabilir? O halde insanda öyle bir yetenek var ki bu gerçekleri doğrudan tanır (zorunlu doğruların zorunlu olarak doğru olduğunu) kolayca kavrayabilir.[269]

Plantinga gibi Adams da bu yeteneğin nasıl meydana geldiğini natüralist evrimin izah edemediğini düşünür. Çünkü hayatın ve üremenin devamını sağlamak için mantık kuralları gibi zorunlu doğruları bilmeye ihtiyaç yoktur.

Mantığın kesin doğruluğuna duyduğumuz inancı mantık dışında kalan bir açıklamayla temellendiremeyiz. Nagel, bu gerçeğe ilişkin güzel bir örnek verir: Biri "Matematik öğretmenine aşık olduğun için 2+2=4'ün doğru olduğuna inanıyorsun"

---

[266] Reppert, C. S. Lewis's Dangerous, 94-95.

[267] Lewis, **Miracels**, 22-23.

[268] Alfred Jules Ayer, **Language, Truth and Logic** (New York: Dover, n.d, 1936), 73 (Aktaran: Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**).

[269] Robert M. Adams, **The Virtue of Faith and Other Essays in Philosophical Theology** (New York: Oxford University Press, 1987), 216.

dese bu size inandırıcı gelir mi? Diyelim ki öğretmenime aşığım ve söylediği her şeyin kesinlikle doğru olduğuna inanıyorum, bu da 2+2=4'ün doğrulunun bir ispatı değildir. Veya "Bir önerme hem doğru hem yanlış olamaz" kuralının kişiden kişiye ya da toplumdan topluma değişebileceğini düşünebilir miyiz?[270] Ya da bu kuralın doğru olup olmadığını anlayabilmek için nasıl edinildiğine dair psikolojik, zihinsel ya da nörolojik bir tahlil yapmak gerekir mi? Elbette hayır. Bu kuralı ilk kez duyan biri dahi doğru olduğuna hükmedecektir.[271] Lewis'in dediği gibi mantık, mantık dışı bir şeyle kesinlikle açıklanamaz. Mantıksal ve matematiksel örneklerle, diğer türden düşünce şekillerini yan yana koysak mantık ve matematiğin daima kendi standartlarına bağlı olduğunu diğer düşünce tarzları gibi psikolojik bir tahlilin nesnesi olamayacağını anlıyoruz.

Taslaman'a göre pek çok bilimsel bulgu, mantığın, insanın doğuştan getirdiği bir yetenek olduğunu göstermektedir:

> Birbirlerinden izole kabilelerin aynı şekilde mantık yürütmelerinden, çok küçük yaşlarından beri her insanın mantık yasalarını rahatça kullanmasından, ayrıca çocukların dil konuşmaya hazır bir zihin yapısıyla dünyaya geldiği anlaşıldığından ve mantık yürüterek düşünme olmayınca anlamlı bir şekilde dili kullanmak mümkün olmadığından, mantık yürütme yeteneğine sahip olmanın zihnimizin doğuştan bir özelliği olduğunu anlıyoruz.[272]

Böylesine evrensel bir yeteneğin, psikolojik ya da kültürel bir olgu olduğu söylenemez. İnsan, zaman ve mekândan bağımsız olarak mantığı kavrayabiliyorsa, onun zihninden bağımsız olan ve doğuştan itibaren tanıdığı evrensel bir otorite kaynağı olmalıdır. Matematik ve mantığın çok zor uygulamalarında işte bu evrensel otoriteyi hissederiz.[273]

Mantık kurallarının diğer düşünceler üzerinde de bir egemenliği vardır. Öyle ki mantıksal düşüncenin kendisi, onun hakkındaki -psikolojik fenomenler olarak kabul edilen- tüm düşüncelere hakimdir. Akıl, mantık kurallarının dışına çıkarak onları sorgulayamaz. Mantığın hakim olmadığı bir düşünce alanı yoktur ki insan onları varsaymadan akıl yürütebilsin. Bu nedenle şüpheci bir yaklaşımla mantık ya da matematiğin *apriori* kesinliğinden şüphe etmek bizi bir çıkmaza sokacaktır. Çünkü bu yöntemde, mantıksal ya da matematiksel düşüncenin doğru olduğunu ispatlamak

---

[270] Elbette insanların kavrayış hızı, eğitimi, psikolojik özellikleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle pek çok mantık kuralını anlamakta ve uygulamakta zorluk çekebilirler ama bu farklılıklar mantık ve matematiğin kesinliğine gölge düşürmemektedir.

[271] Nagel, **The Last Word**, 56.

[272] Taslaman, **Allah'ın Varlığının 12 Delili**, 156.

[273] **age**, 155-156.

mümkün değildir. Aynı şeyi, mantığı ve matematiği onlardan tümüyle farklı kaynaklarla temellendirmeye çalışan tüm düşünce yöntemleri için de söylemeliyiz. Düşüncelerimizin doğru olup olmadığını her açıdan eleştirebilir, onlardan şüphe edebiliriz ama bunu, önermeleri kuran, çıkarsamalar yapan, inançları inşa eden mantığın dışına çıkarak yapamayız, mantığın sınırlarından dışarı çıkmak imkansızdır. Dolayısıyla mantığı bilimsel yoldan açıklamak da mümkün değildir çünkü bu bilgi türü bile değişebilir, yanlışlanabilir. Buna rağmen mantık kurallarının doğruluğundan vazgeçemeyiz.[274] Natüralist Richard Carrier'e göre:

> Mantık kanunları tıpkı fizik kanunları gibidir. Çünkü fizik kanunları evrenin nasıl çalıştığını, mantık kanunları da aklın nasıl çalıştığını tarif eder -aerodinamik kanunları bir uçağın nasıl uçtuğunu, ya da balistik kanunları silahların hedefi nasıl vurduğunu tarif ediyorsa tıpkı onun gibi mantık kanunları da doğruyu üreten makinenin nasıl çalıştığını tarif eder. Birbirileri arasındaki tek fark fizik kanunlarının fiziği, mantık kanunlarının mantığı tarif etmesidir. Bu da hem çok küçük hem çok açık bir farktır.[275]

Carrier'in bu farkın çok küçük bir fark olduğunu söylemesi meseleyi basite indirgemektir ve mantık kurallarının nereden geldiği gibi önemli bir sorunu yanıtlamaz. Bu aslında, mantık kanunlarının mutlak zorunluluğunu da görmezden gelmektir. Reppert'e göre mantık kuralları, sadece doğruyu bulan makinelerin nasıl çalıştığını açıklıyorsa, bu kurallar başka mümkün evrenlerde değişecek demektir çünkü başka mümkün evrenlerde doğruyu bulan makineler faklı çalışacaktır. Oysa matematiği düşünelim, bir insan bir işlem yapsın ya da yapmasın onun zihninden bağımsız olarak matematik gerçekler her zaman doğrudur, ama bir insan beyninin ya da bir yapay zekânın çalışmasını belirleyen kanunlar değişebilir.[276] Reppert'e göre kritik soru hem bir hesap makinesinin hem bir robotun, hem bir uzaylının zihninde

---

274 Nagel, **The Last Word**, 55-66. Psikolojik, antropolojik, rötativist, evrimsel, bilimsel vb. her açıklama zaten mantığa dayandığı için ondan bağımsız bir şekilde, ona neden güvendiğimizi açıklayamaz. Nagel, mantığı Tanrı'yla temellendirmenin de aynı türden bir hata olduğunu söyler. Bu noktada Nagel'a katılmıyoruz. Çünkü sunduğumuz akıl delilinde baştan şüpheci bir tavrı reddettik ve akıl yürütmek için gereken koşulların ve mantıksal gerçeklerin varlığını kabul ettik. Bu gerçeklerden hareketle rasyonel bir kaynağın zorunluluğunu savunuyoruz. Tanrı açıklaması mantığın doğru olduğuna inancımızı temellendirmenin tek yoludur.

275 Richard Carrier, "Critical Review of Victor Reppert's Defense of the Argument from Reason", https://infidels.org/library/modern/richard_carrier/reppert.html [27.02.2017].

276 Reppert, "The Argument From Reason", 381. Putnam ya da Dennett gibi fizikalistlere göre yapay zekâ ya da farklı türde bir biyolojik yapıya sahip uzaylının beyni insanla aynı işlemleri görebilir. Önemli olan o beynin hangi maddeden oluştuğu değil nasıl bir işlev gördüğüdür. Mesela başka gezegenden, başka fizik ve kimya kanunlarının hakim olduğu bir yerde, fiziksel ve kimyasal sistemi tamamen farklı bir beyin, insan beyni gibi akıl yürütebilir. Aynı bizim gibi inançları olabilir, bizim gibi mantıklı çıkarsamalar yapabilir. Churchland, **Madde ve Bilinç**, 58-59.

meydana gelen bir matematik işlemini aynı anda doğru bir diğerini yanlış yapan gerçekliğin ne olduğudur?[277]

Taslaman da fizik ve mantık kuralları arasında mahiyet farkı olduğunu söyler. Mantık kuralları, fizik kurallarının bambaşka olduğu ve fiziksel nesnelerin var olmadığı evrenler de dahil tüm mümkün evrenlerde geçerlidir. Ama fizik kanunlarının başka evrenlerde değişebileceğini söylemek mümkündür. Mesela yerçekiminin olmadığı bir evren varsayabiliriz ama 2+2=4'ün geçerli olmadığı bir dünya hayal edemeyiz. İstanbul, Melbourne ya da Alaska'da mantıksal tutarsızlık doğru olmadığı gibi, başka galaksilerde ya da mümkün dünyalarda da öyledir. Mantıksal olarak insan aksini düşünemez, bu nedenle mantık kuralları fiziki evrenimizi aşkın kurallardır, zaman ve mekâna göre değişmezler. Bu açıdan fizik kanunları ve mantık kanunları kökten farklıdır. Mantık kurallarının gerçekliğini kabul etmek, fiziksel olmayan, zaman ve mekân üstü bir gerçekliği kabul ettiğimizin göstergesidir.[278]

Peki neden bir şeyin sadece şimdi bu dünyada değil, başka dünyalarda da doğru olması gerektiğine inanırız? Bir natüralist için kabul edilmesi en zor şey bir akıl yürütme tarzı ya da düşünme metodunun doğruluğuna, zaman ve mekândan dolayısıyla bir zihinden bağımsız mantık kurallarının karar vermesidir.[279] Mantık sayesinde sınırlı bir canlının, akıl yürütmek gibi lokal bir aktivitesi, onu sınırsız sayıda evrensel doğruya ulaştırmaktadır. Bu materyalizm açısından imkânsız bir şey gibi görünmektedir.[280] Reppert'e göre beynin fiziksel dünyadaki olaylara tabi olduğunu söylemek başka şey, bir fiziksel sistemin gerçekte tüm olup bitenin farkında olması, bir şeyin yalnızca "öyle olduğunu" değil "öyle olması gerektiğini" de bilmesi başka şeydir. Beyin durumları dünyayla fiziksel ilişki kurar, çevredeki değişime cevap verir. Aynı beyin durumları nasıl tüm mümkün dünyalarda mantıksal açıdan doğru olması gerekeni bilebilir?[281]

Mantık kurallarını ve matematiği, natüralistler gibi sadece insan doğasının bir ürünü olarak görürsek biyolojik fenomenlerle baş başa kalırız. Bu da elimizde onlardan daha kesin olmayan düşünceler kalıyor demektir. Kesinliğinden hiç şüphe

---

[277] Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 94-95.
[278] Taslaman, **Allah'ın Varlığının 12 Delili**, 157-158.
[279] Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 81.
[280] Nagel, **The Last Word**, 70-74.
[281] Reppert, "The Argument From Reason", 380.

etmediğimiz gerçekleri, kesinliğinden şüphe ettiklerimizle nasıl temellendirebiliriz? Bu yine mantıksal olarak mümkün değildir. Mantıksal doğrular insanlar onları düşünse de düşünemese de doğrudur. Mantık yürütmek birinci şahıs tarafından yapılır ama onun perspektifine bağlı değildir. Bu nedenle mantık yürütmek zihinsel bir olay olsa da mantıksal doğrular zihinsel ya da fiziksel kapasitemizden bağımsızdır.[282] Dolayısıyla mantığı, nörolojik olaylar gibi mantıktan yoksun nedenlere bağlayan, mantık yürütmeyi esasen mantık kurallarına tabi olmayan fiziksel süreçlerin kaçınılmaz sonucu olarak gören natüralizm kendini çürütecektir.

Eğer bir materyalist, insanı meydana getiren parçacıkların bir araya gelmesinde, (mesela bilincin oluşmasında, akıl yürütmede) fizikten başka kanunların geçerli olduğunu söylerse, bu parçacıkları, mekanik fizik kanunlarının idare ettiğini iddia edemez. Bu durumda düalist bir tavır alması gerekir ama bu tavır materyalizmle çelişecektir. Tüm varlığı fizik kanunları yönetiyorsa, insanı da fizik kanunları yönetiyor demektir. Biz sadece fiziksel sistemlerden ibaretsek, fiziksel sonuçlar mantıksal açıdan doğru düşünce ürettiğinde biz farkında olsak da olmasak da mantık kurallarını takip etmiş olacağız, ama beynimizi yöneten fizik kanunları mantığa aykırı davranmamıza yol açarsa yanılacağız demektir. Mantık kuralları inançların meydana gelmesinde etkisiz kalmış olacak ve gerekçe-sonuç ilişkisinin inançların oluşmasıyla hiçbir alakası olmayacak demektir. Bu durumda tutarlı olmak isteyen materyalist, bir mantıksal çıkarsamanın (mesela natüralizmin rasyonel bir inanç olduğunu) mantık kurallarından bağımsız olduğunu iddia etmek zorunda kalacaktır. Bu ise yine mantıksal açıdan tutarlı olmayacaktır.[283]

Sonuç olarak materyalist ateizmin bakış açısıyla bakıldığında, mantık kuralları ve olgular arasındaki köklü farklılığı, maddeden ibaret bir insanın bu kuralların nasıl bilincine vardığını açıklamak büyük bir problemdir. Madde, beyin gibi son derece karmaşık ve anlaşılması güç bir varlığa dönüşse de mantık yasalarının varlığı bu olguyla temellendirilemez.[284] Teizme göre ise, *apriori* akıl yürütme ilkelerini ve mantık kurallarının varlığını kabul ederek onların ancak onların cinsinden bir kaynakla temellendirilebileceğini düşünüyoruz. O kaynak da ancak mutlak rasyonel bir kişi olabilir.

---

282 Nagel, **The Last Word**, 66-68.
283 Reppert, "The Argument From Reason", 379-380.
284 Taslaman, **Allah'ın Varlığının 12 Delili**, 157-158.

6.5. Bir Yapay Zekâ İnsan Gibi Akıl Yürütebilir mi?

Günümüzde akıl deliline gelen eleştiriler ağırlıklı olarak yapay zekânın insan gibi akıl yürütebileceği varsayımı üzerinden yapılır. Hatta bilgisayarlar insanın yapabildiğinden daha karmaşık işlemlerin üstesinden geldiği için onların insandan daha hızlı düşündüğü ve daha akıllı olduğu düşünülür. Churchland bir hesap makinesinin bile matematik işlemleri konusunda insandan daha yetenekli olduğunu söyler.[285] Ateist materyalist bir dünya görüşüne göre evren fiziksel nedenselliğin olduğu kapalı bir sistemdir. Rasyonel süreçlerle meydana gelen bir düşünce ya da çıkarsama bu sistemde ancak fiziksel süreçlerin sonucuysa bir bilgisayar akıl yürütebilmelidir. Ama insan beyni fiziksel bir sistem olsa da, bilgisayarın mekanik işlemcisi gibi davranmaz. Çünkü bilinç, hakkındalık, doğru ve yanlış inancı, mantık kurallarını doğrudan kavramak gibi doğuştan getirdiği özellikler sayesinde akıl yürütür ve akıl yürütmenin ne demek olduğunun farkındadır. Peki insan gibi akıl yürütebilen bir yapay zekâ mümkün müdür? Elbette hayır. Neden hayır dediğimize delileriyle bakalım.

Reppert ve Hasker bilgisayarların fiziksel sisteminin "akıllı gibi göründüğünü" söyler. Çünkü bilgisayar, rasyonel anlayışı olan insan ürünüdür. Hasker'a göre "Bir bilgisayar, onun tasarımcısı ve aynı zamanda kullanıcısındaki rasyonalitenin bir uzantısıdır, nasıl ki bir televizyon bağımsız bir eğlence ve haber kaynağı değilse bilgisayar da bağımsız bir rasyonel anlayış kaynağı değildir".[286] Bilgisayar tıpkı programlandığı gibi sadece rasyonel kuralları takip eder ama onları kavrayamaz. İnsandaki rasyonel çıkarsama ise yönelmiş bir zihinde meydana gelir ve bir içerik hakkındadır. Ama bilgisayarlar ne kadar karmaşık işlemler yaparlarsa yapsınlar bir şey hakkında olamazlar. Diyelim ki bir bilgisayara iki önerme girip dedüksiyon için gerekli *modus ponens* ve *modus tollens* algoritmalarını çalıştırdığınızda doğru bir sonuç elde edersiniz. Ama bu sonuç sizin için doğrudur, bilgisayar için değil. Çünkü bilgisayar yaptığı işlem ve önermelerin içerikleri hakkında değildir, sadece yazılan algoritmaya uymaktadır. Her içerik için aynı algoritmayı uygulayabilir ve bu

[285] Churchland, **Madde ve Bilinç**.
[286] William Hasker, **Metaphysics**, (Illinois: InterVarsity Press, 1983), 49.

algoritmaya göre doğru sonucu verebilir, ama önermelerin doğru ya da yanlış olduklarına dair bir kavrayışı yoktur.[287]

Mesela, 1997 yılında Deep Blue isimli bilgisayar, Gary Kasparov'u fiziksel nedenselliğin bir sonucu olarak yenmiştir. Bilgisayarın işlemlerini akıllı yapan şey, insanın yazdığı program değil anlam dünyasıdır. Bilgisayar karşısında bir insan yoksa bilgisayarda meydana gelen işlemler tıpkı doğadaki fizik olayları gibi anlamsızdır. Onun işlemlerine anlam ve değer yükleyen insandır.[288] Deep Blue'nun her hamlesi insana çok heyecan verici gelir, çünkü insan yönelmiş bir varlık olarak, bilgisayarı yönelmiş hamleler yapıyor gibi izler ve yorumlar. Ama Deep Blue, kendi hamleleri için heyecanlanmaz, çünkü ne kendinin farkındadır ne de yaptığı hamlenin farkındadır. İnsanın olmadığı bir yerde bir bilgisayarın yaptığı işlemler rasyonel anlam taşımaz, elektrik akımından ibarettir.

Uzak bir gelecekte, satranç oynayan bilgisayarların tarihi kabul edildiği gelişmişlikte, insanı kusursuz derecede taklit edebilen, hatta duygusal tepkiler verebilen, bilinçli robotların üretileceğine inanılmaktadır. John Searl, MIT'den bir hocanın "yakın gelecekte robotlar öyle akıllı olacak ki bizi evcil hayvanlar gibi etraflarında tutarlarsa şanslıyız" dediğinden bahseder. Bu robotların bir dereceye kadar otonom olacakları, kendi başlarına hareket ederek karar alacakları yani insan gibi zihinsel olayları tecrübe edecekleri düşünülür. Pek çok bilim adamı ve felsefeci bu tür güçlü bir yapay zekânın yapılabileceğini söylerken Searl bunun mümkün olmadığını çünkü robotların bir şeyi neden yaptığının bilincine varamayacağını savunur. Ona göre ancak insan beyni gibi biyolojik bir makine, zihinsel olaylara ve düşünmek dediğimiz eyleme sebep olur. Ancak insan zihni düşünür ve düşündüğünü anlar. Robotların böyle bir beyni olamaz, onların sahip olduğu şey programdır, programlarsa zihinsel olayların meydana gelmesi için yeterli değildir.[289] Moreland'e göre,

> Bilgisayarın yapay zekâsı vardır ama zekâsı yoktur; bunu unutmamalıyız. İkisi arasında çok büyük bir fark vardır. Onlarda 'bilgisayar olmak nasıl bir şey acaba' diye bir merak söz konusu olamaz. Bir bilgisayarın, iç dünyası, bilinci, şahsi bakış açısı, problemler hakkında yorumu yoktur. Bilgisayar şöyle düşünmez, 'Biliyor musun? Bu çarpma problemini şimdi anladım.' Bir bilgisayar davranışlara sahip olabilir, eğer kablolar doğru bağlandıysa; ama unutmamak gerekir

---

[287]Tom Gilson, "Evidence for God: Rationality (The Argument from Reason)", https://www.thinkingchristian.net/posts/2014/02/evidence-god-rationality-argument-from-reason/ [06.03.2016].

[288] Reppert, "The Argument From Reason", 381.

[289]John R. Searl, "Minds, Brains, and Programs", **Behavioral and Brain Science**, c. 3, s.3 (1980): 417-457.

ki bu bilinç davranışla aynı şey değildir. Bilinç, canlı olmaktır; gerçekten bilinçli varlıklarda bu, davranışın sebebidir. Ama bir bilgisayarda, davranışın sebebi elektrik akımıdır.[290]

Bir yapay zekâ, *Turing Testi*'nden kesinlikle geçebilir. Bir insan ve bir bilgisayardan, aynı işlemi çözmelerini istesek, bilgisayar, insandan çok daha hızlı düşünüyor deriz. Davranışçılık tezine göre yapay zekânın kesinlikle akıl yürüttüğü söylenebilir. Ama akıl yürütüyor gibi görünmek gerçekten akıl yürütmekle aynı şey değildir. Bir robot hiçbir zaman gerçek anlamda mantık yürütemez. Çünkü en başta kendinin bilincine varamaz, irade edemez ve programlandığının aksini yapamaz… Bu listeyi daha da uzatabiliriz. Tüm bunlar insan bilincine ait niteliklerdir ve bu niteliklerin en başta madde kaynaklı, maddede görülebilen özellikler olmadığı için en gelişmiş robotun bile sahip olamayacağı görüşündeyiz. Bir yapay zekânın gerçek anlamda akıl yürütebileceğini tartışabilmek için ilk önce insandaki bilinç ve benlik dediğimiz problemin çözülmesi şarttır. Her şeyin maddeden ibaret olduğunu kabul ediyorsak tüm insani, rasyonel ve semantik özellikleri fiziğe indirgeyerek beden zihin ilişkisinin yasalarını tek tek bulmamız gerekmektedir. Ancak bu durumda insan gibi düşünen bir yapay zekâ mümkün olabilir. Ama Lewis, Reppert, Plantinga, Nagel ve Moreland'in savunduğu gibi bu özellikler fiziğe indirgenemeyen bambaşka özellikler olduğu için fizik ve kimya yasalarıyla anlaşılamazlar. Dolayısıyla günümüz paradigması içinde bu soruların cevabını vermek imkânsız gözükmektedir.

---

[290] Strobel, **age**, 354.

7. EN İYİ AÇIKLAMA OLARAK TEİZM MAKULDÜR

Şimdiye kadar incelediğimiz argümanlardan şu sonuçları çıkarabiliriz:

1. İnsan, fiziksel nesnelerden farklı olarak bilinç sahibidir ve başka şeyler hakkında doğru ya da yanlış inançları vardır.
2. İnsan, zihninden bağımsız bir takım mantık kurallarını kavrar. Bu kurallar doğa olaylarından çıkarsanamaz.
3. Mantık kuralları, bir inancın psikolojik bir olay olarak ortaya çıkmasında etkilidir.
4. İnançlar, diğer inançlarla nedensel ilişki kurar ve içerikleri yüzünden etkili olur.
5. Rasyonel yetilerimizin güvenilir olduğuna inanırız.
6. Eylemleri sadece fizik kanunları tarafından idare edilen nesnelerin rasyonel olmadığını düşünürüz.
7. Bu koşullar olmadan bilim ve felsefe yapmak mümkün değildir.

Bu gerçeklerin fiziğe indirgenemediğini ve elimine edilemediğini gördük. Bu delillere dayanarak, akıl yürütmede fiziküstü bir gerçekliğin etkili olduğunu söylemek gerekir.[291] Reppert bu sonuçlara dayanarak açıklayıcı düalizmin monist teorilerden daha güçlü olduğunu düşünür. Bunun gibi cevher düalizminin, zihinsel nitelikleri açıklamada daha makul olduğunu savunanlar vardır. Mesela Swinburn'e göre monizm doğru olsaydı, dünya tarihi maddenin varlığa gelmesi, yok olması ve çeşitli niteliklere sahip olması gibi olaylar zincirinden ibaret olurdu. Evrim, insan ve hayvanların bedenlerinin nasıl meydana geldiğini açıklayabilir; fakat insanda bedenden fazlası vardır. İnsanlar bilinçli ve akıllı varlıklardır. Maddenin yapı taşları olan atomların veya hücrelerin böyle özellikleri yoktur. Bu nedenle bilinç sadece maddi bedenin bir niteliği olamaz. Bedenle ilişkili başka bir şeyin özelliği olmalıdır. Swinburne bu başka şeyin

[291] Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 86-87.

geleneksel adlandırmayla ruh olabileceğini düşünür.[292] Nobel ödüllü nörofizyolog John Eccles de beyindeki nöronların fiziksel olmayan bir benlikten etkilendiğini ve yönlendirildiğini düşünür, fakat bu ikisi arasındaki etkileşimin nasıl gerçekleştiğine bir açıklama getirememiştir.[293] Akıl delili, monist bir zihin teorisiyle de bağdaştırılabilir. Mesela Hasker, insanın beden ve ruh olmak üzere iki ayrı cevherden oluşmadığını ama Tanrı'nın maddeye ruh adı altında tespit ettiğimiz özellikleri ortaya çıkarma potansiyeli verdiğini düşünür. *Emergent dualism* adı verilen bu teoride, ruh ayrı bir cevher olarak yaratılmamıştır ama Tanrı maddeye zihinsel nitelikleri ortaya çıkaran bir potansiyel vermiştir.[294]

Akıl deliliyle bağdaşan zihin teorileri çeşitlenebilir. Bu çalışmada ele aldığımız argümanlar, ateist-materyalist olmadığı sürece monist bir teoriyi desteklemek için de kullanılabilir. Elimizdeki bilimsel verilere bakılırsa açıklama başarısı açısından monist teorilerin düalist teorilere bir üstünlüğü yoktur.[295] İki yaklaşım arasında bir karara varmanın erken olduğunu düşündüğümüz için iki yaklaşıma da eşit mesafede durduğumuzu belirtmeliyiz. Zihin teorileri ayrı bir tartışma konusudur, burada bu konuya girmeyeceğiz. Burada vurgulamak istediğimiz esas mesele, maddenin kendi kendini organize ederek, rasyonel sezgi, inanç içeriği, çıkarsama yeteneği, mantık prensipleri gibi olguları meydana getirmesinin mantıksal açıdan imkânsız olduğudur. İnsanda, evrenin fiziksel sisteminden tamamen bağımsız davranan bir gerçeklik vardır ve bu gerçekliği doğal fenomenler gibi incelemek mümkün görünmemektedir. Akıl delili, evrenin dayandığı temel gerçeğin fiziksel değil rasyonel olduğunu göstermektedir. Bu rasyonel gerçek teizme göre Tanrı'dır. Teizm hem aklın varlığını açıklamada hem de ona duyduğumuz güveni temellendirmede en makul görüştür.

Bazı ateist filozoflar, fizikalist açıklamadaki güçlüklerin farkındadırlar. İnsan zihninin başlı başına büyük bir problem teşkil ettiğini, zihinsel niteliklerin doğallaştırılamadığı için "gizemli" ya da "anlaşılması güç" fenomenler olduğunu

---

[292] Richard Swinburne, **Is There a God?** (Oxford: Oxford University Press, 2010), 64-67.

[293] Alıcı, **Gerçek Bir Yanılsama**, 25.

[294] Hasker, **Emergent Self**, 147-97.

[295] Bilinç ya da akıl gibi bileşenlerden meydana gelmeyen bir fenomenin nasıl ortaya çıktığının anlaşılması fizikalist açıdan mümkün gözükmemektedir. Bilimsel anlamda temel bir açıklama, maddenin temel elementlerinin niteliklerini tasvir eder çünkü bir nesne bileşenlerden meydana geldiyse sahip olduğu özellikler onu oluşturan bileşenlerin doğasından gelir. Ama akıl bileşenlerden meydana gelmediği için indirgemeci bir yöntemle anlaşılamamaktadır. Buna rağmen beyin üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular, aklın, sadece materyalist teorilerle açıklanabildiği iddiasına dayanak olarak kullanılmaktadır. Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 107-119.

düşünürler.[296] Teizme yönelik eleştirilerindeyse teist filozofların ruh ve Tanrı gibi anlaşılması daha güç kavramlarla meseleyi daha da bilinemez hale soktuklarından yakınırlar. Onlara göre açıklama bir konunun anlaşılmazlığını gidermelidir, Tanrı'nın varlığıysa bu amaca hizmet etmemektedir. Parsons'a göre en başta teizme göre doğaüstünün nasıl işlediğini gösteren katı kanunlar yoktur. İnsan zihninin faaliyetlerine teizm bu açıdan temel bir açıklama getirmez.[297] Nagel'a göre de teizm insanın bu maddi evrenin nasıl bir parçası olduğunu içeriden bakarak izah edemez.[298]

Oysa, fiziksel evrende rasyonelliğin nasıl ortaya çıktığını ve kaynağının ne olduğunu izah etmek için izlenecek en tutarlı yaklaşım, teleolojik ve kişisel bir açıklamaya başvurmak olacaktır. Aklın varlığını beyne indirgemeden yapılan yönelimsel bir açıklama aslında bir açıklamadan bekleneni tam olarak karşılamaktadır. Şimdi Swinburne'nün argümanına dayanarak neden bu görüşü savunduğumuza değinelim.

İnsanlar, sadece yaşamın devamı gibi pratik amaçlar için değil bilimsel ve felsefi bir anlayışa erişmek için evrende meydana gelen olayların sebeplerini araştırırlar. Böylece Swinburne'e göre iki açıklama türü ortaya çıkar: Bunlardan biri fiziksel ya da mekanik bir neden-sonuç ilişkisi; diğeri de kasıtlı ve yönelimsel bir neden-sonuç ilişkisidir. Tam bir bilimsel açıklama nesneleri, onların kuvvetini, potansiyelini, etkilerini içeren temel ve fiziksel bir açıklamadır. Eğer bu açıklama inanç ve amaç gibi etkenleri de içerirse kişisel bir açıklama olur. Bir dinamit sahip olduğu niteliklerden dolayı belli bir sıcaklık-basınç altında patlar. Dinamit aynı zamanda onu ateşleyebileceğine inanan ve ateşleme maksadı taşıyan bir insan tarafından ateşlenir. Bu insanın amacı da patlamanın sebeplerinden biridir. Dolayısıyla olayların meydana gelişinde nitelik ve güç açısından cansız/fiziksel bir açıklama; güç, inanç, amaç ve yönelim açısından da kişisel bir açıklama vardır.[299]

Kişisel açıklama türü, dünya hakkında düşünürken kaçınılması imkânsız bir açıklamadır. Bu gerçeğe, insan eylemlerine yalnız beyindeki fiziksel olayların yol açtığını, amaç ve inançların hiçbir etkisi olmadığını söyleyerek itiraz edenler olsa da biz normalde böyle düşünmeyiz. Kişisel açıklama alanlarında, fizikteki gibi

---

[296] Örneğin, John R. Searl, Collin McGinn, Thomas Nagel, David Chalmers gibi filozoflar.
[297] Parsons, "Further Reflections", 95.
[298] Nagel, **Zihin ve Evren**, 34-35.
[299] Swinburne, **age**, 19-20.

yasalaştırılabilecek (mesela su kütlesi ne kadar olursa olsun aynı sıcaklıkta donar veya tüm elektronlar diğerlerini her koşulda aynı kuvvetle iter gibi) genellemelere ulaşmak her zaman mümkün değildir.[300] Bununla birlikte, fiziksel ve kişisel nedensellik etkileşim içindedir. Bazen biri diğerindeki faktörlerin varlığını ve işleyişini açıklar. Fizik, neden topun 20 m yüksekten 2 saniye içinde düştüğünü açıklar ama kişisel bir açıklama topun neden oradan bırakıldığını gösterir. İnsanların inançları ve amaçları da fiziksel faktörlerden etkilenebilir. Mesela benim inançlarımın oluşmasında ışığın gözüme, ses dalgalarının kulağıma gelmesi etkilidir. Işık ışınlarının bende bir inanç oluşturma amacı yoktur ama inanç oluşturma süreci cansız nesnelerin kuvvet ve etkileri açısından açıklanabilir. Genelde, bir olayın fiziksel bir açıklamasını bilmek yetmez. O olayın ortaya çıkmasında etkili olan faktörlere yol açan önceki sebepleri ve bu sebeplerin ilk olarak nasıl ortaya çıktıklarını da açıklayabilen bir teori isteriz. Bu nedenle insanın, akıl, inanç ve amaç gibi özelliklere sahip olmasında etkili olan ilk sebebi bilmek isteriz. Bu sorunun cevabını ancak nihai bir kişisel açıklama olarak teizm verebilir.[301]

Dennett teizme yönelik bir eleştirisinde aklı, ancak akıl ve yönelimsellikten yoksun sebeplerle açıkladığımız takdirde gerçek bir açıklama yapabileceğimizi söyler:

> Rasyonel çıkarsama natüralist evrende neden mümkündür? Sorusuna karşın natüralizmi reddederek yerine rasyonel bir Tanrı'nın varlığını gerekçe göstermek nihai açıklama değildir. O zaman neden Tanrı rasyonel diye sormak gerekecektir.[302]

Swinburne'e göre bir şeyi bir başka şeyle, onu da başka şeyle açıklarsak bu açıklama zinciri mantıken bir yerde durmak zorundadır. İndirgemeci açıklama sonsuza kadar devam edemez. A olayı B ile B, C ile açıklanabilir ama nihayetinde öyle özelliklere sahip bir şey ya da bir kişi olmalıdır ki her nesne ona dayanmalıdır. Bir şeyin –onun ne olduğu en büyük metafizik mesele olsa da- nihai sebep olması gerektiğini kabul etmeliyiz. Materyalizme göre kişisel açıklamadaki tüm faktörler, fizikseldir, yani insanların, inanç ve amaçları fiziksel sebeplere dayanır. Bugünkü beyin durumu dünküyle, dünkü bir öncekiyle açıklanır ve böylece izah zinciri sonsuza kadar devam eder.[303]

---

[300] **age**, 21-23.
[301] **age**, 35-36.
[302] Dennett, **Brainstorms**, 44-45.
[303] Swinburne, **age**, 36-37.

Bu nedenle natüralizm aklı açıklamak için çok zorlamalı ve karmaşık bir yola girer. Akıl yürütmek gibi kökten farklı bir olayı, beyni meydana getiren sonsuz sayıdaki fiziksel durumun gücü ve etkileriyle ile açıklamaya çalışır. Her bir inanç, o anda beyinde gözlemlenen, elektro-kimyasal durumlarla, o durumlar, atomlarla, atomlar onları meydana getiren elektron ve protonlarla… Dolayısıyla her şey, sayısız temel parçacığın ya da madde-enerji yığınının gücü ve etkisiyle açıklanır. Ne akıl almaz bir tesadüftür ki temel parçacıklar, kılavuzsuz bir süreçte kendi kendilerine organize olur ve bu organizasyonlar kendilerinde olmayan bilinç ve akıl gibi özellikler göstermeye başlarlar. Bu son derece karmaşık bir teoridir açıklama yapmaktan çok açıklamayı imkânsız hale getirmektedir.

Aklı, akıldan yoksun sebeplere indirgeyerek, onu doğrudan tecrübe ettiğimizden faklı bir şekilde tanımlaya çalışarak basitleştirmek, akıl gerçeğini açıklamak değil ortaya çıkan sorunların ve kuşkuların üzerini örtmektir. Buna karşın aklın varlığını, sonsuz ve mutlak bir akılla açıklamak, en azından fizikte maddeyi, fiziksel parçacıklarla açıklamak ya da nörobilimde bir beyin durumunu öncekiyle açıklamak kadar makuldür. Bu nedenle fiziksel izaha karşın, teizmin, evrende neden rasyonellik olduğunu Tanrı'nın rasyonelliğine dayanarak açıklaması mantıklı ve sade bir açıklamadır.[304]

Swinburne'e göre fiziksel açıklamaya konu olan varlıklar ve olaylar, kişilerin müdahil oldukları durumlarda (bu kişiler insanlar ya da diğer türden kişiler de olabilir) kişisel açıklama gerektirirler. Akıl yürütmek de öznel bir deneyim olduğu için ve fiziksel bir nesnede öznel deneyimin nasıl meydana geldiği fiziksel olarak açıklanamadığı için, kişisel açıklama gerektirir. Bundan hareketle insanın varlığının kişisel açıklamasını yapmak, insandaki bilinç ve akıl gibi fizik ötesi her şeyin nedenini de en kolay ve makul yoldan izah etmek demektir. Tıpkı fizikte nasıl parçacıklar sahip oldukları güçten dolayı parçacıksa, kişiler de sahip oldukları özellikleriyle kişidir. Sıfır güç, irade, akıl ve bilgisi olan birinin kişi olduğunu söyleyemeyiz. Bu nedenle aklı, kişisel bir açıklama ile izah etmek mantıken, sonsuz kudret, ilim ve akıl sahibi birini gerektirir. Tanrı adını verdiğimiz sonsuz irade, kuvvet ve akıl sahibi kişi, aklın en sade, en kolay ve nihai kişisel açıklaması olabilir.[305]

[304] Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 120-123.
[305] Swinburne, **age**, 38-41.

Bilimsel açıklama, belli bir beyin durumunun mavi görmeye, bir diğerinin su içme isteğine yol açtığı türden sebep-sonuç ilişkilerine dair upuzun bir liste yapabilir. Hatta hangi beyinlerin akıllı olduğunu hangilerinin olmadığını ayırt edebilir. Fakat neden belli karmaşıklığa ulaşanların, daha az karmaşık beyinlerden farklı olarak mantıklı düşünme yeteneğine eriştiğini; neden belli başlı beyin durumlarının spesifik bir inanca ya da akıl yürütme olayına yol açtığını açıklayamaz. Bunun fiziksel bir açıklaması için elimizde hangi organizma, bilgisayar ya da hayvan beyninden bir bilinç ve akıl doğabileceğini basit kanunlarla izah eden sade bir zihin teorimizin olması gerekir. Bu teorinin hangi tür yapay zekânın insan gibi akıl yürütebileceğini hangi karmaşıklıktaki beyinin düşünebileceğini tahmin etmememizi sağlaması gerekir. Fakat böyle bir teori mümkün değildir, çünkü Swinburne'nün dediği gibi beyin durumları ölçülebilir hesaplanabilir şeylerken, zihin durumları ölçülemez. Bir düşüncenin ne kadar büyüklükte olduğunu, bir diğerinden iki kat daha fazla olduğunu, nerede başlayıp nerede bittiğini söyleyemeyiz. Neden bir beyin durumu doğru inanca, bir diğeri rasyonel düşünceye yol açmaktadır bilemiyoruz. Bu nedenle ateist-materyalist bir zihin teorisi başarısız olmaktadır.[306]

Buna karşın teizmin kişisel ve teleolojik açıklaması, natüralist zihin teorilerine göre pek çok açıdan başarılıdır. Mesela Adams, insanın zorunlu gerçekleri doğuştan getirdiği bir kavrayışla doğrudan tanımasının teizme bir açıklama üstünlüğü verdiğini söyler. Çünkü bu kavrayışı natüralizme göre açıklamak imkansızdır:

> Zorunlu doğruların, gerçek dünya hakkındaki hakikatleri belirlediğini ve açıkladığını düşünelim. Eğer Tanrı tabiatı gereği zorunlu doğruları biliyorsa ve bizi O yarattıysa, bizi zorunlu doğruların zorunlu olduğunu kavrayacak şekilde düzenlemiş olmalı. Böylece gerçek nesneler hakkında zorunlu doğru ile o doğruya inancımız arasında nedensel bir ilişki olacaktır. Bu da inançlarımızın, ilgili nesnelerle bağdaşmasını, inanılmaz bir tesadüf ya da açıklanamayan bir gizem olmaktan çıkacaktır.[307]

Bu nedenle mantık kurallarını doğrudan kavramak ve doğru yanlış ayrımı gibi natüralizme göre izahı imkânsız olan gerçeklere fiziksel bir açıklama getiremese de teizm onların neden var olduğunu kolayca açıklayabilir.

Doğanın aklen anlaşılabilir olması da ancak teizmle açıklanabilir. Akıl sadece bir yan ürünse bu evrenin temelinde olan bir şey değilse doğanın aklen anlaşılır olması beklenemez. Nagel'a göre doğayı mantık ve matematik kullanarak anlıyor ve yasalarını keşfediyorsak bilim yapmayı mümkün kılan bu anlaşılabilirlik açıklama

---

[306] **age**, 71-75.
[307] Adams, **The Virtue of Faith**, 218.

gerektiren bir konudur. Doğa, hem kendisini hem de onu anlayabilecek bilinçli akıllar meydana getirdiyse bunun fen bilimlerindeki bulgulardan hareketle tasarımsız ve amaçsız bir süreç olduğunu söylemek kolaycılık olacaktır. Bu söylemin bizatihi kendisi zaten bilimsel değildir. Fen bilimlerinin sınırlı erişim alanı olduğunu kabul etmeli ve açıklanamayan akıl gibi bir meseleyi merkeze alan başka düşünce biçimlerine yol açmalıyız. Doğa düzeninin temelinde rasyonel anlaşılırlık olduğu müddetçe materyalist görüşler başarısız olacaktır.[308]

Doğanın aklen anlaşılabilir olduğu inancı aslında teizm sayesinde gelişmiştir. Bilim tarihi incelendiğinde gerek Müslüman gerek Hıristiyan dünyadan pek çok bilim insanının teist olduğu görülür. Teist bilim insanları, doğanın üstün bir akıl ürünü olduğu için düzenli bir sistem içerdiğine inanmışlardır. Düzenli bir sistemin aklen anlaşılabilir olduğunu varsaydıkları için bilimsel çalışmaların önü açılmıştır.[309] Balfour'a göre ancak akıl sahibi kişisel bir sebep hem evreni aklen anlaşılır hem de bizi aklen anlayabilir kılmıştır. Doğada gördüğümüz sistemin rasyonel bir yapıcısı yoksa anlaşılamaz, dolayısıyla bilim yapmak mümkün değildir.[310]

Natüralistler, evrenin yapısında amaç ve yönelimsellik olmadığını iddia ettikleri için bu iddianın kendisi akıl denen fenomenin ortaya çıkamayacağını ima eder. Oysa aklın, evrenin temel gerçeği olduğu inkâr edilemez, aksi halde natüralizmi güçlendirmek için kullanılan bilimsel ve rasyonel dayanakların hepsi çöker.[311] Natüralizm için akıl, göz ardı edilmesi imkânsız dev bir problemken teizme göre Tanrı'nın özünde olan bir niteliktir. Nasıl ki madde parçacıkları akılsızsa, Tanrı'nın akıllı bir varlık olması da son derece mantıklıdır. Mantıklı düşünme, mantıksal ilişki kurabilme ve fiziksel etkilerden bağımsız olarak mantıklı olanı kavrayabilme yeteneği Tanrı'nın bize verdiği bir yetenektir. Bu nedenle akıl, bize natüralizme karşı teizmi tercih etmemiz için aklen tatmin edici pek çok sebep sunmaktadır.[312] Tanrı'nın varlığı; evrenin neden var olduğundan tutun, evrendeki ve canlılardaki fiziksel tasarıma; bilinç ve akıl gibi anlaşılması güç fenomenlere kadar tüm gerçekliği anlamlandırmada ve izah etmede tastamam, en kolay ve en makul izahtır. Akıl, nihayetinde bizi tüm

---

308 Nagel, **Zihin ve Evren**, 24-27.
309 Lennox, **age**. Reppert, **age**, 99-101.
310 Balfour, **age**, 283-284.
311 Reppert, **C. S. Lewis's Dangerous**, 119.
312 **age**, 123-128.

bilimsel teorilerin üzerinde, en iyi açıklama olarak, her şeyin sebebi Tanrı'ya götürmektedir.[313]

[313] Swinburne, **age**, 1-2.

8. SONUÇ

İnsanın doğru bilgiye ulaşma isteği her araştırma alanının temelini oluşturmaktadır. Doğru bilgiye ulaşmada yegâne aracın akıl olduğuna inanırız. Akıl yoksa doğru bilgi de yoktur. Akıl yürütürken kullandığımız bilişsel yetilerimizin güvenilirliğini sorgulamak mümkün değildir. Her argüman, bu varsayım üzerine kurulur. Natüralistler de bütün teorilerini bu ön kabulle oluştururlar. Bununla birlikte aklın bilimsel yoldan açıklanabileceğini düşünürler. Fakat natüralistlerin aklı açıklama çabası, akla duyduğumuz güveni temelden sarsan bir takım problemlere yol açmaktadır. Bu nedenle natüralizm açısından aklın varlığını ve ona duyduğumuz güveni temellendirmek mümkün değildir.

Natüralistlere göre evren zaman ve mekân üstü sebeplere kapalı, mekanik ve fiziksel bir sistemdir. Canlılar, bu sistem içindeki fiziksel parçacıkların çok uzun süreçli olaylar neticesinde kendi kendilerine organize olmasıyla varlık sahnesine çıkmıştır. İnsana mahsus zihinsel özelliklerden akıl ise bu sürecin özel bir yan ürünüdür. Nedensel olarak kapalı bir sistemde fizik üstü bir nedenin hiçbir tesiri olamayacağı için, akıl, bilinç, inanç gibi fiziksel olmayan olgular varsa onlar ancak fiziksel bir nedenin sonuçlarıdır. Bu varsayıma göre (diğer zihinsel nitelikler gibi) aklın nasıl ortaya çıktığını açıklamak başlı başına büyük bir problemdir. Natüralistler, doğalcı açıklamaların var olan her şeyi kapsaması gerektiğini düşündükleri için, akıl yürütme eyleminin nasıl meydana geldiğini açıklama sorumluluğunu da üstlenmiş olurlar. Hele de rasyonel olduğu iddia edilen bir anlayışın, ne kadar rasyonel olduğu da, bu açıklamanın ne derece makul olduğuyla doğru orantılıdır.

Armstrong ve Smart gibi natüralistlere göre zihinsel nitelikler fiziksel niteliklere indirgenebileceği için akıl psikolojiyle, psikoloji biyolojiyle, biyoloji kimyayla, kimya da fizikle açıklanabilir. O halde aklın kökeni nihayetinde beyindeki fiziksel olaylardır. Fakat beyindeki nörokimyasal süreçleri gözlemlemek, akıl yürütmenin nasıl gerçekleştiğini açıklamak için yeterli değildir. Çünkü akıl yürütürken beyni dışarıdan incelediğimizde tespit edilemeyen bir ilişki türü meydana gelir. Bu

ilişki, önermelerin anlamları arasında meydana gelen rasyonel nedensellik ya da delil-sonuç ilişkisidir. Lewis'e göre her rasyonel yargı, bir önceki delilin sonucudur ve delil, rasyonel bir sonucu doğrular. Delilsiz bir önerme mantıksal olarak geçersizdir. Fiziksel ilişkilerdeyse anlamlar arasında değil fiziksel nitelikler arasında bir etkileşim vardır. Fiziksel bir neden, fiziksel bir sonucu doğrulamaz. Bu nedenle bir önermenin, fiziksel bir olayın sonucu olduğunu söylemek onun mantıksal açıklaması değildir. Eğer mantıksal bir açıklama yapmak istiyorsak mantıksal gerekçemizi ortaya koymak zorundayız. Dolayısıyla bir argümanın sadece beyindeki fiziksel olaylar soncunda meydana geldiğini söylemek o argümanın mantıksal gerekçesini ortadan kaldırır. Natüralizm akıl yürütme eylemini beyindeki fiziksel süreçlerle açıklamaya çalıştığı için bu anlayışın rasyonel bir anlayış olduğu iddia edilemez.

Allison, Hasker ve Jordan'ın delillerine göre akıl yürütme eylemi fiziksel nedensellikle açıklanamaz. Fiziksel nedenselliği fizik kanunları, rasyonel nedenselliği mantık kanunları yönetir. Akıl bir önermeden bir diğerini çıkarsarken mantık kanunlarına uymalıdır. Çıkarsama yaparken sadece fizik kanunları etkiliyse çıkarsamamızın mantık kanunlarına uygun olup olmadığı hiç önemli değildir. Bir çıkarsamayı, mantık kanunlarına uyan rasyonel bir sezgi değil, beyindeki fiziksel olaylar zinciri belirliyorsa onun mantıksal açıdan geçerli bir çıkarsama olduğunu asla bilemeyeceğiz demektir. Akıl, fiziksel nedensellikten bağımsız bir şekilde, özgür ve bilinçli olarak hareket etmiyorsa, bir argümanın doğru ya da yanlış olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Natüralistlere göre fiziksel açıklama yeterli ve tam bir açıklama olduğu için, doğru bir çıkarsamanın nasıl meydana geldiğini açıklamak için iyi bir gerekçeye ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla böyle bir çıkarsamanın mantıksal bir geçerliliği de yoktur.

Son nörobilimsel bulgulara dayanarak akıl yürütme sürecinin beyindeki fiziksel süreçlere bağlı olarak ortaya çıktığını savunan fizikalistlere göre beyinde meydana gelen değişimler akıl sağlığını doğrudan etkiler. Bu nedenle beyin durumlarıyla rasyonel nedensellik arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağı yadsımak mümkün olmamakla birlikte, iki olay arasındaki bağın nasıl kurulduğu, fiziksel bir olayın zihinsel bir olaya nasıl yol açtığı bilimsel olarak henüz anlaşılamamıştır. Moreland ve Reppert'e göre iki olay arasında bir bağ olduğunu göstermek bir açıklama değildir. Bu teori (tam bir açıklama olabilmek için) bir çıkarsama ya da bir inancın, fiziksel süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmasının neden beklenmesi gerektiğini

göstermelidir. Fakat bir inanç ile bir beyin durumu arasındaki nitelik farkı yüzünden, iki durum arasında bilimsel açıdan açıklanması imkânsız bir boşluk vardır. Dolayısıyla akıl ve beyin arasındaki bağı gösteren bilimsel tespitler bir akıl yürütme eyleminin nasıl meydana geldiğini izah edememektedirler.

Ateist-materyalist bir evrende, kılavuzsuz bir evrim sürecinin hedefi canlıların hayatta kalma şansını arttırmaktır. Lewis, Balfour ve Plantinga'ya göre böyle bir sürecin doğru inanç üreten akıllı canlıları seçmesi beklenemez. Çünkü yanlış inanç da en az doğru inanç kadar hayatta kalma şansını arttırabilir. Bu durumda insanın aklına güvenmesi için hiçbir gerekçe yoktur. Plantinga'ya göre zaten her şeyin fiziksel kabul edildiği bir sistemde, insanların inanç sahibi olması beklenemez. İndirgemeci bir natüralistin doğru inanç durumlarını açıklaması mümkün değildir. İndirgeme karşıtı fizikalistlere göreyse inançlar beyin durumlarının bir sonucu olduğu için, nörofizyolojik bir durumun neden bir önerme içeriği kazandığını ve bunun neden beklenmesi gerektiğini açıklama zorunluluğu doğar. Şimdiye kadar yapılan çalışmalardan, beyindeki nörofizyolojik bir niteliğin, ya da bir bölgedeki nöron faaliyetinin, neden bir içeriğe dolayısıyla bir inanca yol açtığına dair tatmin edici bir bulgu elde edilememiştir. Bir inanç içeriğinin varlığını kabul etmek de yeterli değildir. Çünkü doğru bir inancın nasıl eyleme yol açtığı da bilimsel olarak açıklanamaz. Bu nedenle indirgeme karşıtı fizikalistlerin de evrime göre, doğru inanç üreten bilişsel bir mekanizmanın (uyum sağlayan davranışa yol açtığını varsayarak) seçilmesini beklemesi çelişkili bir tutum olacaktır. Plantinga'ya göre bu problemleri gören bir natüralistin aklının genelde güvenilir olduğundan emin olması mümkün değildir. Bu durumda ya agnostik olmalı ya da akıl yürütme yetisinin güvenilir olmadığını kabul etmelidir. Böyle bir kabul ise natüralizmin reddini gerektirir.

Reppert'e göre akıl yürütme sürecinde rol oynayan tüm koşullar başlı başına natüralizmi çürüten birer delildir. İnsanın bir bilince sahip olması, kendi dışındaki varlıklar ve kendisi hakkında düşünmesi, doğru ya da yanlış birtakım inançlara sahip olması, zihinden bağımsız olan mantık kurallarının varlığı ve onun bunları kavraması, bir önermenin içeriğinin bir başka önermeye yol açması gibi koşullar akıl yürütmede fizik üstü bir gerçekliğin etkili olduğunun delilleridir. Bu delillerin, natüralizme göre açıklanması mümkün değildir. Fiziksel açıklamanın tek ve yeterli açıklama türü olduğu bir teoriye göre bu koşulların ortaya çıkması mantıksal açıdan beklenemez.

Mantıksal olarak kendiyle tutarlı olmak isteyen bir natüralist rasyonel bir nedensellikten bahsedemez. Çünkü akıl yürütmek için gereken zihinsel koşulların bilimsel yoldan gözlemlenmesi mümkün değildir. Bu nedenle Churchland, Dennett, Quine gibi eleyici natüralistler bilinç, yönelimsellik, doğru-yanlış inancı gibi zihinsel niteliklerin birer yanılgı olduğunu ileri sürerek onları açıklama yükünü üzerlerinden atmış olurlar. Böylece insanı bir robot gibi mekanik hareket eden varlıklar olarak incelerler ve içsel yoldan tecrübe ettiğimiz her şeyi dışlarlar. Bu anlayışa göre akıl yürütmek bir bilgisayarın işlem yapmasından farksızdır. İnsanda olup bilgisayarda olmayan pek çok koşul elendiği için açıkladıkları akıl, bizim tecrübe ettiğimiz akıl değildir. Bu aklın mantıksal hiçbir temeli yoktur çünkü o, akıl ve mantıktan yoksun fiziksel sebepler arasındaki etkileşimden ibarettir. Böyle bir akıl anlayışının rasyonel olduğunu söylemek mümkün değildir, dolayısıyla bu anlayış kendisini çürütmüş olur.

Akıl yürütebilmek için bir insanın bilinç ve benlik sahibi olması gerekir. Bilinç ve benliğinse ne olduğu pek çok filozof ve bilim adamının belirttiği gibi henüz çözülememiştir. Neden fiziksel bir sistem, maddede olmayan bambaşka bir özelliğe yol açmaktadır? Bu sorunun natüralizme göre cevaplanması mümkün değildir. Moreland'e göre Tanrı yoksa tüm evrenin tarihi maddenin tarihinden ibaret olmalıyken, fiziksel olayları yalnız fiziksel olaylar takip etmesi gerekirken, canlılık ve bilinç gibi bir sonuç materyalizme göre olağandışı ve anormal bir durumdur. Bilinci, fiziksel sürecin bir yan ürünü değil başlangıç noktası kabul ettiğimiz takdirde varlığı anlam kazanabilir. Bu özelliği merkeze alan ve materyalist olmayan bir anlayışı kabul etmek daha makuldür. Teizm bilincin kaynağını bilinç sahibi bir Tanrı'ya vererek onu başlangıç noktası kabul eder dolayısıyla teizm bilincin varlığını anlamlandırabilir.

Yönelimsel bir bilinç olmadan da akıl yürütmek mümkün değildir. Zihnin yönelimsellik özelliği ve bu özelliğe bağlı olarak ortaya çıkan doğru ve yanlış inancı natüralizmin açıklayamadığı koşullardır. Bir argüman oluştururken yönelmiş bir bilinç yoksa bir önerme düşünmek onun doğru ya da yanlış olduğuna inanmak ve ondan bir başka önerme çıkarsamak imkansızdır. Zihnin bu hali de beyin durumlarını incelediğimizde gözlemlediğimiz bir özellik değildir. Bu nedenle eleyici natüralistler bu özelliği de elerler. Diğerleriyse bu özelliğin varlığını açıklayamazlar. Ancak insan ve evren hakkında bilgi sahibi olan yönelimsel bir Yaratıcı varsa insandaki yönelimselliğin varlığı beklenebilir. Böyle bir Tanrı maddede olmayan bu özelliği insan zihnine kazandırmışsa böyle bir sonucun ortaya çıkması makuldür.

Zihinden bağımsız mantık kuralları ve insanın bu kuralları doğrudan kavraması da doğaüstü bir otoritenin etkinliğinin en önemli delillerindendir. Doğaüstü sebeplere kapalı natüralist bir anlayış, zihinden bağımsız olarak, akıl yürütmede etkili olan mantık kurallarının varlığını açıklayamaz. İnsan doğuştan gelen bir sezgiyle pek çok mantık kuralını açıkça kavrar ve bu kuralların zorunlu doğruluğu konusunda hiçbir şüpheye düşmez. Mantık kurallarının tüm zaman ve mekânlarda geçerli olduğunu düşünür. Mantık yürütmek natüralistlerin iddia ettiği gibi fiziksel bir olaysa bir insanın beyninde meydana gelen fiziksel bir olayın zaman ve mekân üstü bir geçerliliğinin olması beklenemez. Nagel'ın dediği gibi mantığın mantık dışında kalan bir açıklamayla temellendirilmesi mümkün değildir. Mantık, her düşünceyi yöneten ve bir çıkarsamanın doğru olup olmadığına karar veren insanın zihninden, psikolojisinden, biyolojisinden bağımsız evrensel bir otoritedir. Onun dışına çıkarak akıl yürütmeniz mümkün değildir. Dolayısıyla onun varlığını doğal sebeplerle açıklayan bir anlayış kendi temelini baltalar. Bu nedenle mantık kurallarının varlığı ve güvenilirliği de zaman ve mekân üstü rasyonel bir kaynağa işaret etmektedir.

Teistler, akıl ve onun kavradığı mantık kurallarının, doğaüstü yönelimsel bir aklın sonucu olduğunu natüralistler ise akıl ve mantıktan yoksun fiziksel olayların sonucu olduğunu kabul ederler. Natüralistler doğa içindeki sebeplerle açıklama yaparken aklın güvenilirliğine dolayısıyla kendi tezlerine zarar verirler. İnsan aklının, doğal süreçlerin tesadüfi bir sonucu olduğunu söylemek bir bilgisayarın, metal yığını arasından tesadüfen kendi kendine ortaya çıktığını söylemek kadar tuhaf gelmektedir. Bilgisayar parçaları yan yana durduğunda aradan milyonlarca yıl geçse de o parçaların olması gerektiği yere gelerek bir yapay zekâ oluşturabileceğini düşünebiliyorsanız, insanın da kör bir nedenselliğin sonucu olduğunu kabul edebilirsiniz. Ama mantığımız, değil milyonlarca yıl, sonsuza kadar o parçaların kendiliğinden bir araya gelemeyeceğini söyler. Mantık kurallarını değiştirmek mümkünse ki natüralistler için mantık doğal bir olguysa bu da mümkündür; insanda evrilen her şey gibi onunda değişmesi gerekir. Bu durumda şu anda geçerli olan mantığınızın hiçbir dayanağı kalmayacaktır. Ancak bir Tanrı fikri, akıl ve mantığımıza güvenmek için bir güvence verebilir. Eğer insan başıboş doğal süreçlerin değil doğruyu hedefleyen bir Tanrı'nın ürünüyse ve O insanın doğru bilgi sahibi olmasını amaçladıysa ve insanı her şey hakkında doğru bilgiyi edinebilecek bir akılla donattıysa, aklın güvenilir olmasını beklemeliyiz.

Sonuç olarak bu tezde incelediğimiz delillere göre, aklın kökeninin madde olamayacağı, akıl yürütme eyleminin doğal bir olay gibi açıklanamayacağı görülmektedir. Natüralist evrim sayesinde tesadüfen ortaya çıkan bir aklın doğru bilgiye ulaştırması beklenemeyeceği için natüralizm akla güveni temelden sarsmaktadır. Bu durumda bir natüralistin, hem kendi aklının hem de savunduğu tezin güvenilirliği konusunda septik olması gerekir. O halde natüralizmin doğru bir teori olduğunu iddia etmesi mümkün değildir. Buna karşın natüralist prensiplere göre açıklanması sorun teşkil eden tüm koşulları en iyi açıklayan tezin teizm olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tabiatın rasyonel bir Tasarımcısı varsa ve insan da onun bir eseriyse akıl gibi bir özelliğin evrenin en değerli sonucu olarak ortaya çıkması beklenebilir. Doğada gördüğümüz sistemin sebebi olarak rasyonel bir Tanrı fikrini kabul etmedikçe aklımıza güvenmek için hiçbir gerekçemiz yoktur. Buna dayanarak aklın varlığını, ancak onun cinsinden bir kaynağa atıfla açıklayan teizmin akla güveni en iyi temellendiren dünya görüşü olduğunu ve yine bu nedenle aklın Tanrı'ya işaret eden en önemli delillerden biri olduğunu düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

Adams, Robert M. **The Virtue of Faith and Other Essays in Philosophical Theology**. New York: Oxford University Press, 1987.

Alıcı, Tevfik. **Gerçek Bir Yanılsama Bilinç**. İstanbul: Metis, 2014.

Allison, Henry E. "Kant's Refutation of Materialism". **The Monist, Kant's Critical Philosophy**. c. 72. s. 2 (1989): 190-208.

Anscombe, C. E. M. **Metaphysics and Philosophy of Mind.** Minneapolis: University of Minnesota Press, 1981.

Armstrong, David M. "Naturalism, Materialism and First Philosophy". **Philosophia**. c. 8. s. 2-3 (1978): 261-276.

_______. The Nature of Mind and Other Essays. St. Lucia: University of Queensland Press, 1980. http://www.thatmarcusfamily.org/philosophy/Course_Websites/Readings/Armstrong%20Nature%20Mind.pdf [02.12.2016].

Ayer, Alfred Jules. **The Concept of a Person and Other Essays.** London, 1963 (Aktaran: Jordan, James. "Determinism's Dilemma". **The Review of Metaphysics**. c. 23. s. 1 (1969): 48-66).

_______. Language, Truth and Logic. New York: Dover, n. d., 1936 (Aktaran: Reppert, Victor. **C. S. Lewis's Dangerous Idea: A Philosophical Defense of Lewis's Argument from Reason**. Illinois: InterVarsity Press, 2003).

Balfour, Arthur James. **The Foundations of Belief: Being Notes Introductory To The Study Of Theology**. 8. bs. New York: Longmans, 1906.

Bassham, Gregory. "Introduction: Oxford's Bonny Apologist". **C. S. Lewis's Christian Apologetics**. Leiden, Boston: Brill Rodopi, 2015.

Batak, Kemal. **Natüralizm Çıkmazı, Denett'en Dawkins'e Yeni Ateizm'in Felsefi Temelleri ve Teistik Eleştirisi**. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

_______. Felsefenin Sonu? W. V. O. Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve A Priori Bilgi. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.

Bergmann, Michael. "Commonsense Naturalism". **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**. ed. James Beilby. New York: Cornell University Press, 2002.

Beversluis, John. **C. S. Lewis and the Search for a Rational Religion.** Grand Rapids, Mich.: Eardmans, 1985 (Aktaran: Reppert, Victor. **C. S. Lewis's Dangerous Idea: A Philosophical Defense of Lewis's Argument from Reason**. Illinois: InterVarsity Press, 2003).

Carrier, Richard. "Critical Review of Victor Reppert's Defense of the Argument from Reason". https://infidels.org/library/modern/richard_carrier/reppert.html [27.02.2017].

Cevizci, Ahmet. **Felsefe Tarihi**. Say Yayınları. http://www.ekitapcilar.com/ahmet-cevizci-felsefe-tarihi-thalesten-baudrillarda/ [14.10.2016].

Chalmers, David J. **Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings**. New York, Oxford: Oxford University Press, 2002.

Churchland, Patricia S. "Epistemology in the Age of Neuroscience". **The Journal of Philosophy**. c. 84. s.10 (1987): 544-553.

Churchland, Paul M. **A Neurocomputational Perspective: The Nature of Mind and the Structure of Science**. Cambridge, MA: MIT/Bradford Books, 1989.

_______. **The Engine of Reason, the Seat of the Soul**. Cambridge, MA: MIT Press, 1995.

_______. **Madde ve Bilinç**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.

Cleve, James Van. "Can Atheists Know Anything?". **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**. ed. James Beilby. New York: Cornell University Press, 2002.

Collins, Robin. "Tanrı, Tasarım ve İnce Ayar". **Allah Felsefe ve Bilim**. ed. Caner Taslaman ve Enis Doko. çev. Fehrullah Terkan. 12. bs. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.

Crick, Francis. **The Astonishing Hyphothesis, The Scientific Search for the Soul.** Londra: Simon and Schuster, 1994 (Aktaran: Lennox, John C. **Aramızda Kalsın Tanrı Var**. çev. Sare Levin Atalay, Reşit Şahin. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2012).

Dennett, Daniel C. **Darwin'in Tehlikeli Fikri**. çev. Aybey Eper, Bahar Kılıç. İstanbul: Alfa Bilim, 2013.

_______. **Barinstorms**, Cambridge, MA: MIT Press, 1987.

_______. **The Intentional Stance**. Cambridge, MA: MIT Press, 1987 (Aktaran: Reppert, Victor. "The Argument From Reason". **The Blackwell Companion to Natural Theology**. ed. William Lane Craig, J. P. Moreland. UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2009).

Fales, Evan. "Darwin's Doubt, Calvin's Calvary". **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**. ed. James Beilby. New York: Cornell University Press, 2002.

Flew, Antony. “The Third Maxim”. **The Rationalist Annual**. 72 (1955): 60-64 (Aktaran: Lovell, Steven J. J. “C. S. Lewis’ Case Against Naturalism” http://myweb.tiscali.co.uk/annotations/content/csl_vs_naturalism.pdf [18.11.2016]).

Fodor, Jerry. “Making Mind Matter More”. **A Theory of Content and Other Essays**. Cambridge: MIT Press, 1990.

_______. “Is Science Biologically Possible?”. **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga’s Evolutionary Argument against Naturalism**. ed. James Beilby. New York: Cornell University Press, 2002.

Franks, David D. **Neurosociology The Nexus between Neuroscience and Social Psychology**. New York: Springer, 2014.

Gellner, Ernest. “Determinism and Validity”. **The Rationalist Annual.** (1957): 74 (Aktaran: Lovell, Steven J. J. “C. S. Lewis’ Case Against Naturalism” http://myweb.tiscali.co.uk/annotations/content/csl_vs_naturalism.pdf [18.11.2016]).

Gilson, Tom. “Evidence for God: Rationality (The Argument from Reason)”. https://www.thinkingchristian.net/posts/2014/02/evidence-god-rationality-argument-from-reason/ [06.03.2016].

Goetz, Stewart, Charles Taliaferro. **Naturalism**. Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmands Publishing Co., 2008.

Goldman, Alvin I. “The Compatibility of Mechanism and Purpose”. **Philosophical Review.** 78 (1969): 473 (Aktaran: Hasker, William. “The Transcendental Refutation Of Determinism”. **The Southern Journel of Philosophy**. c.11. s. 3 (1973): 178).

Grant, Edward. **God and Reason in the Middle Ages.** UK: Cambridge University Press, 2001.

Haldane, J. B. S. **Possible Worlds**. 1927 (Aktaran: Lewis, C. S. **Miracles**, London: Collins, 2012).

Hasker, William. “The Transcendental Refutation Of Determinism”. **The Southern Journel of Philosophy**. c.11. s. 3 (1973): 175-183.

_______. **Emergent Self**. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1999.

_______. **Metaphysics**. Illinois: InterVarsity Press, 1983.

Hillier, H. Chad. “Ibn Rushd (Averroes) (1126 -1198)”. Internet Encyclopedia of Philosophy. http://www.iep.utm.edu/ibnrushd/ [18.11.2016].

Hoefer, Carl. “Causal Determinism”. Stanford Encyclopedia of Philosophy. http://plato.stanford.edu/entries/determinism-causal/ [07.11.2015].

Jacob, Pierre. “Intentionality”. Stanford Encylopedia of Philosophy. https://plato.stanford.edu/entries/intentionality/ [23.02.2017].

Johnson, David Kyle. “The Argument From Reason: Lewis’s Fundamental Mistakes”. **C. S. Lewis’s Christian Apologetics: Pro And Con**. ed. Gregory Bassham. Leiden, Boston: Brill Rodopi, 2015.

Jordan, James. “Determinism’s Dilemma”. **The Review of Metaphysics**. c. 23. s. 1 (1969): 48-66.

Kant, Immanuel. **Foundations of the Metaphysics of Morals**. çev. L. W. Beck. Indianapolis, 1959.

Kılıç, Recep. “Olgu Ve Değer Problemi”. **Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi**. XXXV (1996): 360-369.

Kütükçü, Elif. “Alvin Plantinga’nın Natüralizm Eleştirisi”. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniv., 2014.

Lakoff, George. “Bedendeki Felsefe”. **Zihin**. ed. John Brockman. çev. Beyza Bilal, Zeynel Gül. İstanbul: Alfa, 2013.

Lennox, John C. **Aramızda Kalsın Tanrı Var**. çev. Sare Levin Atalay, Reşit Şahin. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2012.

Levine, Joseph. **Purple Haze: The Puzzle of Consciousness**. New York: Oxford University Press, 2001 (Aktaran: Alıcı, Tevfik. **Gerçek Bir Yanılsama Bilinç**. İstanbul: Metis, 2014).

Lewis, C. S. **Miracles**, London: Collins, 2012.

_______. **All My Road Before Me: The Diary of 1922-1927**. London: Fount, 1993.

_______. **The Weight of Glory and Other Essays.** New York: Macmillan, 1962.

_______. “The empty universe”, **Present Concerns**, ed. W. Hopper, San Diego, CA: Harcourt Brace, 1986.

_______. “De Futilitate”. **Christian Reflections**. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1967.

Lovell, Steven J. J. “C. S. Lewis’s Case Against Naturalism”. http://myweb.tiscali.co.uk/annotations/content/csl_vs_naturalism.pdf [18.11.2016].

McGinn, Colin. **The Mysterious Flame: Conscious Minds in a Material World**. New York: Basic Books, 1999.

Moreland, J. P. “The Argument From Consciousness”. **The Blackwell Companion to Natural Theology**. ed. W. Lane Craig, J. P. Moreland. UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2009.

Moser, Paul K., David Yandell. “Farewell to Philosophical Naturalism”. **Naturalism and A Critical Analysis**. ed. William Lane Craig, J. P. Moreland. New York: Routledge, 2001.

Nagel, Thomas. **Zihin ve Evren, Materyalist Neo-Darwinci Doğa Görüşü Neden Neredeyse Kesinlikle Yanlış**. çev. Özge Çağlar Aksoy. İstanbul: Jaguar Kitap, 2015.

_______. **The Last Word**. Oxford, New York: Oxford University Press, 1997.

O'Connor, Timothy. "Free Will". Stanford Encyclopedia of Philosophy. http://plato.stanford.edu/entries/freewill/ [07.11.2015].

_______. "A House Divided against Itself Cannot Stand". **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**. ed. James Beilby. New York: Cornell University Press, 2002.

Papineau, David. "Naturalism". Stanford Encyclopedia of Philosophy. http://plato.stanford.edu/entries/naturalism/ [08.11.2016].

Parsons, Keith. "Further Reflections on the Argument from Reason". **Philo**. c. 3. s.1 (2000): 101.

Paton, H. James. **The Categorical Imperative: A Study in Kant's Moral Philosophy**. 5. bs. London: Hutchinson, 1965.

Plantinga, Alvin. "Methodological Naturalism". **Philosophical Analysis, Origins & Design**. c. 18. s.1 (1997). https://www.calvin.edu/academic/philosophy/virtual_library/articles/plantinga_alvin/methodological_naturalism_part_1.pdf [18.12.2016].

_______. "Theism, Atheism and Rationality". https://www.calvin.edu/academic/philosophy/virtual_library/articles/plantinga_alvin/theism_atheism_and_rationality.pdf [2.11.2016].

_______. **Warrant and Proper Function.** New York: Oxford University Press, 1993.

_______. "Introduction". **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**. ed. James Beilby. New York: Cornell University Press, 2002.

_______. "Reply to Beilby's Cohorts". **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga's Evolutionary Argument against Naturalism**. ed. James Beilby. New York: Cornell University Press, 2002.

_______. "Natüralizme Karşı Evrimsel Argüman". **Allah Felsefe ve Bilim**. ed. Caner Taslaman, Enis Doko. çev. Fehrullah Terkan. 12. bs. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.

Quine, W. V. O. **Ontological Relativity and Other Essays**. New York: Colombia University Press, 1969.

_______. **Word and Object**. Cambridge, MA: MIT Press, 2013.

_______. "Reply to Stroud". **Midwest Studies in Philosophy.** s. 6 (1981): 475 (Aktaran: Batak, Kemal. **Felsefenin Sonu? W. V. O. Quine, Doğallaştırılmış Epistemoloji ve A Priori Bilgi**. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015).

Ramsey, William. “Naturalism Defended”. **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga’s Evolutionary Argument against Naturalism**. ed. James Beilby. New York: Cornell University Press, 2002.

Randall Jr. John Herman, Justus Buchler. **Felsefeye Giriş**. çev. Prof. Dr. Ahmet Arslan. Ankara: Big Bang Yayınları, 2014).

Raymond, Williams. **Anahtar Sözcükler, Kültür ve Toplumun Sözvarlığı**. çev. Savaş Kılıç. 3. bs. İstanbul: İletişim, 2007.

Reppert, Victor. **C. S. Lewis’s Dangerous Idea: A Philosophical Defense of Lewis’s Argument from Reason**. Illinois: InterVarsity Press, 2003.

_______. “Eliminative Materialism, Cognitive Suicide, And Begging The Question”. **Metaphilosophy**. c.23 s.4 (1992): 378-392.

_______. “The Argument From Reason”. **The Blackwell Companion to Natural Theology**. ed. William Lane Craig, J. P. Moreland. UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2009.

Ruse, Michael. **Can a Darwinian Be a Christian?**. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Russell, Bertrand. **Why I am not a Christian**. London: Routledge, 1996.

_______. **Mysticism and Logic and Other Essays: A Free Man’s Worship**. London: Longmans, 1918 (Aktaran: Lennox, John C. **Aramızda Kalsın Tanrı Var**. çev. Sare Levin Atalay, Reşit Şahin. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2012).

Ryle, Gilbert. **The Concept of Mind 60th Anniversary Edition**. London and New York: Routledge, 2009.

Robinson, Howard. “Dualism”. Stanford Encylopedia of Philosophy. https://plato.stanford.edu/entries/dualism/ [14.10.2016].

Searl, John R. **Zihin, Dil ve Toplum**. çev. Alaattin Tural. 2. bs. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.

_______. “Minds, Brains, and Programs”. **Behavioral and Brain Science**. c. 3. s. 3 (1980): 417-457.

_______. “Can Computer Think?”. **Philosophy of Mind**: **Classical and Contemporary Readings**. ed. David J. Chalmers. Oxford, New York: Oxford University Press, 2002.

Shields, Christopher. “Aristotle's Psychology”. Stanford Encyclopedia of Philosophy. http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-psychology/ [18.11.2016].

Simpson, George Gaylord. **The Meaning of Evolution.** 1997 (Aktaran: Lennox, John C. **Aramızda Kalsın Tanrı Var**. çev. Sare Levin Atalay, Reşit Şahin. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2012.

Smart, John J. C. **Between Science and Philosophy**. New York: Random House, 1968.

Sosa, Ernest. “Natural Theology and Naturalist Atheology: Plantinga’s Evolutionary Argument Against Naturalism” Alvin Plantinga, Deane-Peter Baker (ed.) New York: Cambridge University Press, 2007.

_______. “Plantinga’s Evolutionary Meditations”. **Naturalism Defeated? Essays on Plantinga’s Evolutionary Argument against Naturalism**. ed. James Beilby. New York: Cornell University Press, 2002.

Strobel, Lee. **Hani Tanrı Ölmüştü?** çev. Sare Levin Atalay, Reşit Şahin. İstanbul: Ufuk Yayınları, 2011.

Stroud, Barry. “The Charm of Naturalism”. **Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association**. c. 70. s. 2 (1996): 43-55.

Swinburne, Richard. **Is There a God?.** Oxford: Oxford University Press, 2010.

Taliaferro, Charles. “Naturalism and the Mind”. **Naturalism A Critical Analysis**. ed. William Lane Craig, J. P. Moreland. London, New York: Routledge, 2001.

Taslaman, Caner. **Allah’ın Varlığının 12 Delili**. 8. bs. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.

_______. **Kuantum Teorisi Felsefe ve Tanrı**, İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.

_______. “Arzu Delili: Arzulardan Allah’a Ulaşmak”. **Allah Felsefe ve Bilim**. ed. Caner Taslaman, Enis Doko. 12. bs. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.

_______. **Arzulardan Allah’a**. 3. bs. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016.

Thiselton, Anthony C. **A Concise Encyclopedia of the Philosophy of Religion**. Oxford: Oneworld, 2002.

Wielenberg, Erik J. **God and the Reach of Reason. C. S. Lewis, David Hume and Bertrand Russell**. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

ÖZGEÇMİŞ

14.10.1980 tarihinde İstanbul'da doğdum. 1998 yılında girdiğim Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Coğrafya bölümünde üç yıl okuduktan sonra bir yayınevinde editör yardımcısı olarak çalışmaya başladım. 2006 yılında Güney Afrika C., Cape Town'da, University of the Western Cape'de, Sosyoloji bölümünü bitirdim. Aynı okulun yabancı diller bölümünde tutor olarak bir yıl görev aldım. 2010 yılında Türkiye'ye döndükten sonra İBB Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'nde sosyolog olarak altı yıl çalıştım ve bu süre içinde çeşitli çeviriler yaptım.

Çevirdiği Kitaplar:

Melekler de Sorar, Jeffrey Lang, Okul Yayınları, 2004.

1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı, Dünya Savaşı Tarihi 4, Edward J. Erickson, Timaş Yayınları, 2011.

Hani Tanrı Ölmüştü, Lee Strobel, Ufuk Yayınları, 2011.

Aramızda Kalsın Tanrı Var, John C. Lennox, Ufuk Yayınları, 2013.

Müslümanın Yaşam Koçu, Sayeda Habib, Ufuk Yayınları, 2014.

Yayınlanan Makaleler:

Bir "Batı İcadı" olarak Din: "Religion" Kavramının Modern Batıda İcadı, İnsan ve Toplum Dergisi, 2016.

